

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΣ ΠΑΡΟΙΜΙΑΣ*

Ἡ ἐρμηνεία τῶν ἐν συλλογαῖς περιελθουσῶν εἰς ἡμᾶς βυζαντινῶν παροιμιῶν προήχθη μεγάλως διὰ τῶν μελετῶν τοῦ Kurtz, τοῦ Jernstedt καὶ τοῦ Krumbacher, καὶ διὰ τῶν συμβολῶν τοῦ O. Crusius, τοῦ K. Foy, τοῦ G. Meyer, τοῦ Timoschenk, ἵνα μνημονεύσωμεν μόνους τοὺς δαψιλέστερον τῶν ἄλλων συνεισενεγκόντας εἰς διαφώτισιν τῶν περιέργων καὶ πολυτίμων τούτων μνημείων τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν φιλολογίας. Πρὸ πάντων δ' ὁ Κρουμβάχερ καὶ ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας ἔθεσε κρηπίδα ἀσφαλοῦς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ἀνευρὼν καὶ ἀντιβαλὼν πρὸς ἀλλήλας πολλὰς συλλογὰς, κριτικῶς ἀποκαθάρας ταύτας, εὐστοργότατα δὲ τὰς πλείστας τῶν παροιμιῶν ἐρμηνεύσας καὶ καθολικώτερα πορίσματα ἐκ τῆς μελέτης αὐτῶν συναγαγών.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰς ἐρεῖνας ταύτας ὑπολείπονται παροιμίαι, ὧν ἡ ἔννοια δὲν ἐξηκριβώθη, καὶ αἱ αἱ, ὧν τὸ κείμενον δὲν ἀποκατεστάθη, τινὲς δὲ καὶ παρηρμηνεύθησαν. Ἡ προκειμένη δὲ διατριβὴ σκοπεῖ νὰ παράσχῃ συμβολὴν εἰς διαφώτισιν τῶν ἐν ταῖς *Mittelgriechische Sprichwörter* (München, 1893) τοῦ Κρουμβάχερ τοιούτων παροιμιῶν. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο μ' ἐβοήθησε πληρεστέρα γνῶσις τῶν δημωδῶν παροιμιῶν καὶ ἡ ἐπαύξησις τοῦ θησαυροῦ τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν διὰ τῶν περιεχομένων ἐν ἑξ ἀγνώστοις τέως συλλογαῖς, ὧν αἱ πέντε ὀφείλονται εἰς τὰς ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἀθωνοῦ ἐρεῦνας τοῦ φιλάτου συναδέλφου Σ. Π. Λάμπρου, καθὼς καὶ δι' ὅσων ἐκ τῶν εἰς τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς ἐγκατεσπαρμένων περισυνέλεξα.

Ἡ χρησιμότης τῶν παροιμιῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ πρὸς ἐρμηνείαν τῶν βυζαντινῶν ἀνεγνωρίσθη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀφ' ἧς πρῶτος ὁ Kurtz ἐπεχείρησε νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς τῆς Πλανουδείου συλλογῆς. Διότι δὲν περιῆλθον αἱ βυζαντιναὶ εἰς ἡμᾶς ἐμμέσως, διὰ βιβλίων, οὐδὲ παρεμορφώθησαν διὰ μιμήσεων ἢ παραφράσεων, ἀλλ' ἐκληροδοτήθησαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν διὰ τῆς ἀπὸ στόματος παραδόσεως ἀδιάφθοροι αἱ πλείσται, ὥς ἀναμφισβήτητος πνευματικῆς ἰδιοκτησίας τοῦ ἔθνους. Ἀρκεῖ λοιπὸν καὶ μόνη ἡ ἀνεύρεσις βυζαντινῆς παροιμίας ἐν τῇ σημερινῇ γλώσσῃ, ὅπως ἐκ τῆς χρήσεως καθορισθῇ ἀσφαλῶς ἡ ἐρμηνεία αὐτῆς. Ἀλλὰ τὰ βοηθήματα, ἅτινα πρὸς τοῦτο εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ προμνημονευθέντες ὑπομνηματισταὶ τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν, αἱ κυριώταται τῶν ἐκδεδομένων συλλογῶν νεοελληνικῶν παροιμιῶν, δὲν ἦσαν ἐπαρκῆ· ἡ πλουσιωτάτη τῶν συλλογῶν τούτων, ἡ τοῦ Βενιζέλου, ἡ τὰς πλεί-

* Ἐδημοσιεύθη εἰς Ἑπετηρίδα Παρνασσοῦ Β' (1898), σ. 79 - 135.

στας τῶν προεκ δεδομένων περιλαβοῦσα, δὲν περιέχει πλείονας τῶν πεντακισχιλίων παροιμιῶν. Κατὰ τοῦτο δ' εἶμαι εὐτυχέστερος αὐτῶν, διότι ἡ μετ' ὀλίγον ἐκδοθησομένη ὁμοία συλλογὴ μου περιλαμβάνει περὶ τὰς εἰκοσιπεντάκις χιλίας δημῶδεις παροιμίας, ὧν πλεῖσται ἀνέκδοτοι.

Αἱ δ' ἐν τοῖς νεωστὶ ἀνευρεθεῖσι κώδιξι περιεχόμεναι παραλλαγαὶ ὑποβοηθοῦσιν, ὥς εἰκός, καὶ εἰς τὴν ἐρμηνείαν καὶ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ γνησίου τύπου τῶν καὶ ἄλλοθεν γνωστῶν παροιμιῶν. Καὶ αὕτη δ' ἡ ἐν αὐτοῖς θεολογικὴ ἐρμηνεία παρέχει ἀξιολογώτατον βοήθημα, καίτοι ἀποκηρύττει ταύτην ὡς σχεδὸν ἄχρηστον πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἐννοίας ὁ Κρουμβάχερ. Δὲν ἀμφισβητῶ, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ὅτι ἡ ἀλληγορικὴ ἐξήγησις τῶν παροιμιῶν εἶναι μωροτάτη· ἀλλὰ τίς δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι οἱ θεολογοῦντες ἐρμηνευταὶ ἐγίνωσκον τὰς παροιμίας, ἃς ὑπεμνημάτιζον, ἐκ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ παραλαμβάνοντες, καὶ ὅτι ἐπίσης ἐγίνωσκον ταύτας καθὼς καὶ τὴν χρῆσιν των καὶ αὐτοὶ οἱ βιβλιογράφοι; Ἄλλως δὲ τοῦτο ἐλέγχουσιν αἱ ποικίλαι παραλλαγαί, προερχόμεναι ἐκ τῆς ἐλευθερίας μεθ' ἧς οἱ ἀντιγράφωντες δημῶδη κείμενα μετέβαλλον ταῦτα κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ὀρθόν. Ἡ μωρία τῶν θεολόγων ἐρμηνευτῶν ἐγκτεται εἰς τὴν προσπάθειαν τοῦ ν' ἀνεύρωσιν ἐν ταῖς παροιμίαις, ἀντὶ τῶν φαινομένων εἰς αὐτοὺς ταπεινῶν καὶ εὐτελῶν καὶ χυδαίων ἐννοιῶν, ἄλλας ὑψηλοτέρας καὶ ψυχοφειλεστέρας, ἐννοίας φρικτάς, ὥς οἱ ἴδιοι τὰς ὠνόμαζον. Ἀλλὰ τὴν ἀληθῆ τῆς παροιμίας ἐννοίαν ἀναμφισβητήτως ἐγίνωσκον, καὶ αὕτη διαφαίνεται ἐκάστοτε ἀνὰ μέρος τῶν θεολογικῶν ληρημάτων.

Ἡ συνήθεια τῶν βιβλιογράφων, ἧς ἐμνησθῆν, τῆς μεταβολῆς τῶν δημῶδων κειμένων, ὑποδεικνύει, νομίζω, εἰς ἡμᾶς τὴν καταλληλοτάτην μέθοδον πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ γνησίου τύπου τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν. Οἱ συνήθεις κανόνες τῆς κριτικῆς δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμόζωνται ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐργασίᾳ. Οἱ παλαιότεροι κώδικες δὲν εἶναι πάντοτε οἱ καλύτεροι, ἐνίοτε δὲ νεώτεροι περιέχουσιν ὀρθοτέραν ἀνάγνωσιν, χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ προὑποθέτωμεν παλαιότερον ἀπόγραφον, ἵνα ἐξηγήσωμεν τὴν προέλευσιν ταύτης. Διότι συνηθέστατα οἱ βιβλιογράφοι προέκρινον ἀντὶ τῶν ἐν τοῖς χειρογράφοις τύπων παραλλαγὰς συμφώνους πρὸς τὴν προφορικὴν παράδοσιν. Διὸ καὶ εἰς τὴν ὁμοφωνίαν τῶν κωδίκων δὲν πρέπει ν' ἀποδίδωμεν μεγάλην σπουδαιότητα, συμβαίνει δ' ἐν καὶ μόνον χειρόγραφον νὰ περιέχῃ ἐνίοτε τὸν γνήσιον τύπον, παρεφθαρμένον ἐν πᾶσι τοῖς λοιποῖς. Ὅθεν κράτιστα μὲν χειρόγραφα θεωρῶ ὅσα ὡς οἷόν τε ἀμετάβλητον διατηροῦσι τὴν δημῶδη γλῶσσαν, ὑποδεέστερα δὲ τάπομακρυνόμενα αὐτῆς καὶ χεῖριστα τὰ παραφράζοντα.

Εἶσαι καὶ κλέπτης καὶ σκουρός.

Πλὴν τοῦ τύπου τούτου, ὃν παρέχουσιν ὁ Μαρκιανὸς κώδιξ Η' (παρὰ Κρουμβάχερ, MGS, 73, 116) καὶ τὸ χειρόγραφον τοῦ ἀοιδίμου Βουλισμᾶ (ἐξ οὗ ἐδημοσίευσεν τὰς παροιμίας ἐν Ἀσωπίου, Ἀττ. ἡμερολογίῳ τοῦ 1882), φέρονται ἐν τοῖς χειρογράφοις καὶ οἱ ἐπόμενοι (Κ ρ., MGS, σ. 116, 1. Σάθα, Μεσ. βιβλ., τ. Ε', σ. 544. 561. 564):

β' Κλέπτης ἦν σκουῖρος.

γ' Ἐνι καὶ κλέπτης καὶ σκληρός.

δ' Καὶ κλέπτης καὶ σκληρός.

ε' Καὶ κλέπτης καὶ ἰσχυρός.

Κυρίως ὁμως τρεῖς εἶναι οἱ τύποι, διακρινόμενοι ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ἐπιθέτου: ἰσχυρός, σκληρός καὶ σκουῖρος ἢ σκουρός. Διότι τὸ μὲν σκληρός εἶναι προδήλως κακὴ γραφή τοῦ σκληρός, ὡς καὶ ὁ Κρουμβάχερ ὀρθῶς παρατήρησε· σκουῖρος δὲ καὶ σκουρός εἶναι τὸ αὐτὸ ἐπίθετον, ὡς κατωτέρω θὰ εἰπωμεν. Ἀλλὰ δὲν παρήχθησαν οἱ δύο τῶν τύπων τούτων ἐκ τοῦ τρίτου, ὡς εἰκάζει ὁ Κρουμβάχερ, παραδεχόμενος ὅτι τᾶλλα ἐπίθετα εἶναι παραφθοραὶ τοῦ σκληρός. Διότι οὔτε τὸ ἐπίθετον σκληρός ἦτο δυσνόητον καὶ ἀσύνηθες, ὑποκείμενον διὰ τοῦτο εἰς παραφθοράν, οὔτε ἡ παροιμία εἶχεν ἐξαφανισθῇ ἐκ τῆς κοινῆς χρήσεως κατὰ τοὺς ὑστέρους τοῦ μεσαιῶνος χρόνους· μᾶλλον τοῦναντίον μαρτυροῦσιν αἱ μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ φερόμεναι παραλλαγαὶ αὐτῆς. Ὅθεν καὶ τοὺς τρεῖς τύπους πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμεν ὡς γνησίας βυζαντινὰς παροιμίας, μηδένα δὲ τούτων νὰ ὑπολάβωμεν πλάσμα βιβλιογράφου, παρανοήσαντος ἢ παρετυμολογήσαντος ἀκατάληπτον εἰς αὐτὸν ὄνομα. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι αἱ μάλιστα διαδεδομέναι παροιμίαι διὰ τὴν πολλὴν χρῆσιν καὶ πολλὰς πάσχουσι μεταβολάς, τοιαύτας δὲ καὶ αὕτη ἡ προκειμένη βυζαντινὴ παροιμία παρουσιάζει ἐν τῇ σημερινῇ συνήθειᾳ. Ὅτι δ' ἦτο αὕτη δημοτικωτάτη ἐμφαίνει πλὴν τῆς μακρᾶς διατηρήσεως καὶ ἡ ἀναγραφὴ αὐτῆς ἐν πολλαῖς συλλογαῖς.

Τὸ ἐπίθετον σκληρός, κατὰ τὸν Κρουμβάχερ, τίθεται ἐνταῦθα ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὤμου, ἀπανθρώπου (grausam), ἐλέγετο δ' ἡ παροιμία, κατὰ τὸν σοφὸν βυζαντινολόγον, ἐπὶ τοῦ διὰ δόλου καὶ βίας ζητοῦντος νὰ προσπορίσῃ ἑαυτῷ κέρδος. Ὁδηγούμενοι ὁμως καὶ ὑπὸ τῶν σημερινῶν δημοδῶν παροιμιῶν, πρέπει ἄλλως νὰ ἐρμηνεύσωμεν αὐτήν, ὡς λεγομένην μᾶλλον ἐπὶ τῶν κλεπτῶν καὶ καθόλου τῶν κακοποιῶν, οἵτινες ἢ ἀρνοῦνται μετὰ θρασύτητος ὅτι διέπραξαν τὴν φωραθεῖσαν πρᾶξιν ἢ καταγγέλλουσιν ἄλλους ὡς ἐνόχους¹.

1. Σαφῶς ταύτην τὴν ἔννοιαν ἀποδίδει εἰς τὴν παροιμίαν καὶ ὁ Γ λ υ κ ᾱ ς ἐν τῇ ἐμμέτρῳ θεολογικῇ ἐρμηνείᾳ (Σ ᾱ θ α, Μεσ. Βιβλ., τ. Ε', σ. 544 - 545).

Καὶ πῶς θρασὺς ὁ τὴν αἰδῶ προβεβλημένην ἔχων,
ὁ δ' αὖ ἀπαρρησίαστος, τὰς χεῖρας πῶς ἀνταίρει;

Κλέπτης κατ' αὐτὸν εἶναι ὁ Ἀδάμ, ὡς τολμήσας νὰ φάγῃ τὸν ἀπηγορευμένον καρπὸν· ὁ αὐτὸς ὁμως λέγεται καὶ ἰσχυρός ἢ σκληρός, διότι καίπερ ἄλους ἐπ' αὐτοφῶρ, δὲν ὡμολόγησε τὴν πρᾶξιν του καὶ δὲν μετενόησεν, ἀλλὰ τοῦναντίον, φανεῖς ἰσχυρογνώμων, ἐπροφασίζετο, αὐτὸν τὸν Θεὸν αἰτιώμενος ὡς αἴτιον τῆς πράξεως:

Οὐκ ἔθετο μετάνοιαν, οὐκ ἦτησε συγγνώμην,
ἀλλ' ἤθελεν ἀνδρίζεσθαι, φανεῖς ἰσχυρογνώμων,
καὶ δῆθεν ἰσχυρίζετο, πλέκων ἀπολογίας...
καὶ σπεύδων προφασίζεσθαι πάντως ἐν ἁμαρτίαις...
τρόπον τινὰ καὶ τὸν Θεὸν καταιτιᾶσθαι θέλων.

Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐκφράζει καὶ ὁ βυζαντινὸς *Μανασσῆς* ('Αρίστανδρ. Β' 95, τ. II, σ. 561 Hercher): *Ὁχλώδης γὰρ καὶ κραύγασος ἅπας ληστής καὶ λάλος*, καὶ ἡ ἀρχαία παροιμία *προσεγκαλεῖν τοὺς φῶρας* ('Αποστολ. 1147), ἥς πλὴν τοῦ ρήτορος Ἀριστείδου, εἰς ὃν παραπέμπουσιν οἱ ἐκδότες τῆς Γοττικεῖου συλλογῆς, ποιεῖται χρῆσιν καὶ ὁ *Καντακουζηνός* (Δ' 20, σ. 149 Bonn). Νομίζω δ' ὅτι ὁμοία καὶ οὐχὶ ἀντίθετος τὴν ἔννοιαν εἶναι καὶ ἡ ἄλλη ἀρχαία παροιμία *οἱ φῶρες τὴν βοήν* (Διογενεῖαν. 636, 'Αποστ. 1146), ὅπου πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ἔξωθεν τὸ ρῆμα φθέγγονται, βοῶσιν· διότι πλαδαρὰ καὶ ἄχρους γίνεται ἡ παροιμία, ἂν συμπληρωθῇ διὰ τοῦ ρήματος δεδοίκασιν, ὥς παρανοήσαντες αὐτὴν συμπληροῦσιν οἱ παροιμιογράφοι.

Αἱ σημεριναὶ δὲ παραλλαγὰι τῆς βυζαντινῆς παροιμίας εἶναι αἱ ἑξῆς:

1. *Κλέφτες καὶ ἀπαρνότερος*. (Τραπεζοῦντος. Ἰωαννίδου, Ἱστορ. καὶ στατιστ. Τραπεζοῦντος, σ. 269).

2. *Ἐμ' κλέφτ'ς, ἔμ' ἀπανουθιώτ'ς*. ('Ανέκδοτος Τήνου παρ' Ἀδ. Ἀδαμαντίου).

3. *Ἐμ' κλέφτ'ς, ἔμ' ἀπανουγότερος*. ('Ανέκδοτος Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη [ἡ: ἀπανουγότερους]).

4. *Ἐμ' φτισάρις, ἔμ' πανουγότερος* [ἡ: ἀπανουγότερους]. (Αὐτόθεν παρὰ τοῦ αὐτοῦ).

5. *Ἐμ' κλέφτης, ἔμ' καὶ δυνάμεος*. ('Ανέκδοτος Νάξου παρὰ Μ. Ι. Μαρκόπουλ).

6. *Ἐμου κλέφτης, ἔμου υπαβατζῆς*. ('Ανέκδοτος Δημητσάνης τῆς Γορτυνίας παρὰ Κ. Κασιμάτη).

Ἡ πέμπτη τούτων, ἡ ναξιακὴ ἀντιστοιχεῖ τῷ ε' τύπῳ τῆς βυζαντινῆς παροιμίας, διότι τὸ *ἰσχυρὸς* ταύτης εἶναι αὐτὸ τὸ *δυνάμεος* τῆς δημώδους παραλλαγῆς. Ἡ λέξις *δυνάμεος* ἐκ τῆς μετοχῆς *δυνάμενος* παραχθεῖσα μόνον ἐν ταύτῃ τῇ παροιμίᾳ εὑρεται, καθ' ὅσον γινώσκω, τὴν δὲ σημασίαν τῆς συνάγομεν ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς παροιμίας, λεγομένης ἐπὶ ἐκείνων, οἵτινες ἐνῶ φωρῶνται κακουργοῦντες, ἀντὶ νὰ σιωπήσωσιν ἀπαυθαδιάζονται καὶ ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ ἀδικηθέντος. Ὅθεν εἶναι ταυτόσημος τῇ λέξει *δυναστής* (δυναστής)², σημαινούσης τὸν ἔχοντα δύναμιν πονηρὸν καὶ χρῆσιν αὐτῆς ποιούμενον πρὸς βλάβην τῶν ἄλλων, συναπτομένης δ' ἐπίσης πρὸς τὸν κλέπτην ἐν ἄλλῃ παροιμίᾳ: *Τοῦ κλέφτη καὶ τοῦ δυναστῆ καθένας τοῦ χρωστάει*³, ἥτις ἐν τῇ βυ-

2. Ὁ τύπος οὗτος κεῖται ἐν Αἰσωπ. μύθ. 422 Halm: «ἐπισφαλὴς ἐστὶ βίος πένητι, δυναστοῦ ἀρχοντος πλησίον παροικοῦντος».

3. Ἀραβαντινός, ἀρ. 1408. Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη. Ὁ τύπος *ἀδυναστός* ἐν τῇ αὐτῇ παροιμίᾳ παρὰ Bartholdy, τ. II, σ. 154 [τοῦ κλέπτου καὶ τ' ἀδυναστοῦ]· *δυναστοῦ* δὲ παρὰ Leake, Researches, σ. 451, ἀρ. 60 καὶ *δυναστός* παρὰ Negris, σ. 135, ἀρ. 887. Φέρεται δὲ παρεφθαρμένον εἰς *δυνατοῦ* παρὰ Δαρβάρει, σ. 297, Μανάρη, σ. 42, Sanders, σ. 60, καὶ Σύλλογος ΚΠ., τ. KB', σ. 323, 430 καὶ εἰς *δανειστοῦ* παρὰ Βενιζέلف, σ. 320, ἀρ. 513 καὶ ἐν ἀνεκδότῳ ἡλειακῇ ἦν ἔχω παρὰ τοῦ κ. Λιναρδάκη. Παρὰ δὲ τῷ Urquart (The Spirit of the East, 1839, τ. II, σ. 145), δημοσιεύσαντι τὴν αὐτὴν παροιμίαν, ἑλλεῖπει ὅλως, μόνου τοῦ κλέπτου ἀναφερομένου.

ζαντινῇ παραφράσει τοῦ Πλανούδη (ἀρ. 78) φέρεται οὕτω: *Τῷ κλέπτη πάντες χρεωστοῦσι [ὀφείλουσιν ἐν τῷ βαροκκιανῷ κώδικι]· τὸν κακὸν καὶ τίς οὐ φοβεῖται;*

Τὴν ἔννοιαν τῆς προσπαθείας τοῦ κακοποιοῦ πρὸς καθυπερτέρησιν ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ἀδικηθέντας ἀντεγκλήσεσιν ἐνέχουσι καὶ αἱ ὑπ' ἀρ. 2. 3 καὶ 4 νεοελληνικαὶ παραλλαγαί. Τὸ ἀπανουθιώτ'ς τῆς τηνιακῆς, ἐπίθετον σχηματισθὲν ἐκ τοῦ ἐπιρρήματος ἀπανουθιῶ (ἐπάνωθεν), δηλοῖ τὸν θέτοντα ἑαυτὸν ὑπεράνω τινός. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν λεσβιακῶν τὸ (ἀ)πανουγότερους ἢ ἀπανουγότερους, τὸ καὶ ἄλλως ἀπανουβότερους λεγόμενον, εἶναι, ὥς μοι ἐπιστέλλει ὁ σεβαστὸς φίλος μου Δ. Ν. Βερναρδάκης, συγκριτικὸν τοῦ ἐπιρρήματος ἀπάνου (ἐπάνω)· ὁ δὲ νοῦς τῆς παροιμίας ὅτι καὶ κλέπτης εἶναι καὶ παρεπάνω ἀπὸ ἐκείνους ὅπου ἐκλεψε θέλει νὰ φαίνεται ἢ νὰ ἐνεργῇ. Ἐν δὲ τῇ 4 παραλλαγῇ ὁ κλέπτης ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ γενικωτέρου ὀνόματος *φτισάρις* (πταίστης).

Ὁ ἀπαρνότερος τῆς τραπεζουντίας παραλλαγῆς εἶναι ὁ ἀρνούμενος τὴν πρᾶξιν του, ὁ σκληρὸς τῆς βυζαντινῆς, ἐν ᾗ τὸ ἐπίθετον τοῦτο εἶναι συνώνυμον τοῦ σκληροκάρδιος ἢ σκληροτράχηλος, πάντως δὲ δὲν σημαίνει τὸν ἀπηνῆ. Ἡ τουρκικὴ τέλος λέξις *νταβατζῆς* τῆς γορτυνιακῆς παραλλαγῆς δηλοῖ τὸν φίλεριν καὶ φιλόδικον, τὸν ἐγείροντα θόρυβον πρὸς παραπλάνησιν. Εἰκάζω δ' ὅτι τοιαύτην τινὰ ἔννοιαν ἔχει καὶ τὸ *σκοῦρος* ἢ *σκουρὸς* τῶν βυζαντινῶν, διότι θεωρῶ ἀμφότερα τύπους τῆς αὐτῆς λέξεως, ἐτυμολογουμένης ἀπὸ τῆς λατινικῆς *obscurus* (ἰτ. *oscuro*). Τούτων μόνον τὸν προπερισπώμενον ἔχει καὶ ἡ ὀμιλουμένη εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἀπαυροῦ καὶ σκοτεινοῦ. Καὶ παροιμιακαὶ φράσεις εἶναι συνήθεις σήμερον τὰ *φερε σκοῦρα* ἐπὶ παρεμβαλλομένων προσκομμάτων, ἢ τὰ *ἔβρε σκοῦρα* ἐπὶ τῶν εἰς ἀμηχανίαν περιερχομένων ἢ ἀποτυγχανόντων εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των. Ἰσως δὲ τὸ *σκοῦρος* τοῦτο τῆς βυζαντινῆς παροιμίας δηλοῖ τὸν ἀποκρύπτοντα ἢ ἐπισκοτιζοντα τὰ πράγματα.

Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐκφράζουσιν ἐν ἄλλῃ διατυπώσει καὶ αἱ κατωτέρω νεοελληνικαὶ παροιμίαι.

—*Ἄν δὲν ἀγριέψῃ ὁ κλέφτης, δὲν σωπαίνει ὁ νοικοκύρις* (Λακωνικὴ παρὰ Π. Γ. Γενναδίου· διδάσκουσα ὅτι πολλάκις εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀπειλήσῃ ὁ πταίσας, ἵνα παύσῃ ὁ ἀδικηθεὶς ἐγκαλῶν).

—*Κάμνει ὁ κλέφτης ταραχὴν νὰ φοηθῇ ποῦ χάσῃ*. (Κύπρου. Σακελλάριος, σ. 285, ἀρ. 270).

—*Φουνῇ τ' νοικοκύρι ν' ἀπαριάκῃ τοῦ βιό τ'*. (Ἰωαννίνων παρὰ Δ. Μ. Σάρρου· ἦτοι δι' ἀπειλῶν φοβίζει τὸν κύριον, ὅπως ἐγκαταλίπη ἔρημον καὶ ἀπροστάτευτον τὴν περιουσίαν του).

—*Βγάλε φωνὴ τοῦ νοικοκύρη ν' ἀστοχήσῃ τὸ δικό του*. (Βενιζέλος, σ. 41, ἀρ. 45).

—*Γαγγλάζ' ὁ κλέφτης καὶ τσαῦζ', φοβέθητι π' ἔχασες*. (Τραπεζοῦντος. Τριανταφυλλίδης, σ. 268).

4. Τὸ τῆς συνηθείας σγουρός, σημαῖνον τὸν οὐλότριχα, φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι ξένη λέξις, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἀρχαία γυρός.

—Νὰ σύρ' ὁ κλέφτης τὴν φωνὴν νὰ φοβηθῇ π' ἐχάσεν. (Πόντου παρὰ Ι. Βαλαβάνη).

—Νὰ βγάλῃ ὁ κλέφτης τὴ φωνή νὰ φοβηθῇ ποῦ χάσῃ. (Βενιζέλος, σ. 66, ἀρ. 8).

—Ἄ σύρῃ κλέφτης τὴν φωνὴν νὰ φοβηθῇ ποῦ χάσῃ. (Μεγίστης. Ὁ ἐν ΚΠ Σύλλογος, τ. ΚΒ', σ. 321, ἀρ. 313).

—Νὰ βάλ' ἡ κλέφτης τὴν φωνὴν νὰ φύγ' ἡ νοικοκυῖς. (Λιβισίου παρὰ Μουσαίου).

—Φωνάζει ὁ κλέφτης νὰ φύγῃ ὁ νοικοκυῖς (Βενιζέλος, σ. 66, ἀρ. 9 [Σκούζει]. —Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 3. Παπαζαφειρόπουλος, σ. 287, ἀρ. 872 [Σκούζ' ὁ κλ.]. —Ἡπείρου. Ὁ ἐν ΚΠ. Σύλλογος, τ. ΙΗ', σ. 187, 105[γιά νὰ φ.]. —Καλαβρύτων παρὰ Α. Κωνσταντινοπούλου [ὁμ.]. —Πύργου Ἡλείας παρὰ Λιναρδάκη [ὁμ.]. —Δημητσάνης Γορτυνίας παρὰ Φ. Ἡλιοπούλου [ὁμ.]. —Λαγκαδίων Γορτυνίας παρὰ Κ. Κασιμάτη [νοικοκυῖς]).

—Φωνάζει ὁ κλέφτης γιὰ νὰ φοβηθῇ ὁ νοικοκυῖς. (Κωνσταντινουπόλεως. Ἡμερολ. τῆς Ἀνατολῆς 180, 33 [φωνάζ' ὁ κλέπτης-οἰκοκύρης]. —Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη. —Τήνου παρὰ τῆς Κας Στ. Καραλῆ καὶ Ἀδ. Ἀδαμαντίου [φωνάζ' ὁ κλέφτης νὰ φοβηθῇ ὁ νοικοκυῖς]).

—Φωνάζι ἡ κλέφτης νὰ φοβηθῇ ἡ νοικοκυῖς. (Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

—Ἐφώναζε ὁ κλέφτης καὶ φοβήθηκε ὁ νοικοκυῖς. (Καρυστίας παρὰ Μπ. λίου).

—Φωνάζει ὁ κλέφτης νὰ διαπάρῃ τὸ νοικοκυῖ. (Λακκοβικίων. Γούσιος, σ. 91).

—Ὁ κλέφτης ἔσυρε φωνή νὰ φύγῃ ὁ νοικοκυῖς. (Κρήτης. Jeannarakī, σ. 104).

—Νὰ σύρῃ ὁ κλέφτης τὴ φωνή νὰ φύγῃ ὁ νοικοκυῖς. (Leake, Researches 450, 56 [Ἐσυρ' ὁ κλέπτης-οἰκοκυῖς]. Δάρβαρις, 297 [ὁμ.]. Κοραῖ, Ἀτ. Β', σ. 319 [ὁ κλέπτης τὴν φωνὴν-ὁ οἰκοκυῖς]. Negris, σ. 44, 274 [Ἐσυρ' ὁ κλ. τὴν φωνήν]. Μανάρης, σ. 18 [Ἐβγαλεν ὁ κλέπτης]. Sanders, σ. 224, 56 [Ἐσυρ' ὁ κλέπτης τὴν φωνὴν-οἰκοκύρης]. Ἀραβαντινός, ἀρ. 378 [Ἐβγάζ' ὁ]. Βενιζέλος, σ. 66, 7 [Ἐσυρ' ὁ κλ. ἢ: Ἐβγαλ' ὁ κλ.]. Ἀνατ. Ἐπιθ. Α', 560, 391. —Σύμης. Ὁ ἐν ΚΠ. Σύλλογος, τ. Η', σ. 487, 135 [νὰ κόψ' ὁ ν.]. —Κρήτης. Φρατζεσκάκης, σ. 111. —Νισύρου. Ζωγρ. ἀγ. 411, 30 [νὰ κόψ' ὁ ν.]. —Καρπάθου. Ζωγρ. ἀγ. Α' 307, 401 [γιά νὰ φύ' ὁ ν.]. —Δημητσάνης παρὰ Κ. Κασιμάτη [Σύρνει ὁ κλ.]. —Σύρου παρὰ Π. Σαρρῆ. —Σίφνου παρὰ Σ. Δουκάκη [νὰ φύγῃ]. —Νάξου παρὰ Μ. Ι. Μαρκόπολι. —Κρήτης παρὰ Γ. Ι. Καλαϊσάκη. —Φολεγάνδρου παρὰ Κονταρίνη. —Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη [Νὰ σύρ' ἡ κλέφτης τὴ φωνή νὰ φύγῃ ἡ νοικοκυῖς]).

—Χτυπᾷ καὶ σκούζει. (Βενιζέλος, σ. 146, ἀρ. 450).

Καλὴ πετρεὰ τοῦ ἤλθε ἐκ τὸ ἀνώγιν.

Οὕτω πιθανῶς ἔχει ἡ βυζαντινὴ αὐτὴ παροιμία, ἀποκαθισταμένου τριμέτρου ἱαμβικοῦ καταληκτικοῦ στίχου μετὰ συνιζήσεως εἰς τὸν δεῦτερον καὶ τέταρτον πόδα. Ἐν τοῖς κώδιξιν ἔχει ὑποστῆτιναι παραφθοράς: *Καλὴ πετραία τοῦ ἤλθεν ἐκ τὸ ἀνώγιν* (Σάθα, Μεσ. Βιβλ., τ. Ε', σ. 555, 14. Ducang., Gloss., τ. II, σ. 153. Kr., MGS, σ. 117). *Καλὴ περαία ἐκ τὸν ἀνώγι, Καλὴ πετρεὰ ἐκ τὸ ἀνώγιν, Καλὴ πετρά ἀνω ἐκ τὸ ἀνώγειον* (Kr., MGS, σ. 117). *Καλὴ πετρεὰ ἀνωλης(!) ἐκ τὸ ἀνώγιν* (Ἀττ. ἡμερ., σ. 364, 7).

Ὁ Κρουμβάχερ ἐρμηνεύει: «Καλὴ εἶναι ἡ πετριά ἀπὸ τὸ ἀνώγειον, ἥτοι εὐκολὸς εἶναι ἡ ἐξ ἀσφαλοῦς ἐπίθεσις». Νομίζει δ' ὅτι ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἡ τῆς ἀρχαίας *Ἀφ' ὕψηλοῦ μου καταγελαῖς καὶ τῆς δημῶδους Βλάχος στὸ βουνὸ σιγαλὴ θάλασσα*. Καὶ ἡ μὲν δημῶδης παροιμία οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἢ τὴν βυζαντινὴν, ὥς ἐπίστευσεν ὁ Κρουμβάχερ, πλανηθεὶς ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ Βενιζέλου (σ. 42, ἀρ. 51), ἀντιγράφοντος τὸν Ἀραβαντινὸν (ἀρ. 181), ἐν ᾧ ὀρθῶς ἡρμήνευσεν αὐτὴν ὁ Mommsen (Gr. Jahreszeiten I, ἀρ. 66), ὥς σημαίνουσιν ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν οἱ ποιμένες ἀνέρχονται εἰς τὰ ὄρη, ἥτοι ἀπὸ τῆς 23ης Ἀπριλίου, ἐπικρατεῖ ἐν τῇ θαλάσῃ γαλήνη. Ἀλλ' οὐδ' ἡ ἀρχαία παροιμία πρέπει νὰ συναφῇ πρὸς τὴν βυζαντινὴν, ἄλλην ἔννοιαν ἔχουσαν, ἣν ὑποδεικνύει ἡ λύσις. Κατὰ αὐτὴν ἀλληγορεῖται ἐν τῇ παροιμίᾳ ὁ Γολιάθ πληγεὶς «ἐξ ὕψους, ἐκ τῆς θείας δυνάμεως», ἡ δὲ διάβολος πληγθεὶς διὰ τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ πέτρας περφορείσας ἐκ τοῦ ἀνωγίου ἥτοι τοῦ οὐρανοῦ (Kr., MGS, σ. 75). Σαφέστερον δ' ἐκτίθεται ἡ ἀλληγορία ἐν τῇ λύσει τῶν 228 καὶ 3085 παρισινῶν κωδίκων (παρὰ Σάθα, σ. 556):

*καὶ γὰρ ἐξ ὕψους κατελθὼν ὁ παντοκράτωρ λόγος
αὐτὴν καιρίαν ἐπληξε τὴν κεφαλὴν τοῦ πλάνου*

κατωτέρω δὲ παραβάλλεται ἡ πετρεὰ ἐκ τὸ ἀνώγιν πρὸς τὸν λίθον δι' οὗ «ἐξ ὕψους κραταιᾷ χειρὶ νευρούμενος» ἐπληξεν ὁ Δαβὶδ τὸν Γολιάθ.

Ὅθεν πρόκειται περὶ λίθου ὅστις πίπτει ἀνωθεν καὶ τραυματίζει τὸν κάτωθι ἰστάμενον, βαλλόμενος ὑπὸ τιμωροῦ χειρός, καὶ οὐχὶ ὑπὸ ἀδυνάτου ἐνεδρεύοντος ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς. Ἡ δὲ παροιμία ἐλέγετο πιθανῶς ἐπὶ δυστυχήματος ἢ τιμωρίας πονηροῦ, ἐπερχομένης ὁπόθεν ἤκιστα προσεδόκα. Τοῦτο ἐκφράζουσι καὶ αἱ σημεριναὶ παροιμίαι:

— *Ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ κατεβαίνει ἀπὸ τὰ κεραμίδια*. (Ἡπεῖρου. Ἀραβαντινός, ἀρ. 454. Βερέτας, σ. 74, ἀρ. 34 [ἀπ' τὰ κεραμίδια κατεβαίνει]. Βενιζέλος, σ. 103, ἀρ. 164 [ὁμοίως]. — Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 19 [ὁμοίως]. Λελέκου, Ἐπιδόρπιον, σ. 160 [ὁμοίως]. — Κυνourίας παρὰ Δ. Ἀντωνίου).

— *Ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆ νερωνιά κατεβαίνει* (Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη. Νερωνιά= ἡ χολέδρα τῆς στέγης).

Ὁ Ἀραβαντινός ἐρμηνεύει τὴν παροιμίαν αὐτὴν ὀρθῶς οὕτως: «ἡ θεία

δίκη ἀπροόπτως καὶ ἀπροσδοκῆτως ἐπιπίπτει πολλάκις κατὰ τῶν ἐλπίζόντων διαφυγεῖν αὐτήν». Παραπλησία εἶναι καὶ ἡ ἐπομένη:

— *Ἡ τύχη κατεβαίνει κι ἀπὸ τὰ κεραμίδια.* (Βρεσθένων Λακεδαιμόνος παρὰ Λεων. Κωνσταντοπούλου). Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνελπίστως συμβαινόντων ἔχομεν μεσσηνιακὴν παροιμίαν λέγουσαν: *Καμμιά φορὰ τὰ φέρνει ὁ διάβολος κ' ἡ σκούφια τοῦ Μιχάλη κ' ἔρχονται τὰ πράγματα ἀπὸ τὰ κεραμίδια* (Νεοελλ. Ἀνάλ., ἀρ. 167). Παροιμιώδης δὲ τις φράσις περὶ ἀπροσδοκῆτως συμβάντος εἰς τινα δυστυχήματος παρέχει ὁμοίαν εἰκόνα: *Κεραμίδα τοῦ ῥθε.* Ἐν δὲ Κεφαλληνίᾳ ἐπὶ ἀβεβαίων καὶ ἐπικινδύνων πραγμάτων συνηθίζουσι νὰ λέγωσι *Μιλεῖ κανεῖς ἀπουκάτου ἀπὸ τὰ κεραμίδια* (παρὰ Σπ. Παγώνη), ἐννοοῦντες ὅτι ἐνδεχόμενον νὰ ἐπέλθῃ κακόν τι ἀπροόπτως. Ἐν Ἰωαννίνοις δὲ συνηθίζεται ἡ κατάρα: *Νὰ τοῦ βρῆς ἀπὸ τὰ κεραμίδια.*

Ἡ εἰκὼν προδήλως ἐλήφθη ἐκ κεραμίδος καταπιπτούσης ἐκ τῆς ὀροφῆς καὶ τραυματιζούσης τὸν ἀμέριμνον διαβάτην⁵. Ἐν τῇ βυζαντινῇ παροιμίᾳ δὲν ἔχομεν κεραμίδα ἀλλὰ λίθον, διότι ἐννοεῖται οἰκία ἔχουσα ἐν τῇ στέγῃ δῶμα, μὴ ἐστεγασμένη δὲ διὰ κεράμων.

Εἰς τὴν παροιμίαν ταύτην ἀναφέρεται πιθανῶς καὶ χωρίον τι τοῦ Νικήτα Χωνιάτου (Β' 3, σ. 108, 16 Bonn), ἐν ᾧ ἱστορεῖ οὗτος ὅτι ἐπιτεθέντος τοῦ Κοντοστεφάνου κατὰ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ τοῦ Αἰγινήτου «αὐτὸς ὁ πατριάρχης πραιά οὕτως πρὸς ἑαυτὸν τῇ φωνῇ· ἀφετε αὐτόν, ὅσον οὐπὼ τὴν οἰκίαν πετρέαν ληψόμενον, τὸν ἐκείνου μόρον δὲ ξυμβαίῃ τρόπῳ γριφολογῶν ὥδε καὶ αἰνιττόμενος». Ἀπέθανε δ' ὁ Κοντοστεφάνος «λιθιδίῳ κατὰ τοῦ κενεῶνος πέτρας ἀπορραγέντι βληθείς, ἣν περ ἐπαφῆκεν ἀποθεῖν ἀφετήριον ὄργανον» (αὐτ., Β' 2, σ. 105, 16 Bonn).

Ὁμοίας παροιμίας εὐρίσκομεν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς. Οἱ Γάλλοι λέγουσιν *il lui est tombé une tuille sur la tête*, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὴν *κεραμίδα τοῦ ῥθε* τῆς ἐλληνικῆς. Οἱ D ü r i n g s f e l d (II, σ. 286 - 287, ἀρ. 515) παραθέτουσι μίαν φλαμανδικὴν καὶ τέσσαρας ἰταλικὰς, λεγούσας ὅτι ἂν πέσῃ ἄνωθεν λίθος (κατὰ τὴν φλαμανδικήν) ἢ κεραμὶς (κατὰ τὰς ἰταλικὰς), θά συντρίψῃ τοῦ ἀτυχοῦς τὴν κεφαλὴν, ἐν πεδεμοντιακῇ μάλιστα παραλλαγῇ ὀρίζεται ὅτι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἔχοντος ἀτυχίαν, ἢ κεραμὶς πίπτει ἐκ τῆς στέγης (*un cop dal teit*).

Εἶδαμεν φαρακλόν, ἀλλὰ πάλιν νὰ φαίνεται ὁ μυαλὸς του!

καὶ

Εἶδαμεν φαρακλόν, ἀλλὰ ἔχει που καὶ μίαν τρίχα.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεοελληνικῶν παραλλαγῶν ἀποκατέστησα δύο βυζαν-

5. Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν αἱ ἀθηναῖκαί ἐφημερίδες ἀνήγγελλον τὸν θάνατον ἀνδρὸς τραυματισθέντος κατὰ τοιοῦτον τρόπον.

τινάς παροιμίας, ἀντί τῆς ἐν τοῖς χειρογράφοις φερομένης μιᾶς κατὰ τοὺς ἐξῆς τύπους:

α'. Εἶδαμεν φαρακλὸν (φαλακρόν), ἀλλὰ πάλιν νὰ φαίνεται ὁ μυαλὸς του κακὸν ἐνι (εἶναι). (Σάθα, Μεσ. Βιβλ., τ. Ε', σ. 568. Κ ρ., MGS, σ. 119, ἀρ. 21).

β'. Οἶδαμεν καὶ φαλακρόν, ἀλλ' ὁ μυελὸς του νὰ φαίνεται οὐκ ἐνι καλόν. (Αττ. ἡμερ., σ. 366, 33. Κ ρ., MGS, σ. 119).

γ'. Εἶδαμεν φαρακλὸν, ἀλλὰ πάλιν νὰ φαίνεται ὁ μυελὸς του. (Κ ρ., Sitzungsab. bayern. Ak., 1887, σ. 69. Κ ρ., MGS, σ. 119).

δ'. Εἶδαμεν φαρακλὸν, ἀλλὰ ἔχει που καὶ μίαν τρίχα καὶ πάλιν εἰς φαίνεται ὁ μυελὸς του οὐκ ἐνι καλόν. (Κ ρ., MGS, σ. 119).

Ὁ Kurtz ἐν Philologus, τ. III, σ. 458 ἐρμηνεύει: «καὶ ὁ φαλακρὸς εἶναι καλός, ἀλλὰ τρέχει τὸν κίνδυνον νὰ φανῇ ὁ ἐγκέφαλός του (δηλ. ν' ἀποκαλυφθῇ ὁ νοῦς του) καὶ τοῦτο ἐπὶ βλάβῃ του». Ὁ δὲ Kroumbacher (MGS, σ. 156) φρονεῖ ὅτι ἡ παροιμία ἀναφέρεται εἰς γέροντας καὶ διὰ τὸ γῆρας ἀπομωρανθέντας ἄνδρας: «Ἡ ἔδρα τοῦ νοῦ, τὸ κρανίον τοῦ φαλακροῦ εἶναι καταφανέστερον ἢ τὸ τοῦ κομήτου· ἀλλὰ πολλῶν φαλακρῶν ἦτοι γερόντων, καλύτερον θὰ ἦτο νὰ ἔμενε κεκρυμμένον τὸ κρανίον, ἦτοι ἡ διάνοιά των». Ἡ ἔννοια ὁμῶς τῶν παροιμιῶν εἶναι ἄλλη. Τῆς μὲν πρώτης: εἶναι ἀνεκτὸν ἂν τις εἶναι φαλακρὸς, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τοσοῦτον βαθμὸν, ὥστε νὰ φαίνεται ὁ ἐγκέφαλός του, ἐν ἄλλοις λόγοις καὶ τὰ κακά εἶναι ἐνίστα ἀνεκτά, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ ὑπερβολὴ αὐτῶν. Τῆς δὲ δευτέρας: ἔχει καὶ ἡ ἀναιδέα τὰ ὄρη της· καὶ αὐτοὶ οἱ ἀναιδέστατοι δὲν ἔχουσι παντελῶς ἀποπύση τὴν αἰδῶ.

Αἱ νεοελληνικαὶ παραλλαγαὶ δύνανται νὰ ταχθῶσιν εἰς δύο κατηγορίας, τὴν μὲν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν πρώτην τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν, τὴν δὲ πρὸς τὴν δευτέραν. Εἰσὶ δ' αὗται:

—Καλὸς εἶναι κι ὁ κουτρούλης, μὰ νὰ μὴ φανῇ ὁ μυαλὸς του. (Μήλου. Νεοελλ. Ἀνάλ., ἀρ. 232).

Κουτρούλης δὲν εἶναι κύριον ὄνομα, ἀλλ' ἐπίθετον σημαῖνον τὸν φαλακρόν· τὸ θηλ. κουτροῦλα (ἐν Νισύρῳ. Ζωγρ. ἀγών Α', σ. 384)· τὸ κούτρολο παιδί (Δελτίον Ἰστ. Ἑτ. Α', σ. 278). Μεταφορικῶς δὲ κουτρούλης λέγεται ὁ οἰκτρὸν βίον διάγων, ὁ ἄξιος ἐλέους. Ἐν Καρπάθῳ ὅπου ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον τῶν πρωτοτοκίων, κουτρούλης, κουτροῦλα εἶναι τὰ ὑστερότοκα τέκνα, τὰ μὴ λαμβάνοντα μερίδα ἐκ τῆς περιουσίας τῶν γονέων. Ἡ λ. ἐκ τοῦ κουτρα (κεφαλή) παραγομένη ἦτο γνωστὴ καὶ παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ κυρίου ὀνόματος Κουτρούλης παρὰ Νικηφ. Γρηγ. ΣΤ' 9, σ. 204.

—Καλὸς εἶν' ὁ καραφλός, μὰ νὰ μὴν παραφαίνωνται καὶ τὰ μυαλά του (Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη).

Ἡ παροιμία αὕτη λέγεται καὶ ἐπὶ τῶν ὑπερβολικῶν ἀγαθότητα δεικνυόντων, ἦτις πολλάκις τοῖς φέρει βλάβην. Ἐκφράζει δηλ. τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, ἣν καὶ πολλαὶ ἄλλαι δημώδεις παροιμίαι, οἷον: Ὁ παραπολὺ καλὸς ἄνθρωπος δὲν φελάει, Ἡ πολλὴ ἢ καλοσύνη εἶναι καὶ μπουνταλοσύνη καὶ ἄλλαι τοιαῦται).

—Εἶδα γὰρ πολλοὺς σπανούς, μὰ ἔχαν καὶ κάπου τρίχα. (Βενιζέλος, σ.

69, ἀρ. 48 [σπ.-εἶχαν]. Ἀθηναϊκὴ Ἑβδομάς Α', 120. —Χίου. Κανελλάκης, σ. 243, ἀρ. 226).

—Εἶδα τσαὶ πολλοὺς σπανοὺς, μά'χαν τσαὶ καμμάτιν τρίχα. (Μεγίστης παρὰ Ἀχ. Διαμαντάρου).

—Εἶδα γὰρ πολλοὺς σπανοὺς, μά'χανέ που καὶ τρίχα. (Κρήτης παρὰ Γ. Ι. Καλαϊσάκη).

—Εἶδα πολλοὶ σπανοί, μά'χαν καὶ κάποια τρίχα. (Τήνου παρὰ τῆς Κας Στ. Καραλή. —Κρήνης παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη [Εἶ. καὶ π.-καὶ κάπου τρ.]).

—Εἶδα γὰρ πολλοὶ σπανοί, | μά' είχαν τρίχα καὶ μαλλί. (Βενιζέλος, σ. 69, ἀρ. 48 [πολλοὺς σπανοὺς]. Ἀν. ἐπιθ. Α' σ. 452, 103. —Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη [πολλοὶ σπ. μά'χαν τρ. τσι μ.]).

Σημειωτέον ὅτι ἐπὶ τῆς ἐννοίας, ἣν ἀποδίδω εἰς τὴν παροιμίαν, στηρίζεται καὶ ἡ ἀλληγορία τῆς λύσεως: «εἶδαμεν φαρακλόν, τουτέστιν ἀμαρτωλὸν καὶ ἄσπλαγχνον, ἀλλὰ καὶ ἀγαθοῦ τινος μέτοχον κτλ.» (Σάθας, τ. Ε', σ. 568. Κτ., MGS, σ. 81).

Ὁ ὑπ' ἀρ. 3 τύπος τοῦ παρισινοῦ κώδικος 1409 μοὶ φαίνεται ὁ γνησιώτερος, διότι τὰ συμπληρώματα οὐκ ἐνὶ καλὸν ἢ κακὸν ἐνὶ παρέλκουσιν ὅλως. Τὴν δὲ δευτέραν παροιμίαν παρέλαβον ἐκ τοῦ τύπου 4 τοῦ ταυρινικοῦ κώδικος, ἐν ᾧ προδήλως συνεχωνεύθησαν αἱ δύο παροιμίαι, ὡς μᾶς διδάσκουσιν αἱ νεοελληνικαὶ παραλλαγαί.

Διπλὸν σώζει καὶ μοναπλὸν οὐ σώζει.

Οὗτος ὁ δημοτικώτερος εἶναι καὶ ὁ γνησιώτερος τύπος τῆς παροιμίας, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Κρουμβάχερ. Ἐν τισὶ χειρογράφοις ἀντὶ τοῦ διπλὸν καὶ μοναπλὸν φέρεται διπλοῦν καὶ μοναπλοῦν (Κτ., Sitzungs., 1887, σ. 69, ἀρ. 25. MGS, σ. 119. Ἀθωνικὸς κῶδ. μονῆς Ἰβήρων, ἀρ. 805, 35), ἐν ἄλλοις δὲ προστίθεται τὸ γάρ: *Διπλὸν γὰρ σώζει καὶ μοναπλοῦν οὐ σ.* (Κτ., MGS, σ. 119. Ἀττ. ἡμερ. 366, 36). Ὁ Πλανοῦδης, ἀρ. 217 παραφράζει: *Ἀπλοῦν οὐκ ἐφικνεῖται καὶ διπλοῦν ἐφικνεῖται*, ἐκφερομένης ἐρωτηματικῶς τῆς παροιμίας ἐν τῷ λαυρεντιανῷ κώδικι.

Ὁ Κρουμβάχερ μεταφράζων «διπλάσιον φθάνει καὶ ἀπλοῦν δὲν φθάνει», ὑποθέτει ὅτι ἐννοεῖ ἡ παροιμία, ὅτι ἂν καταβληθῇ διπλασία δύναμις κατορθοῦνται πολλά, ἀκατόρθωτα δι' ἀπλῆς δυνάμεως. Ἀλλ' οὕτως ἐρμηνευομένη ἐλέγχεται ληρώδης ἡ παροιμία, ὁμολογεῖ δὲ καὶ ὁ Κρουμβάχερ ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ διαγνώσῃ ποῦ ἔγκειται τὸ ὀξύμωρον αὐτῆς. Ἐπλανήθη ὁμως, διότι ἔλαβε τὸ διπλὸς εἰς τὴν σημασίαν τοῦ διπλάσιος, ἐνῶ ἐνταῦθα ἔχει ὅλως ἀντίθετον. Διπλὸ εἶναι τὸ εἰς δύο διπλωμένον. Τὸ σχοινίον, περὶ οὗ πρόκειται ἐν τῇ παροιμίᾳ, εἶναι τὸ αὐτό, ἀλλ' ὅταν εἶναι μονὸν ἤτοι ἀδίπλωτον, δὲν ἐξαρκεῖ εἰς τὸν μωρὸν πρὸς τὸν σκοπὸν του (ν' ἀντλήσῃ λόγου χάριν ὕδωρ ἐκ τοῦ φρέατος), καὶ ὁμως νομίζει οὗτος ὅτι θὰ ἐξαρκέσῃ, ἂν ἐλαττωθῇ κατὰ τὸ ἡμισυ τὸ μῆκός του, εἰς δύο διπλουμένον. Ἐφαρμόζεται δ' εἰς πλείστας περιστάσεις ἡ παροιμία ὑπὸ τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ, διατηρήσαντος πολυπληθεῖς παραλλαγὰς αὐτῆς. Ὁ ἀγοράζων εὐθηνὰ πράγματα χάριν οἰκονομίας, ἀντὶ δαπανη-

ροτέρων ἀλλὰ καὶ διαρκεστέρων, ἐξομοιοῦται πρὸς τὸν χωρικὸν ἢ τὸν λωλὸν τῆς παροιμίας. Ὅμοίως ὁ ζητῶν νὰ περιορίσῃ τὰς δαπάνας του, ἐνῶ αὐταὶ μόλις ἐπαρκοῦσι πρὸς συντήρησίν του· ἢ ὁ καταδαπανώμενος εἰς δικαστικά ἐξοδα πρὸς ἐπιδιώξιν ἀβεβαίου κέρδους ἐκ σαθρᾶς δίκης· ἢ ὁ φειδωλευόμενος μικρὰν δαπάνην, δι' ἧς θὰ προελάμβανε μεγάλην ζημίαν. Ὅτι δὲ ταύτην τὴν ἐννοίαν ἔχει τὸ διπλὸς τῆς βυζαντινῆς παροιμίας, πλὴν τῆς σημερινῆς χρήσεως, μαρτυρεῖ ἀριδῆλως καὶ ἡ ἐν τῷ ἀθωνικῷ κώδικι τῶν Ἰβήρων ἐρμηνεία: «διπλοῦν σώζει πρὸς τὸ σωθῆναι, ὅπερ ἐστὶ μικρὸν καὶ κοντόν.... καὶ ὅταν καὶ τὸ διπλοῦν ἐκταθῇ (κῶδ. ἐκτείνῃ) εἰς μῆκος ἀπλωθῇ».

Αἱ γνωσταὶ μοι νεοελληνικαὶ παραλλαγαὶ εἶναι αὗται:

—Μονὸν δὲν φθάνει τὸ σχοινὶ καὶ διπλὸ περισσεύει. (Μανάρης, σ. 27).

—Μουνὸ δὲν φτάνι, διπλὸ ἀρτιρνάει. (Λακκοβικίων Μακεδονίας παρὰ Ι. Πρωίου).

—Μουνὸ δὲ φτάνι, διπλὸ φτάνι κὶ περισσεύει. (Ἰωαννίνων παρὰ Δ. Μ. Σάρρου).

—Μονερὸ τὸ σχοινὶ δὲ φθάνει, διπλὸ φθάνει καὶ περισσεύει. (Λακωνίας παρὰ Π. Γενναδίου).

—Τοῦ στσινὶ μουνὸ δὲ φτάνι διπλὸ περισσεύει. (Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

—Τοῦ λωλοῦ τὸ σκοινὶ μονὸ δὲ φθάνει καὶ διπλὸ περισσεύει. (Ἀνατ. Ἐπιθ. Α', σ. 560, 413).

—Τοῦ παλαβοῦ τὸ σκοινὶ τ' τὸ βάζιν μονὸ καὶ δὲ φτάνι καὶ ὅσον τ' τὸ βάζιν διπλὸ καὶ περισσεύει. (Τήνου παρὰ Ἀδ. Ἀδαμαντίου).

—Τοῦ Ρωμιοῦ τὸ σκοινὶ δὲ φτάνει μονὸ διπλὸ, φτάνει, καὶ περισσεύει. (Παπαζαφειρόπουλος, σ. 302, ἀρ. 1062. —Δημητσάνης Γορτυνίας παρὰ Φ. Ἡλιοπούλου [σκ. μονὸ δὲ φτάνει, δ. φτ. καὶ περισσεύει]).

—Τοῦ Ρωμιοῦ μονὸ δὲ φτάνει, διπλὸ περισσεύει. (Βρεσθένων Λακεδαιμόνος παρὰ Λ. Κωνσταντοπούλου).

—Τοῦ φτωχοῦ τοῦ σκοινὶν μουνὸν ἐν φθάνει κὶ διπλὸν ἀπρουσεύγει. (Λιβισίου παρὰ Μουσαίου).

—Τοῦ φτωχοῦ τὸ σ'οινὶμ μονὸ δὲν ἰφτάνει, τσαὶ διπλὸ περισσεύει. (Μεγίστης παρ' Ἀχ. Διαμαντάρου).

—Τοῦ φτωχοῦ τὸ σκοινὶ μονὸ δὲν ἐφτάνει καὶ διπλὸ περισσεύει. (Καρπάθου. Ζωγρ. ἀγών Α', σ. 362, 406).

—Τοῦ φτωχοῦ τὸ σκοινὶ δὲν τοῦ φτάνει μονὸ καὶ περισσεύει διπλό. (Κορινθίας παρὰ Δ. Χ. Δουκάκη).

—Τοῦ φτωχοῦ τὸ σχοινὶ μονὸν δὲν φθάνει καὶ διπλοῦν περισσεύει. (Ρόδου. Βενετοκλήης, σ. 89, ἀρ. 51).

—Τοῦ φτωχοῦ τὸ σκοινί, ἅμα δὲ φτάνη μονό, βάλ'το διπλό. (Καλαβρύτων παρ' Α. Κωνσταντινοπούλου).

—Τοῦ χωριάτη τὸ σχοινὶ δὲν σώνει, μὰ διπλὸ περισσεύει. (Leake, Researches, σ. 451, ἀρ. 63 [διπλόν]. Sanders, σ. 63).

—Τοῦ χωριάτη τὸ σχοινὶ μονὸ δὲ φτάνει, διπλὸ περισσεύει.

(Αραβαντινός, ἀρ. 1424 [τοῦ περ.]. Βενιζέλος, σ. 324, ἀρ. 568. — Ρόδου. Βενετοκλής, σ. 89, ἀρ. 51 [Τοῦ χωριάτου τὸ σχοινὶ μονὸν δὲν φθάνει καὶ διπλοῦν π.]. — Σίφνου παρὰ Σ. Δουκάκη. — Μυκόνου παρὰ τῆς Κας Ἀργ. Παπαβασιλείου).

— Τοῦ χωριάτη τὸ σκοινὶ μονὸ δὲ φτάνει, διπλὸ φτάνει καὶ περισσεύει (Μανάρης, σ. 43 [χωριάτου τὸ σχ. μονὸν δὲ φθ. καὶ διπλὸν φθ.]. — Καρυᾶς Κορινθίας παρὰ Γ. Τσαγρῆ. — Μεσσηνίας).

— Τοῦ χωριάτη τὸ σχοινὶ δὲν σώνει καὶ διπλὸ περισσεύει. (Negris, σ. 136, ἀρ. 896 [σ., πλὴν διπλοῦν]).

— Τοῦ χωριάτη τὸ σκοινὶ μονὸ δὲν φτάνει καὶ διπλὸ ἀβαντζέρνει. (Κρήτης. Φραντζεσκάκης 115 [φθάνει]. Αὐτόθεν παρὰ Γ. Ι. Καλαϊσάκη [φτ., διπλὸ φτάνει κι ἀβαντζέρνει]).

— Τοῦ χωριάτη τὸ σχοινὶ μαναπλὸ δὲ φτάνει καὶ διπλὸ ζητεῖ νὰ σώσῃ (Χίου. Καλαϊσάκης, σ. 315, ἀρ. 768).

— Τοῦ χωριάτη τὸ σκοινὶ μονὸ δὲ σώνει, διπλὸ σώνει κι ἀβατζέρνει. (Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη).

— Ὁ χωριάτης βάνει τὸ σκοινὶ μονὸ καὶ δὲν σώνει, βάνει το καὶ διπλὸ καὶ περισσεύγει. (Νάξου παρὰ Γαβρ. Λεγάκη. Αὐτόθεν παρὰ Μ. Ι. Μαρκόπολι [τὸ βάνει δ.]).

— Τὸ σκοινὶν τοῦ χωρκάτη μονὸν ἐν φτάνει καὶ διπλὸν περισσεύκει. (Κύπρου. Σακελλάριος, τ. Β', σ. 280, ἀρ. 84. τ. Γ', σ. 133, ἀρ. 83 [σχοιν.]).

— Τ' χωριάτι τοῦ σκοινὶ μονὸ δὲ φτάνι καὶ διπλὸ ξεπερσεύει. (Τήνου παρ' Ἀδ. Ἀδαμαντίου).

— Τ' χωριάτι τοῦ σκοινὶ τοῦ βάσαν μονὸ καὶ δὲ φθάνι καὶ διπλὸ καὶ περσεύει. (Τήνου παρὰ τῆς Κας Στ. Καραλή).

Ἐν ταῖς ἐπομέναις ὁμως παραλλαγαῖς τὸ διπλὸς φαίνεται ὅτι κεῖται εἰς τὴν σημασίαν τοῦ διπλάσιος, ἐφαρμόζονται ὁμως καὶ αὗται ὅπου καὶ αἱ προηγούμεναι.

— Τοῦ χωριάτη τὸ σχοινὶ διπλὸ δὲν σώνει καὶ μονὸ περισσεύει. (Δεκτιγάλας ἐν Πανδώρα Γ', ἀρ. 20. — Θήρας παρὰ Νοητάκη).

— Διπλὸ δὲ φτάνει, μονὸ περισσεύει. (Ἡπείρου. Ζωγρ. ἀγ. 191, 15. — Τρικάλων παρὰ Ν. Βραχνοῦ [φτάνι, μονὸν περσεύει]).

— Τοῦ διπλὸ δὲ φτάνι, τοῦ μονὸν περισσεύγει. (Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

Τῆς χήρας καὶ τῆς ὀρφανῆς ὅσον τῆς κροῦς φουσκώνει.

Ἡ παροιμία αὕτη ἀναγράφεται καὶ ἐν τῷ κώδικι τοῦ Βουλισμᾶ (Ἀττ. ἡμερολ., 1882, σ. 367, ἀρ. 43). Ὁ Κρουμβάχερ παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀντωνυμία τῆς δύναται νὰ ληφθῇ καὶ ὡς γενικὴ τοῦ ἐνικοῦ καὶ ὡς αἰτιατικὴ τοῦ πληθυντικοῦ· καὶ βεβαίως τὸ ρῆμα κρούω, τοῦλάχιστον σήμερον, συντάσσεται πρὸς

ἀμφοτέρας τὰς πτώσεις, ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ ἀντωνυμία κεῖται κατὰ γενικὴν, διότι ἄλλως κανονικώτερον θὰ ἦτο τὸ *φουσκώνω* νὰ ἐξενεχθῇ εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν (φουσκώνουν). Περί δὲ τῆς ἐρμηνείας μετ' ἐνδοιασμοῦ ἀποφαίνεται γνώμην ὁ σοφὸς βυζαντινολόγος, εἰκάζων ὅτι ἐμφαίνει τὴν μεγάλην καρτερίαν πρὸς τὰ δεινὰ τῶν χηρῶν καὶ ὀρφανῶν καὶ καθόλου τῶν δυστυχῶν ἀνθρώπων· μεταφράζει δὲ «ὅσον χτυπᾷς αὐτάς, τόσον προκόπτουσιν». Ὁ δὲ Ρῶσσος Timoschenk (Βυζαντιναὶ παροιμίαι μετὰ σλαβικῶν παραλλήλων, Βαρσοβ. 1895, σ. 49 - 50) μεταφράζει «τὴν χήραν καὶ τὴν ὀρφανὴν ὅσον τὰς χτυπᾷς, τόσον φουσκώνει ἡ κοιλιὰ των», φουσκώνουν δηλ. ἀπὸ ὀρεξίν, ἀπληστίαν, νομίζει δὲ ὅτι ἐλέγχεται διὰ τῆς παροιμίας ἡ ἀχαριστία καὶ ἡ ἀγνωμοσύνη τῶν εὐεργετουμένων ἀδυνάτων. Πρὸς ἐνίσχυσιν δὲ τῆς γνώμης του φέρει σλαβικὰς τινὰς παροιμίας ταύτην τὴν ἔννοιαν ἐχούσας καὶ δύο ἀντιστοίχους νεοελληνικάς. Περί τῆς ἀχαριστίας τῶν ὀρφανῶν, πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ Timoschenk ἀναφερομένων, καὶ ἄλλαι πολλαὶ ὑπάρχουσι νεοελληνικαὶ παροιμίαι, οὐδεμία ὁμῶς περὶ ἀχαριστίας χηρῶν. Ἀλλ' αἱ παροιμίαι αὗται οὐδεμίαν ἔχουσι συνάφειαν πρὸς τὴν βυζαντινὴν ἄλλην ἔχουσαν ἔννοιαν.

Πρὸς ἀσφαλῆ ἐξεύρεσιν ταύτης, ἀνάγκη νὰ ὀρίσωμεν πρῶτον ἀκριβῶς τὴν σημασίαν τῶν ρημάτων. Τὸ μὲν *κρούειν* ὀρθῶς ἡρμήνευσεν ὁ Κρουμβάχερ κτυπῶ, πλήσσω· παραπλησίαν σημασίαν εἶχε καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὸ ρῆμα, λεγόμενον καὶ ἐπὶ κέντρου ἰοβόλου ἐρπετοῦ. Ἐν Μάνῃ σήμερον λέγουσιν, ἀδιαφόρως μετὰ γενικῆς ἢ μετ' αἰτιατικῆς συντάσσοντες, *τὸν κρούει μετὰ τὴν λαλοῦδα* (= βάλλω αὐτὸν λίθῳ) ἢ *σὲ κρούει*. Τὸ δὲ *φουσκώνω*, ἀπὸ τοῦ *φούσκα* (φύσκη), ἀμεταβάτως ἐκφερόμενον ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ μέγα φυσῶ, ἀλαζονεύομαι, ὥς ἐν τῇ παροιμίᾳ *φουσκώνει σὺν τῇ θάλασσᾳ* (Βενιζ., σ. 334, ἀρ. 50), καὶ τὴν τοῦ ἔχω πεφυσχημένου τοῦς πνεύμονας ἐκ τοῦ πολλοῦ δρόμου· ἀλλ' ἐνταῦθα νομίζω ὅτι κεῖται εἰς τὴν ἄλλην σημασίαν αὐτοῦ, τὴν τοῦ λυποῦμαι ἢ ὀργίζομαι χωρὶς νὰ ἐκδηλῶ ἐξωτερικῶς διὰ λόγων τὸ πάθος μου. Οὕτω καὶ ἐν τῇ παροιμίᾳ: *Τὰ πικρὰ λόγια φουσκώνουν καὶ κοντὰ σὲ φαρμακώνουν* (Βενιζέλος, σ. 292, ἀρ. 106) καὶ ἐν ταῖς φράσεσιν *ἐφούσκωσε ἀπὸ τὸ κακό του* καὶ *μεταβατικῶς μὲ παραφούσκωσε* (= διὰ τὰς πράξεις ἢ τοὺς λόγους σου ὑπερεχείλισεν ἡ ὀργή μου, θὰ ἐκφραγῇ). Πρβλ. καὶ *Σαχλήκην* (σ. 63, στ. 30 Wagner· σ. 215 Legrand): *καὶ τοῦ πατρός σου ἡ φιλία φουσκώνει με νὰ κλάψω*. Παραπλησία ἡ χρῆσις τοῦ φυσῶ παρ' ἀρχαίοις (πρβλ. Εὐριπ., Ἴφ. Αὐλ. 381 «τί δεινὰ φυσᾷς αἱματηρὸν ὄμμ' ἔχων»), μάλιστα δὲ τοῦ οἰδαίνω, οἰδάνω («χόλος...οἰδαίνει νόον» Ἰλ. I 554, «οἰδάνεται κραδίη χόλῳ» Ἰλ. I 646, ὅπερ ὁ Κοραῆς, Ἀτ. Β', σ. 109 μεταφράζει: «ἡ καρδία μου φουσκώνει ἀπὸ τὸν θυμόν»).

Ὅθεν ἡ βυζαντινὴ παροιμία καθ' ἡμᾶς σημαίνει ὅτι ἡ χήρα καὶ ἡ ὀρφανὴ βαρέως μὲν αἰσθάνονται τὰς ὑβρεῖς, ἀλλ' ἀδυνατοῦσαι νὰ τιμωρήσωσι τὸν ὑβριστὴν συγκρατοῦσι τὴν ὀδύνην των. Ὁ θεὸς ὁμῶς θὰ κολάσῃ τὸν ἀδικήσαντα αὐτάς, διότι κατ' ἄλλην βυζαντινὴν παροιμίαν *Σιγηροῦ στόματος θεὸς ἐκδικητὴς* (K r., Sitzungsber., 1887, ἀρ. 56· MGS, ἀρ. 124). Τὸν θεὸν δ' ἐπικαλεῖται τιμωρὸν ὁ ἀδικούμενος ἀδύνατος, καταρώμενος τὸν ἀδικήσαντα

ἰσχυρόν, καὶ ἐν ἄλλαις νεοελληνικαῖς παροιμίαις:

—*Ἄν χτυπᾷς με καὶ πονῶ, καταρῶμαί σε κ' ἐγώ.* (Negris, σ. 8, ἀρ. 52 [κτυπῶ-καταροῦμαι]. Βενιζέλος, σ. 21, ἀρ. 271).

—*Ἀχτυπᾷς με καὶ πονῶ, καταρκοῦμαί σε κι ἐγιώ.* (Σακελλάριος, τ. Γ', σ. 132, 39 [καὶ γιώ]· τ. Β', σ. 279, 40).

—*Δέρνε με κι ἂν δὲν μπορῶ, καταριέμαι σε κ' ἐγώ.* (Ἀνεκδοτος Μεσσηνίας). Οὕτω κατὰ τὸν ἀρχαῖον μῦθον καὶ ὁ βοηλάτης, οὗ λύσας ἀπὸ τῆς ἀμάξης κατέφαγε τὸν ἕτερον τῶν ταύρων ὁ Ἡρακλῆς, «βοηθεῖν ἑαυτῷ μὴ δυνάμενος στάς ἐπὶ τινος ὄρους κατηρᾶτο» (Ἀπολλοδώρ., Βιβλ. Β', ε', 11. Τζέτζ., Χιλ. Β', 385 κέ). Καὶ ὁ Σπανέας δὲ τὴν τιμωρίαν τοῦ θεοῦ, ὃν ἐπικαλεῖται ὁ ἀδικηθεὶς πτωχός, φέρει ὡς φόβητρον, ἀποτρέπων τὸν πλούσιον νὰ δίδῃ δῶρα εἰς τοὺς ἄρχοντας:

*Καὶ μὲ πτωχὸν καὶ ταπεινὸν ὑπόθεσιν ἂν ἔχῃς,
μὴ δώσης δῶρον αὐθεντοῦ, κριτὴν μὴ ποίσης φίλον,
νὰ ἀδικήσης τὸν πτωχόν, νὰ πάρῃς τ' ἐδικόν του,
ὅτι ὁ πτωχὸς οὐ δύναται, οὐδὲ λογάριν ἔχει
νὰ τ' ἀποδώσῃ τὸν κριτὴν, νὰ κρίνῃ τὴν ἀλήθειαν,
μόνον τὸν Θεὸν ἐπικαλεῖ νὰ κρίνῃ τὴν ἀλήθειαν.*

(Μαυροφρύδ., Ἑκλ. μνημείων, σ. 12, στ. 338 κέ. Wagner, Carm. gr. med. aevi, σ. 25, στ. 639 κέ).

Ὁμοιοτάτη δὲ τῇ βυζαντινῇ εἶναι παροιμία τις κεφαλληνιακὴ, ἀνακοινωθεῖσά μοι ὑπὸ Σπ. Παγώνη· δὲν ἀναφέρονται μὲν ἐν ταύτῃ χήρα καὶ ὀρφανή, ἀλλ' ἡ ἔννοια ἐν ἄλλῃ διατυπώσῃ εἶναι ἡ αὐτή, λεγομένης τῆς παροιμίας ἐπὶ ἀσθενοῦς ἐν σιγῇ ὑπομένοντος τὰς ὕβρεις ἀνδρὸς ἰσχυροῦ διὰ τὸν πλοῦτον ἢ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ:

*Πολλὰ θωροῦν τὰ μάτια μου καὶ δὲν μπορῶ νὰ κρίνω,
κι ὅλο σφογγάρι γένομαι καὶ ὅλο καταπίνω.*

Τὴν ἀδυναμίαν τῆς χήρας, πολλαχόθεν καταπιεζομένης, ἐκτραγωδοῦσι πολλαὶ δημώδεις παροιμίαι. Ἐν μιᾷ δὲ μόνον καθ' ὅσον γινώσκω ἀνεκδότῳ γορτυνιακῇ (παρὰ Ν. Λάσκαρι) τάσσονται ἐν τῇ αὐτῇ μοίρᾳ καὶ ἡ χήρα καὶ ἡ ὀρφανή καὶ τὸ ἀσκέπαστον γάλα, ὡς ἐξ Ἰσου ἐκτεθειμένα πάντα ταῦτα εἰς κινδύνους: *Ἡ χήρα γυναῖκα, ἡ ὀρφανὴ τσιουῖπα καὶ τὸ ξέσκεπο γάλα εἶναι ὅμοια.* Παραπλήσια ταύτῃ εἶναι δύο γερμανικαὶ (;) παρὰ Wander, τ. V, σ. 319: *An Wittwen und Waisen will jedermann den Arsch wischen, An Wittwen und Jungfrauen, an Rüben und Schoten am Wege rupft jedermann*⁶.

Κάτης καὶ ποντικὸς ἐμάχονται καὶ ὁ βλέπων ἐγέλα.

Ἡ παροιμία κεῖται μόνον ἐν τῷ παρὰ Κρουμβάχερ Μαρκιανῷ κώδικι (ἀρ. 28)

6. Ἄγνοῶ ἂν αἱ παροιμίαι αὗται εἶναι γνήσιαι γερμανικαὶ ἢ ἀπλᾷ μεταφράσεις τῶν παρατεθειμένων ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ ὀλλανδικῆς καὶ βοημικῆς παροιμίας, διότι ὁ Wander δυστυχῶς συχνάκις συνηθίζει ν' ἀναγράφῃ μεταξὺ τῶν γερμανικῶν παροιμιῶν τοιαύτας μεταφράσεις.

καὶ ἐν τῷ χειρογράφῳ Βουλισμᾶ (Ἀττ. ἡμερ. 367, 44), ὅπου ἀντὶ τοῦ δημώδους τύπου ἐμάχονται ἀπαντᾷ ὁ ἀρχαῖος ἐμάχοντο. Ὁ Κρουμβάχερ παρατηρεῖ ὅτι ἡ παροιμία αὕτη φαίνεται ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν τῆς Πλανουδείου συλλογῆς (ἀρ. 106) *Τῶν δύο μαχομένων ὁ τρίτος πρῶτος*, ἀλλ' ἐννοια ἔχει διάφορον. Διότι τίς εἶναι ὁ τρίτος, προσθῆται, «ὁ ὠφελούμενος ἢ ἐλπίζων ὄφελος ἐκ τῆς μάχης τῆς γάτας καὶ τοῦ ποντικοῦ; Ὅθεν ἡ παροιμία ἀναφέρεται γενικῶς εἰς περίστασιν, καθ' ἣν δύο ἄνθρωποι ἢ δύο κοινότητες ἐρίζουσι πρὸς ἀλλήλας καὶ ἄλλος τρίτος ἄνθρωπος ἢ ὁμὰς ἀνθρώπων ἐπιχαίρει, χωρὶς νὰ προσδοκᾷ ἄμεσόν τι κέρδος ἐκ τῆς ἐριδος».

Καίτοι δὲν ἐνθυμοῦμαι ἀντίστοιχόν τινα νεοελληνικὴν, πιθανώτατα νομίζω ὅτι ἡ προκειμένη παροιμία τάττεται ἐπὶ ἀνίσου πάλης. Ὁ βλέπων τὴν πάλην γάτου καὶ ποντικοῦ γινώσκει ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἔκβασιν αὐτῆς καὶ γελαῖ, κωμικὴν κρίνων τὴν ἐλπίδα τοῦ ποντικοῦ ὅτι θὰ κατισχύσῃ τοῦ ἀντιπάλου. Τὴν αὐτὴν ἐννοίαν δι' ἄλλης εἰκόνης ἐκφράζει ὁ Αἰσώπειος μῦθος (422 Halm) περὶ τῆς ὀστρακίνης καὶ χαλκῆς χύτρας, ἐξ οὗ ἐπήγασαν πολυπληθεῖς παροιμίαι ἄλλων ἐθνῶν καὶ αἱ νεοελληνικαὶ περὶ αὐγοῦ καὶ πέτρας, ὧν ὁμοιοὶ καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦσαν συνηθεῖς, ὥς μαρτυρεῖ χωρίον τι τοῦ Καντακουζηνοῦ (Γ' 27, σ. 170 Bonn).

*Ὡς ἐδέξω τὴν πηκτὴν,
δέξου καὶ τὴν ἐμμηκτὴν.*

Ὁ Κρουμβάχερ ἐδημοσίευσεν τὴν παροιμίαν ἐκ τεσσάρων κωδίκων. Εὐρηται δὲ καὶ ἐν κώδικι τοῦ Βουλισμᾶ, ἐν τέσσαρσιν ἀθωνικοῖς καὶ παρὰ Πλανοῦδη. Αἱ παραλλαγαὶ εἶναι ἀσήμαντοι.

α'. Ἡ ἀνωτέρω σημειωθείσα, ἐκ τῶν ἀθωνικῶν κωδίκων, τῶν Ἰβήρων (ἀρ. 805, 6), τοῦ Δοχειαρίου (κῶδ. 243, ἀρ. 2) καὶ τοῦ Καυσοκαλυβίτου (κῶδ. 14, 2) ἐν τῷ βατικανῷ κῶδ. παρὰ Κρ. ἀρ. 38 ἐμμηκτὰς ἀντὶ ἐμμηκτὴν.

β'. *Ὡς ἐδέξω τὰς πηκτάς, δέξου καὶ τὰς ἐμμηκτάς.* (Ἐκ τριῶν κωδίκων παρὰ Κρουμβ. ὧν ὁ Μαρκιανὸς ἐδέξω ἀντὶ ἐδέξου ἐν τῷ πρώτῳ κώλῳ. Ὁμοίως καὶ ἐν ἀθωνικῷ κῶδ. ρωσικοῦ ἀρ. 779, 20. *Ἐδέξου* ἐν τῷ κῶδ. Βουλισμᾶ ἐν Ἀττ. ἡμερ. 367, 58).

γ'. *Ὡς ἐδέξω τὰς τρυφάς, δέξαι καὶ τὰ ἐκπλητάς.* (Ἐκ τοῦ παρισινοῦ κῶδ. 1409 παρὰ K r u m b a c h e r, Sitzungsab., 1887, ἀρ. 46. MGS, σ. 121. Τὸ τρυφὰς εἰσεχώρησεν εἰς τὸ πρῶτον κῶλον ἐκ τῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας, τὸ δ' ἐκπλητάς εἶναι ἀπλῆ παραφθορὰ τοῦ ἐμμηκτάς.

δ'. *Ἐφαγες τὴν πηκτὴν, δέξαι καὶ τὴν ἐμμηκτὴν.* (Π λ α ν ο ῦ δ ., ἀρ. 71). Ἡ παροιμία αὕτη παρέσχε πολλὰ πράγματα εἰς τοὺς ἐρμηνευτάς. Ὁ Kurtz (Die Sprichwörterammlung des Max. Planudes, σ. 22) ἐρμηνεύει «ἔφαγες τὸ τυρί, δέξου καὶ ὅτι εἶναι μέσα στὸ τυρί» ἀπατηθεὶς ἐκ τῆς ἀρχαίας σημασίας τῆς λέξεως πηκτῆς καὶ κατ' ἀναλογίαν ἐρμηνεύσας τὴν ἄγνωστον αὐτῷ ἐμμηκτὴν. Ὁ H. S c h e n k l ἐν Zts. f. österr. Gymn., τ. 38, σ. 180 συμπληροῖ τὴν ἐρμηνείαν, δεχόμενος ὅτι ἐμμηκτὴ εἶναι τὰ κατὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ τυροῦ ἀπορριπτόμενα ἀποκαθάρματα. Τούτοις συντάσσεται καὶ ὁ Ρῶσος

Timoschenk (σ. 41 - 42). Μόνος ὁ Κρουμβάχερ γινώσκει τὴν σημερινὴν σημασίαν τῆς λέξεως *πηκτή*, ἣν μεταφράζει *Fleischgallerte, aspic* (MGS, σ. 174) (ἀκριβέστερον ὁμῶς *gelée*)· ἀλλ' ἀγνοῶν τί ἐστὶν *ἐμπηκτή*, ἀφίνει ἀμετάφραστον τὴν παροιμίαν. Ὁρθῶς δ' ἐτυμολογήσας τὴν λέξιν ἀπὸ τοῦ μῆγω, μῆχνω (*ἐμπηγνύω*) προσήγγισεν εἰς τὴν ἔννοιαν ὁ G. Meyer (ἐν Byz. Zts., τ. III, σ. 403), ὅστις ὁμῶς ὑπολαβὼν ὅτι τὸ *ἐμπηκτή* σημαίνει ξυλοκοπήματα, εἰκάζει ὅτι ἐτέθη χάριν παρηγήσεως.

Ἡ *ἐμπηκτή*, εἶναι ἡ σημερινὴ *μψηχτή* (σπαθιά ἢ μαχαιριά), ἡ κατὰ τὸν Πολύβιον (B', 33, 6) οὐκ ἐκ καταφορᾶς ἀλλ' ἐκ διαλήψεως χρήσις τῆς μαχαίρας⁷. Ὁ δὲ νοῦς τῆς παροιμίας ὅτι συχνάκις ταῖς εὐωχίαις ἐπακολουθοῦσιν ἔριδες καὶ πληγαί, δι' ἃς ὁ εὐωχούμενος δὲν πρέπει νὰ δυσφορῇ, γινώσκων τῶν τοιούτων διασκεδάσεων τὸ τέρμα· κατὰ μεταφορὰν δ' ἐννοεῖ ὅτι συνήθως τῇ ἡδονῇ παρομαρτεῖ ἡ λύπη. Αὐτὸ τοῦτο διδάσκει καὶ ἡ ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία τῆς παροιμίας⁸.

Νεοελληνικὴ τις παροιμία, ἥς τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν βυζαντινὴν ὑπέδειξε καὶ ὁ Κρουμβάχερ, λέγει: *Τὸ παῖζε παῖζε φέρνει καὶ τὸ μπηῖζε μπηῖζε* (Ἀραβαντινός, ἀρ. 1921. Βενιζέλος, σ. 313, 414), ἡ κατὰ μακεδονικὴν παραλλαγὴν τῆς Σιατίστης (παρὰ Γ. Σαχίνη): *Τὸ πολὺ τὸ παῖζε παῖζε φέρνει καὶ τὸ μπηῖζε σφίζε*. Ἐννοεῖ δ' ἡ παροιμία αὕτη ὅτι ἐκ τῆς πολλῆς διαχύσεως γεννῶνται διαπληκτισμοί. Ὁμοιοτατὴ δὲ τῇ βυζαντινῇ καὶ κατὰ τὴν διατύπωσιν εἶναι ἡ ἀνέκδοτος παροιμία: *Ἐφαγες τὴ χουλιάρια, φάε καὶ τὴ μαχαιριά* (Ἀθηνῶν παρὰ Γ. Δροσίη). Οὐκ εὐάριθμοι δ' ἄλλαι διὰ διαφορῶν εἰκόνων ἐκφράζουσι τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ γινόμενος ἡδονῶν καὶ τὰς παρακολουθούσας συμφορὰς ὀφείλει νὰ ὑπομένῃ ἀγογγύστως.

— *Ὅποιος ἔφαγε τὴν μορτὴν, ἅς τρώῃ καὶ τὴν πορδὴν*. (Πόντου παρὰ Ι. Βαλαβάνη. Ὁ φαγὼν τὴν μορτὴν εἶναι ὁ μὴ ἐκπληρώσας τὰς πρὸς τὸν γαιοκτήμονα ὑποχρεώσεις του ἐπὶ μορτῇ καλλιεργητῆς).

— *Ἐφαγες πολλὰ πεπόνιν, φά' κι ὀλίγον κολογκύθιν*. (Αὐτόθεν παρὰ τοῦ αὐτοῦ).

— *Ὅπου ἔφαγε τὸ φάσσαρο, φάγε καὶ τὸ δάβλαρο*. (Ἀνατ. ἐπιθ. Α' 532, 282).

— *Ἐφαγες τὸ μέλι, πιὲ καὶ τὸ ξύδι*. (Βερέτας, σ. 26, 23. Βενιζέλος, σ. 85, 295. Βύρων Γ' 347, 17).

— *Ἐφαες γλυκά, κοιλιά μου, φάε καὶ πικρά, καρδιά μου*. (Φολεγάνδρου παρὰ Κονταρίνη).

7. Ὁμοία ἡ διάκρισις τῶν πληγῶν τῆς μαχαίρας ἐν τῇ σημερινῇ γλώσσῃ. Ὁ λαὸς διακρίνει τὴν *κατεβατὴ* (ἐκ καταφορᾶς) τῆς *μψηχτῆς*.

8. Ἀθων. κῶδ. Ἰβήρων 805, φ. 69^b: «Ἐνταῦθα ὁ λόγος πρὸς τὸν πλούσιον ἐκείνον ποιῆται (κῶδ. ποιῆσαι) τὸ νόημα· γλυκέα μὲν ἐκεῖνος εὐφραίνεται ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, πικρά δὲ ἔτυχεν ἐκείνου τοῦ αἰῶνος τὴν παφλάζουσαν (κῶδ. παμφλάζουσαν) κόλασιν». Ἀθων. κῶδ. Δοχειαρίου 243, φ. 140^a: «Περὶ τοῦ πλουσίου λέγει· ὅτι ὥσάν ἔφαγε πολλὰ καὶ ἐχάρη (κῶδ. ἐχάριν) πολλὰ οὐδὲν ἐλέησεν πτωχόν, οὕτως ἅς δέχεται καὶ τὸ αἰώνιον πῦρ».

—Έφαγες, καρδιά μου, τὰ γλυκομάρουλα, φάγε καὶ τὰ πικρομάρουλα. (Βενιζέλος, σ. 85, 294).

—Καρδιά μου, ἔφαγες πολλά, φάγε καὶ πικρομάρουλα. (Βύρων Γ' 167, 31).

—Πολλά ᾤφες, καρδουλά μου, φάε καὶ πικρομάρουλα. (Πάτμου παρὰ Χ. Μαλανδράκη [ἦ: καὶ μαρουλόφυλλα]. —Μεγίστης. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλογος, τ. ΚΑ', σ. 322, 387 [τσαὶ μαρουλούδια].

Παραπλήσια τούτοις εἶναι τὰ τοῦ Ἀριστοφάνους (Πλοῦτ. 1084 - 5):

Ὅμως δ' ἐπειδὴ καὶ τὸν οἶνον ἡξιούς
πίνειν, συνεκποτέ' ἐστί σοι καὶ τὴν τρύγα.

Πρβλ. καὶ Εὐριπ. ἀπ. 1075 Nauck (Θεοφίλ. πρὸς Αὐτόλυκ. Β', 37, σ. 176) «ἀνάσχου πάσχω· δρῶν γὰρ ἔχαιρες». Ἐκάβ. 1250 «ἀλλ' ἐπεὶ τὰ μὴ καλὰ πράσσειν ἐτόλμας, τλήθι καὶ τὰ μὴ φίλα». Ἀντιστοίχους δὲ παροιμίας τῶν γερμανικῶν καὶ ρωμανικῶν λαῶν βλ. παρὰ Düringsfeld II, 615, σ. 345 - 346.

Εἰς τοῦ ἄλλου τὸ γιβέντισμα εὐρέθη τοῦ ἄλλου τὸ ἄλογον.

Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Ducange (Gloss. graecit., λ. γυβεντίζειν, στ. 268) ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος, ἐξ οὗ καὶ παρὰ Krumb., Sitzungsber., 1887, σ. 70, ἀρ. 49. Ὁ κώδιξ οὗτος ἔχει ἀντὶ τοῦ εὐρέθη *ἐξέβη*. (Ὁ Duc. ἀνέγνω κακῶς: *Εἰς τοῦ ἀχ...* - τὸ ἄλογον). Ἐν τοῖς ἄλλοις οὖτως κώδιξι κεῖται τὸ *εὐρέθη*, παρουσιάζονται δὲ καὶ τινες χασμωδίας (*εὐρέθη α - ἄλλου ἄλογον*). Ἀφινες διορθοῦνται ἀποκαθισταμένου ἀπταιστού πολιτικοῦ στίχου, ἂν προτιμηθῇ ἢ καὶ παρ' ἐμοῦ προκριθεῖσα γραφή. Ἐχουσι δ' αἱ γραφαὶ τῶν διαφόρων κωδίκων πλὴν τοῦ παρισινοῦ ὡς ἐξῆς: α'. *Εἰς τ' ἄλλου τὸ γιβέντισμαν εὐρέθη τᾶλλου τᾶλογον* (βατικανὸς παρὰ Kr., MGS, 121, δηλ. αὕτη ἡ προκριθεῖσα γραφή μετὰ διορθώσιν τῶν ἀνορθογραφιῶν). β'. *Εἰς τὸ ἄλόγου τὸ γιβέντισμα εὐρέθη τοῦ ἄλλου τὸ ἄ.* (ἀθωνικὸς κῶδ. Ἰβήρων 805, ἀρ. 54, ὅπου προδήλως ἐκ λάθους τοῦ βιβλιογράφου εἶναι γεγραμμένον τὸ ἄλόγου ἀντὶ τοῦ ἄλλου). γ'. *Εἰς ἄλλου τὸ γιβέντισμαν εὐρέθη ἄλλου ἄλογον* (Αττ. ἡμερολ., σ. 367, 61). Ὅμοιως, ἐξαιρέσει μόνου τοῦ ρήματος, ὅπερ γράφεται *εὐρέθην* κεῖται ἡ παροιμία καὶ ἐν τῷ Μαρκιανῷ κῶδ. παρὰ Kr., MGS, σ. 121).

Φανερά ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας εἶναι ὁμοία τῇ τῆς ἀρχαίας Ἄλλοι κάμον, ἄλλοι δ' ὤναντο (Ζηνόβ. 65, Διογεν. 113. 175, Διογ. Βιέ. 30, Γρηγ. Κύπρ. Μ 35, Μακάρ. 77, Ἀποστ. 129, Σουίδ. λ.), ἥς πλεῖσται φέρονται καὶ ἀρχαῖαι καὶ νεοελληνικαὶ καὶ ξέναι παραλλαγαί. Ἄλλ' ἡ διατύπωσις τῆς βυζαντινῆς παροιμίας εἶναι σκοτεινὴ, προπάντων ἕνεκα τῆς λέξεως *γιβέντισμα*, ἥς ἕνεκα πολλαχῶς παρηρμηνεύθη.

Ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῆς παροιμίας ὁ Krumbacher (Sitzungsber., 1887, σ. 90) λέγει ὅτι δυνατόν νὰ ὑπόκειται τῇ παροιμίᾳ μῦθος τις, ἀφηγοῦμενος ἴσως ὅτι ἐνῶ ἀθῶος ἐγίβεντιζετο, ἐξῆλθεν ἄλλου καὶ δὴ τοῦ ἐνόχου τὸ ἄλογον καὶ ἀπεκαλύφθη ὁ δράστης. Ἡ ἀνάγεται καὶ ἡ παροιμία αὕτη εἰς τὰς ἀσυναρτήτους, οἷα ἡ παλαιὰ *Ράβδος ἐν γωνίᾳ ἄρα βρέχει*. Ἐν δὲ ταῖς MGS, σ.

175 κέ μεταφράζει ὁ Κρουμβάχερ: «Κατὰ τὴν μαστίγωσιν (διακήρυξιν ἀπαγορεύσεως;) τοῦ ἐνός, ἐξῆλθε τοῦ ἄλλου τὸ ἄλογον». Εἰκάζει δ' ὅτι τοιαύτην τινὰ ἔννοιαν θὰ ἔχη ἡ παροιμία: Ἐν ᾧ ὁ εἷς διελάλει δημοσίᾳ διάταξιν τινα τῶν ἀρχῶν, ἦλθεν ὡς ἀκροατὴς τὸ ἄλογον τοῦ ἄλλου, καὶ θὰ ἐλέγετο ἐπὶ ἐκείνων οἵτινες δὲν ἀκούουσι τῶν ἄλλων τοὺς λόγους. Ἄλλ' ἐπιφέρει καὶ ἄλλην ἐρμηνείαν τοῦ Ο. Crusius, ἥτις δὲν διαφέρει πολὺ ἐκείνης ἣν ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῆς παροιμίας προέτεινεν αὐτὸς ὁ Κρουμβάχερ. «Ἐν ᾧ ὁ εἷς (ὁ ἀθῶος) ἐμαστιγοῦτο δημοσίᾳ, ἐξῆλθε τὸ κλοπιμαῖον ἄλογον τοῦ ἄλλου, καὶ ἐπροδόθη οὕτως ὁ κύριός του, ὁ ἀληθὴς ἐνοχος». Ὁ δ' ἡμέτερος Σωτηριάδης (Φιλολ. Ἀκρόπολις, 1888, σ. 234) νομίζει ὅτι ἡ λέξις *ἄλογον* πρέπει νὰ διορθωθῇ εὐλογον: «Ἄν γυβέντισμα, λέγει, σημαίνει κρέμασμα, μήπως τότε πρέπει νὰ ἀναγνώσωμεν τὸ *εὐλογον* = ἡ εὐλογία, ὁ γάμος; Ἐξήρχετό τινος ἡ γαμήλιος συνοδία, ὅταν ἓνας ἄλλος ὠδηγεῖτο εἰς τὴν κρεμάλαν;» Ἄλλ' ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Κρουμβάχερ τοιαύτη διόρθωσις δὲν ἐπιτρέπεται, ἔνεκα τῆς συμφωνίας πάντων τῶν κωδίκων, ἐχόντων τὴν λέξιν ταύτην.

Ἡ δυσχέρεια ἐγκτεται, ὡς εἶπομεν, ἐν τῇ λ. *γιβέντισμα*. Ὁ Κρουμβάχερ βαθὺς γνώστης τῆς γλώσσης ἡμῶν φέρει πλεῖστα παραδείγματα τῆς σημερινῆς χρήσεως τῆς λέξεως ἐκ δημωδῶν παροιμιῶν καὶ τῆς παλαιότερας ἐκ τῶν στίχων τοῦ Σαχλήκη. Ἡ σημασία τῆς λέξεως ἐν τοῖς παραδείγμασι τούτοις εἶναι ἡ γνωστὴ καὶ κοινοτάτη τοῦ *γιβεντίζω*, συνωνύμου ὄντος τοῦ *πομπεύω*. ὁθεν *γιβέντισμα* = πόμπημα, ἡ αἰμασθὴς περιαγωγὴ τοῦ ἐνόχου διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως, μαστιγομένου ἢ καὶ κατ' ἄλλους ποικιλωτάτους τρόπους ὕβριζομένου. Ἐντεῦθεν καὶ *γιβεντισμένος* ἢ *γιβεντισμένη* (= πομπιεμένη), καὶ *γεβεντούκλω* (ἐν Κυνουρία), ἢ οὕτως αἰμασθεῖσα γυνή, καὶ μεταφορικῶς ἡ ἀναιδής, ἡ κακολόγος, ἡ θρασυλόγος, ἀποστομώνουσα πάντας διὰ τῆς γλώσσης της. (Πρβ. καὶ Κοραῆ, Ἀε. τ. Δ', σ. 78). Ὁ Δουκάγκιος ἐν λ. *γυβεντίζειν* ἐξηγεῖ «proclamare, quidpiam edicere sub poena gibeti, seu ratipuli, a voce gallica gibet». Ταύτην δὲ τὴν σημασίαν τῆς λέξεως εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Κρουμβάχερ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς παροιμίας.

Ἀλλὰ πλὴν τούτων, τὸ ρῆμα *γιβεντίζω* καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ παράγωγα, ἔχουσι καὶ ἄλλην σημασίαν σπανιωτέραν, ἥτις εἶναι ἡ μόνη ἀρμόζουσα ἐν τῇ προκειμένῃ παροιμίᾳ. *Γκιβεντῶ* σημαίνει καὶ ἀπλῶς τὸ διακηρύττω, διαλαλῶ, καὶ *γιβέντισμα* λέγεται τὸ κήρυγμα, τὸ διαλάλημα, ὅπερ ἐν Λακκοβικίῳ τῆς Μακεδονίας γίνεται ὑπὸ τοῦ πρωτόγερου. Πρωτόγερος δ' εἶναι μίσθιος κῆρυξ, ὁστις ἀναβαίνει εἰς τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς κωμοπόλεως καὶ γνωστοποιεῖ εἰς τοὺς κατοίκους ἀπόφασιν τινα τοῦ προεστῶτος ἢ ὅτι ἐν τῇ κωμοπόλει ἦλθε πρὸς πώλησιν. (Ἀστερίου Γουσίου, Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα Λακκοβικίων, σ. 80 - 85). Ταύτην δὲ τὴν ἔννοιαν ἀποδίδουσιν εἰς τὴν λ. *γιβέντισμα* καὶ αἱ βυζαντιναὶ ἐρμηνεῖαι τῆς παροιμίας: καὶ ὅσα ἐπὶ τῆς γῆς ἐγίβεντισαν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ (ἀθων. κῶδ. Ἰβήρων 805, φ. 75^α), καὶ ὥσπερ κήρυκες ἐγίβεντισαν τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν (Κτ., MGS, σ. 87).

Ὅθεν μὴ ἐνεχούσης ὕβριστικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως *γιβέντισμα*, ἡ παροιμία δηλοῖ ὅτι ἀπολέσαντός τινος τὸν ἵππον του καὶ διαλαλήσαντος διὰ τοῦ

κήρυκος τὴν ἀπώλειαν, εὐρέθη εἰς ἀδέσποτος ἵππος, ὅστις ὁμως δὲν ἦτο τοῦ μισθώσαντος τὸν κήρυκα, ἀλλ' ἀνήκε εἰς ἄλλον, ἀδαπάνως ἀπολαβόντα αὐτόν. Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ διὰ κήρυκος ἀναζήτησις ἀπολεσθέντων πραγμάτων εἶναι καὶ σήμερον συνηθεστάτη ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος.

Ἀναλαμπὴ χειμῶνος, δάκρυα ποιμένος.

Ἡ παροιμία κεῖται ἐν τῷ Μαρκιανῷ καὶ τῷ βατικανῷ κώδικι (παρὰ K r., MGS, 121), ἐν τῷ ἀθωνικῷ Ἰβήρων 805, ἀρ. 59 καὶ ἐν τῷ τοῦ Βουλισμᾶ (Ἀττ. ἡμερ. 367, 63). Ὁ Κρουμβάχερ μεταφράζει: «ἀρχὴ (Anbruch) χειμῶνος»· ἀναλαμπὴ ὁμως δὲν εἶναι τοῦ χειμῶνος ἡ ἑναρξίς, ἀλλὰ τοῦναντίον ἡ κατὰ τὰς ἐκπνοὰς αὐτοῦ ἐπίτασις τοῦ ψύχους. Τὴν σημασίαν ταύτην εἶχε καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὸ ρῆμα ἀναλάμπω.

Τὴν ἀναλαμπὴν τοῦ χειμῶνος κατὰ Μάρτιον ὀλεθριωτάτην εἰς τὰ ποιμνία θεωρεῖ καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς λαός. Εἶναι γνωστός ὁ μῦθος περὶ τοῦ ἀπολιθωθέντος ποιμνίου τῆς γριᾶς, κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Μαρτίου, αἵτινες *ἡμέρες τῆς γριᾶς* καλοῦνται. (Βλ. τὴν ἐμὴν Νεοελλ. Μυθολ., σ. 35. M o m m s e n, Gr. Jahreszeiten I, σ. 31 κέ.) Πλείστα παροιμίας εἰς τὸν μῦθον τοῦτον ἀναφέρονται, ἄλλαι δὲ στολίζουσι τὸν Μάρτιον μὲ τὰ ἐπίθετα γδάρτης, παλουκοκάφτης, τιναχτοκουρουπᾶς, τιναχτοβισακκάς. Λέγεται δὲ γδάρτης ὁ μὴν οὗτος, διότι διὰ τὸ ψῦχος αὐτοῦ τὰ παλὰ βοδία τὰ γδέρνει, τὰ δαμάλια τὰ παιδεύει.

Τὴν αὐτὴν ἐννοίαν ἔχει καὶ ἡ παρὰ Πλανούδη παροιμία 237: *Δεδοικέναι χρὴ πρόωμον λιμὸν καὶ ὄψιμον χειμῶνα*. Ἐπιφοβός δηλ. εἶναι ἡ ἐπίτασις τοῦ ψύχους κατὰ τὸ τέλος τοῦ χειμῶνος καὶ ἡ σπάνις τῶν ἐπιτηδείων πρὸ τῆς νέας κατὰ Ἰούνιον ἐσοδείας.

Ἐδωκές μου καὶ ἔδωκά σου καὶ εὐλόγησιν εὗξου μου.

Ὁ τύπος οὗτος τῆς παροιμίας εἶναι ὁ τοῦ Μαρκιανοῦ κώδικος (K r., MGS, 122), ἐν ᾧ ἀντὶ εὐλόγησιν γράφεται *εὐλόγησον*. Ἐν τῷ ἀθωνικῷ Ἰβήρων 805, ἀρ. 9: *Ἐδωκάς με καὶ ἔδωκά σε καὶ εὐλογῶν εὗξου με*. Ἐν τῷ τοῦ Βουλισμᾶ (Ἀττ. ἡμερ. 368, 73): *ἔδωκά σε καὶ εὐλόγησον εὗ. μου*. Ἐν τῷ παρισινῷ παρὰ K r., Sitzungs., 1887, σ. 70, ἀρ. 39 καὶ MGS, σ. 122: *Ἐδωκά σοι καὶ ἔδωκάς μοι καὶ εὐλόγησον εὗξου με*. Ἐν δὲ τῷ βατικανῷ παρὰ K r., MGS, 122: *Ἐδωκέν με καὶ ἔδωκά τον καὶ εὐλόγησον εὗξουμαι*.

Ἡ παροιμία ἀναφέρεται, κατὰ τὸν Κρουμβάχερ, εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ἐκπλήρωσιν τῶν πρὸς ἀλλήλους καθηκόντων, δὲν διαφαίνεται ὁμως, ὡς παρατηρεῖ, ποῦ τὸ ὀξύμωρον αὐτῆς. Ἀλλὰ τὴν ἐννοίαν ταύτην κατ' ἐπίφασιν μόνον ἔχει ἡ παροιμία, ἡ δ' ἀληθὴς εἶναι ἄλλη. Διότι δὲν πρόκειται περὶ ἐκπληρώσεως καθηκόντων, ἀλλὰ περὶ ἀποδόσεως κακοῦ. *Ἐδωκας καὶ ἔδωκα* = με ὕβρισας σὲ ἀνθύβρισα, μ' ἔδειρες σ' ἔδειρα. Ἐπιφέρεται δ' εἰρωνικῶς καὶ ὁ ἀποχαιρετισμός, ὁ συνηθιζόμενος εἰς τὸν ἐν ἀγάπῃ χωρισμὸν δύο ἀνθρώπων μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἔργου των. Πρβλ. Λύβιστρ. καὶ Ροδάμν., στ. 1840, σ. 294 Wa-

gner: *Καὶ εὖξου με, ρήγα Λύβιστρε, ἀργὰ ἔναι νὰ ὑπαγαίνω.* Μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἐν τῇ περιπτώσει, εἰς ἣν ἀναφέρεται ἡ παροιμία, ὁ χωρισμός εἶναι ἡκιστα φιλικός. Καὶ ἐν τούτῳ ἀκριβῶς ἐγκτεται τῆς παροιμίας τὸ ὀξύμωρον.

Τὴν αὐτὴν δ' ἀκριβῶς ἔννοιαν ἔχει καὶ ἡ ἐν Ἑπίρῳ (Αραβαντ. 1626) καὶ ἀλλαχοῦ ἐν χρήσει παροιμία: *Ἐπήραμε κ' ἐδώσαμε,* καὶ οὐχὶ τὴν τοῦ *Βοήθει μοι καὶ βοηθείην ἄν σοι* τῆς Πλανουδείου, ὡς ὑποθέτουσιν ὁ Κρουμβάχερ (Sitzungsber, 1887, σ. 88) καὶ ὁ Σίττλ εἰς Ἑσιόδ. Ἔργ. 355. Ὁρθῶς δ' ἐρμηνεύει τὴν παροιμίαν ἐκείνην ὁ Ἀραβαντινός ὡς λεγομένην «πρὸς τοὺς ἐξοφλίζοντας τὰ χρέη των καὶ πρὸς τοὺς ἀνταποδίδοντας τὸ κακόν». (Βλ. καὶ ὅσα σημειῶ ἐν Byz. Zts., τ. VII, σ. 156). Ὁμοία δ' εἶναι καὶ ἡ παροιμία *Ἐνα σου καὶ ἔνα μου*, ἥτις εἰς δύο περιστάσεις λέγεται· πρῶτον ἐπὶ τῶν μὴ ὑποχωρούντων ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους, ἀλλὰ θρασέως προσφερομένων· καὶ δεύτερον ἐπὶ τῶν τιμωρησάντων τὰς πρὸς αὐτοὺς ὕβρεις καὶ δηλούντων οὕτως ὅτι ἴσα ὦν ἔπαθον ἀπέδωκαν καὶ ἡ ἐκδίκησίς των συνετελέσθη. Ἀντίστοιχος ταύτῃ εἶναι ἡ ἀρχαία *Ἐν ἀνθ' ἑνός* (Append. προν. 157. Μακάρ. 278) «ἐπὶ τῶν ποιούντων κακῶς ἀνθ' ὧν ἔπαθον», ἣν οἱ ἐκδύονται τῆς Γοττιγκείου συλλογῆς τῶν παροιμιογράφων ἀνευρίσκουσι παρ' Εὐριπ., Ὀρέστ. 651: *ἐν μὲν τοῦ ἡμῶν ἀνθ' ἑνός δοῦναί σε χρή.*

Ὅτι οὕτως ἐνόει τὴν παροιμίαν καὶ ὁ βυζαντινὸς ὑπομνηματιστὴς συνάγεται ἐκ τῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας, ἧς τοῦ ἔδωκα λαμβάνεται ἐπὶ κακοῦ. Διότι ὑποτίθεται λέγων ἐν ταύτῃ ὁ πειράσας τὸν Ἰώβ: «Ἐδωκάς μοι ἐξουσίαν κατὰ τοῦ Ἰώβ καὶ ἔδωκα αὐτῷ τοὺς πολέμους καὶ οὐκ ἴσχυσα νικῆσαι αὐτόν [κῶδ. αὐτῷ], εὐλογῶν εὖξου με» (ἀθωνικὸς κῶδ. Ἰβήρων 805, φ. 70^α). Ἐν δὲ τῷ Μαρκιανῷ κώδικι παρὰ Κrumbacher (MGS, σ. 90) σαφέστερον: «Ἐδωκάς μοι αὐτόν εἰς ἐξουσίαν ἐμὴν καὶ ἔδωκα αὐτῷ διὰ τῶν βελῶν μου· οὐκ ἐδυνήθην δὲ αὐτοῦ τρῶσαι τὴν ψυχὴν· καὶ εὐλόγησον εὖξου μου».

Μία χερεὰ νερόν με πνίγει.

Μία χερεὰ νερόν με πνίγει, καὶ τὸ ἄλλον ἔχε το.

Ὁ Κρουμβάχερ (MGS, 122) ἐδημοσίευσεν τὴν παροιμίαν ἐξ 9 κωδίκων. Εὐρηται δὲ καὶ ἐν τρισὶν ἀθωνικοῖς κώδιξι καὶ ἐν τῷ τοῦ Βουλισμά. Αἱ παραλλαγαὶ ὡς εἰκὸς εἶναι πολλαί.

α'. *Μία χερέα νερόν πνίγει με.* (Αττ. ἡμερολ. 364, 10).

β'. *Ἐμὲ χερεὰ νερόν πνίγει με.* (Αθων. κῶδ. Ἰβήρων 805, ἀρ. 50. Ἐκ 2 κωδ. Κρ., MGS, 122).

γ'. *Χερέα νερόν πνίγει με.* (Ἐκ 3 κωδ. Κρ., MGS, 122, 56).

δ'. *Χερέα πνίγει με νερόν.* (Ἑρμην., στ. 29 ἐν Σάθα, Μεσ. Βιβλ. Ε' 545. Κρ., MGS, 122).

ε'. *Χερέα νερόν ἐμὲ πνίγει με.* (Κρ., MGS, 122).

ς'. *Ἐγὼ εἰς μίαν χερίαν νερόν πνίγομαι.* (Αθων. κῶδ. Δοχειαρίου 243. Καυσοκαλυβίτου 14. [Χρείαν Δ. πνίγομεν Κ.]).

ζ'. *Ὅσον ἂν καυχῶμαι χερέα νερόν πνίγει με.* (Ἐκ τοῦ 3058 παρισινοῦ κώδικος. D u c a n g . , Glossar., στ. 1749, λ. χειριά. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. Ε', σ. 545. K r . , MGS, 122).

η'. *Ἐμὲ χερέα νερόν πνίγει με καὶ τὸ ἄλλον ἔχε το.* (K r . , Sitzungsber., 1887, σ. 68, 8· MGS, 122).

Ἐκ τῶν τύπων τούτων ἀποκατέστησα δύο παροιμίας, τὴν μὲν πρώτην παραλαβὼν ἐκ τοῦ πρώτου τύπου τὴν δὲ δευτέραν ἐκ τοῦ ὀγδόου. Μετέθεσα δὲ τὴν θέσιν τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας πρὸ τοῦ πνίγει, ἣν μετὰθεσιν δικαιολογεῖ καὶ ὁ ε' τύπος, καὶ ἀντικατέστησα συμφώνως πρὸς τὸν πρῶτον καὶ τὸν ζ' τύπον τὸ ἐμὲ διὰ τοῦ μία ἐν τῷ η'. Οὕτω δ' ἔχομεν τροχαϊκὴν τετραποδίαν ἐν τῇ πρώτῃ, καὶ τετράμετρον τροχαϊκὸν καταληκτικὸν ἐν τῇ δευτέρᾳ παροιμίᾳ, μετὰ συνιζήσεως εἰς τὸν α' καὶ τὸν β' πόδα. Ἐθεώρησα δὲ διαφόρους τὴν ἔννοιαν τὰς παροιμίας ταύτας, ὁδηγούμενος ἐκ νεοελληνικῶν παραλλήλων.

Κατὰ τὸν Κρούσιον (παρὰ K r . , Sitzungsber., 1887, σ. 75) ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας εἶναι ὅτι κοινὸς πᾶσιν ὁ θάνατος. Ἄλλ' ὁ Κρουμβάχερ ἀπορρίπτει τὴν ἑρμηνείαν ταύτην, εἰκάζει δ' ὅτι ἐλέγετο ἐπὶ ἐτοιμοθανάτων, καθ' ὧν σκληρῶς ἀλλ' ἄνευ ἀνάγκης ἐπιτίθενται ἐχθροί, ὅπως παντελῶς τοὺς ἐξολοθρεύσωσι, καὶ παραβάλλει πρὸς ταύτην τὴν ἀρχαίαν σφάττην νεκρὸν καὶ τὴν ρῆσιν τοῦ Σοφοκλ., Ἀντ. 1030. Νομίζει δ' ὅτι ἡ ἀσάφεια τῆς παροιμίας προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ὑπόκειται αὐτῇ μῦθος τις, ἀγνωστος ἡμῖν.

Βέβαιον ὅμως μοι φαίνεται ὅτι ἡ βυζαντινὴ παροιμία κατ' οὐδὲν διαφέρει τῆς παγκοίνου νεοελληνικῆς *Πνίγομαι σὲ μιὰ κουταλιά νερό, ἢ Πνίγεται σὲ μιᾷ κουταλιά νερό* κατὰ τινὰ αἰτωλικὴν παραλλαγήν ἢ *Πνίγεται εἰς μιὰ χουλιариὰ νερό* κατ' ἄλλην ἡπειρωτικὴν (παρ' Ἀρ. Βαντ. τινῶ 1107) ἢ *Χάνεται σὲ μιὰ κουταλιά νερό*, κατὰ κεφαλληνιακὴν, ἀνακοινωθεῖσάν μοι ὑπὸ Σπ. Παγώνη. Λέγεται δ' αὕτη ἐπὶ τῶν δημιουργούντων εἰς ἑαυτοὺς δυσχερείας ἐκ μηδαμινῶν ἀφορμῶν, ἐπὶ τῶν φοβουμένων ἀνυπάρκτους κινδύνους, ἐπὶ τῶν στενοχωρουμένων ἐν οὐ δέοντι, ἐπὶ τῶν ἐκτραγφδούντων ὡς μεγάλας συμφορὰς ἀβλαβῇ παθήματα. Τοιαύτην δ' ἴσως ἔννοιαν εἶχε καὶ ἡ βυζαντινὴ παροιμία.

Διὰ τῆς προσθήκης ὅμως τοῦ δευτέρου κώλου, καὶ τὸ ἄλλον ἔχε το, νομίζω ὅτι μεταβάλλεται ἡ ἔννοια, ὡς συνηθέστατα εἰς τὰς παροιμίας συμβαίνει. Ἀφοῦ μία χεριά ὕδατος μὲ πνίγη, ἀδιαφορῶ ἂν, ἔχων καὶ ἄλλο, τὸ ρίψης ἐπ' ἐμοῦ ἢ τὸ κρατήσης. Ἄν διὰ μιᾷς κακῆς σου πράξεως μὲ καταστρέψης, τί θὰ μ' ὠφελήσῃ ἂν καὶ δυνάμενος δὲν θελήσῃς νὰ ἐπιπροσθέσῃς καὶ ἄλλας; Ὅταν καὶ τὸ ἐλάχιστον καὶ τὸ μέγιστον κακὸν τὸ αὐτὸ ἔχωσιν ἀποτέλεσμα, ὅποιον τὸ κέρδος ἐκ τῆς προτιμήσεως τοῦ ἐλαχίστου; Τὸ αὐτὸ λέγει καὶ ἡ ἀνέκδοτος τηνιακὴ παροιμία *Ὅ,τι νερό μὲ πνίξῃ, θάλασσα λογᾶται* (παρὰ τῆς Κας Στ. Καραλῆ) ἢ κατ' ἄλλην παραλλαγήν *Σ' ὅ,τι νερό πνιγῇ, θάλασσα λογᾶται* (παρὰ τοῦ κ. Ἀδ. Ἀδαμαντίου, ὅστις μοι σημειώνει καὶ ἄλλην εἰδικὴν σημασίαν ταύτης: «ὅπου εἶναι πολλοὶ ἀνθρώποι, πολλὴ φαμίλια, ὅ,τι κί ν' ἀγοράσῃς κι ἀκριβὸ κι φτηνὸ, ξοδεύετ' εὐκολα, τὸ τρῶνε ἀψά»).

Ἀντιστοιχοῦς δὲ παροιμίας εὐρίσκομεν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς:

«Ὅποιος πνιγῇ σὲ λάκκο, ἄλλη θάλασσα δὲ χρειάζεται». (Σερβικὴ. W u k

Stephanowitsch Karadschitsch, Volksmärchen der Serben, σ. 337).

«Τὸ νερό ποῦ πνίγομαι γιὰ μένα εἶναι θάλασσα». (Ἀρμενική. Das Ausland, 1871, σ. 404).

«Si annigherebbe in un bicchier d' acqua» (= Μπορεῖ νὰ πνιγῇ εἰς ἓνα ποτήρι νερό. Ἰταλική Κορσικῆς. Düringsfeld II, 515, σ. 287).

«Wä versuffe sall, dä versüff en em Fingerhoht met wasser» (= Ὅποιος τοῦ μέλλει νὰ πνιγῇ, πνίγεται καὶ σὲ μιὰ δαχτυλήθρα νερό. Γερμανικὴ τῆς Κολωνίας. Düringsf. II, 515, σ. 286. Πρβλ. καὶ τὸ ναξιακὸν παραμῦθιον ἐν τῇ ἐμῇ Νεοελλ. μυθολ., σ. 223).

«Ne more tomít a luza» (= Δὲν πνίγει ἡ θάλασσα, ἀλλ' ὁ μπρουδέχτης. Ρωσικὴ. Tímosenk, σ. 50 ἐκ τοῦ Dal. Λεξ. IV, 426).

Διάφορος τῆς δευτέρας βυζαντινῆς παροιμίας δὲν φαίνεται ἡ ἀρχαία, ἣν καὶ ὁ Κρούσιος ἀναφέρει παρὰ Κρουμβάχερ: Ὅταν τὸ ὕδωρ πνίγῃ, τί δεῖ ἐπιπίνειν; (Ἀριστοτ., Ἠθ. Νικ. Η', 3, σ. 1446α 35. App. προν. 334. Μακάρ. 554. Γαλην., τ. Η', σ. 577 Kühn), περὶ ἧς οἱ παροιμιογράφοι λέγουσιν ὅτι «παρεγγυᾶται μὴ τοῖς δυστυχουσι κατεπερβαίνειν».

Ἐδῶ νὰ ἰδῇς, οὐ μὴ ἔλθῃς· ἐδῶ νὰ εἶσαι καὶ νὰ ἰδῇς.

Πολλὰς διαφορὰς παρουσιάζουσιν αἱ γραφαὶ τῶν κωδικῶν, τεσσάρων παρὰ Κρουμβάχερ, ἐνός ἀθωνικοῦ καὶ τοῦ τοῦ Βουλισμά. Ἐχουσι δ' οὕτω διαρθρωμένων τῶν ἀνορθογραφιῶν:

α'. Ἐδῶ νὰ δῇς, οὐ μὴ ἔλθῃ, ὥδε νὰ εἶσαι καὶ νὰ δῇς. (Ἀττ. ἡμερ. 365, 22).

β'. Ἐδὰ νὰ ἰδῇς οὐ μὴ εὗρῃ, ὥδε νὰ εἶσαι καὶ νὰ ἰδῇς. (Κτ., Sitzungsber., 1887, σ. 69, ἀρ. 10· MGS, σ. 122, 56).

γ'. Ὁδε νὰ ἰδῇς καὶ μὴ εὗρῃ· εὐγὴν ὥδε νὰ εἶσαι καὶ νὰ ἰδῇς. (Κτ., MGS, 122, 56).

δ'. Ἐδὰ νὰ ἰδῇς οὐ μὴ εὗρω ἐβγεῖν· ἐδῶ νὰ εἶσαι καὶ νὰ ἰδῇς. (Ἀθωνικὸς κῶδ. Ἰβ. 805, 52).

ε'. Ἐδῶ νὰ ἰδῇς, οὐ μὴ ἔλθῃς ἐδῶ· ὥδε νὰ εἶσαι καὶ νὰ ἰδῇς. (Κτ., MGS, 122).

ς'. Ἐδὰ νὰ ἰδῇς, οὐ μὴ ἔλθω ἐδῶ· ὥδε νὰ εἶσαι καὶ νὰ ἰδῇς. (Αὐτ.).

Ἄσχετος πρὸς τὴν παροιμίαν ταύτην φαίνεται ἡ παραπλησία μὲν τὴν διατύπωσιν, διάφορος δὲ τὴν ἔννοιαν, ἄλλη βυζαντινὴ: Οὐδὲν τὸν ἡῦραν καὶ ἔφερναν, ἐδὰ τὸν ἡῦραν καὶ νὰ ἰδῇς. (Ἀθωνικοῦ κῶδ. ρωσικοῦ 779, 46).

Ὁ Σωτηριάδης ἐν Φιλολ. Ἀκροπόλει, 1888, σ. 232 γράφει ἐν τῷ δευτέρῳ τύπῳ καὶ νὰ μὴ ἰδῇς, ἐρμηνεύει δὲ «νὰ τὸν βλέπῃς ἐμπροστά σου καὶ νὰ μὴν τὸν εὐρίσκῃς, νὰ ἦσαι κοντά του καὶ νὰ μὴν τὸν βλέπῃς!» Τὴν παρεμβολὴν ὁμῶς τοῦ συνδέσμου μὴ δὲν ἐγκρίνει, καὶ εὐλόγως, ὁ Κρουμβάχερ, ἀφοῦ καὶ οἱ μετέπειτα ἀναγνωσθέντες ἄλλοι κώδικες τὴν αὐτὴν ἔχουσι γραφήν. Περὶ δὲ τῆς ἐννοίας τῆς παροιμίας παρατηρεῖ ὁ Κρ. τάδε: «ὁ νοῦς τῶν ἀλλοκότων τούτων λόγων εἶναι σκοτεινός, δύσκολον δὲ νὰ ἐρμηνευθῶσιν

ἀσφαλῶς, ἐὰν μὴ ἐξ εὐτυχοῦς συμπτώσεως ἐξευρεθῇ ἄλλη τις ὁμοία παροιμία διαφωτίζουσα ταύτην. Ἄλλως δὲ καὶ ἐκ τῶν σπουδαίων παραλλαγῶν τῶν χειρογράφων δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ βιβλιογράφοι δὲν εἶχον σαφῇ ἰδέαν τῆς σημασίας τοῦ αὐτόχρημα αἰνίγματος τούτου. Οὐδ' ἡ ἀλληγορική ἐρμηνεία παρέχει βοήθειάν τινα πρὸς λύσιν».

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι, ὥς ἀνεγράψαμεν αὐτὴν μὲ ἀσήμαντον μεταβολὴν τοῦ ε' τύπου δικαιολογουμένην ἐκ τοῦ πρώτου, ἡ παροιμία εἶναι ἔμμετρος, ἀποτελουμένη ἐκ δύο ἱαμβικῶν τετραποδιῶν. Ὅθεν δὲν φαίνεται ἀπίθανον ὅτι οὕτως περίπου εἶχεν ἐν ἀρχῇ ἡ παροιμία. Αἱ ἄλλαι διαφοραὶ εἶναι ἀσήμαντοι καὶ εὐνόητοι, πλὴν μιᾶς τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ ἐλθῆς ἐν τῷ πρώτῳ κῶλῳ διὰ τοῦ εὐρω καὶ τοῦ εὐγὴν ἢ ἐβγεῖν· ἀλλὰ περὶ ταύτης μικρὸν κατωτέρω.

Ἡ ἔννοια τοῦ δευτέρου κῶλου δὲν παρουσιάζει νομίζω δυσκολίαν τινά. Εὐθὺς ἀμέσως ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν ἡ παραπλησία τὴν διατύπωσιν παροιμιώδους φράσεως τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ: Ἐδῶ εἶσαι, κ' ἐδῶ εἶμαι, καὶ θὰ ἰδῆς. Λέγεται δ' αὕτη πρὸς ἐπιβεβαίωσιν ἰσχυρισμοῦ περὶ προβλεπομένου συμβάντος ἢ περὶ ἀμφισβητουμένου γεγονότος, καὶ σημαίνει ὅτι θὰ ἐπιζήσωμεν ἀμφοτέροι μέχρις ὅτου ἐπέλθῃ τὸ ἀποτέλεσμα ἢ μέχρις ὅτου ἀκριβοῦσθῃ τὸ πρᾶγμα καὶ τότε θὰ βεβαιωθῇ περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων μου. Ἐνταῦθα ὁμοῦς τὸ δεύτερον τοῦτο κῶλον δὲν φαίνεται ἔχον ἄλλην ἔννοιαν, ἢ τὴν ἀπλοστοτήν· ἐκείνην ἣν ἔχει καὶ σήμερον. Δηλαδή δύναται ἂν παραστής καὶ σὺ νὰ ἴδῃς τι μέλλω νὰ κατορθώσω. Ταύτην δὲ τὴν ἔννοιαν ἀποδίδει εἰς τὴν παροιμίαν καὶ ἡ θεολογικὴ ἐρμηνεία: «Στραφεὶς δὲ ὁ Ἄδης πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ λειτουργοὺς σύντρομος λέγει· Καλὰ εἶπεν, ὅπου εἶπεν· ἐδῶ νὰ εἶσαι καὶ νὰ ἴδῃς» (ἄθων. κῶδ. Ἰβήρων 805, φ. 75^α).

Τὸ δὲ πρῶτον κῶλον συμπληροῖ τὴν ἔννοιαν ταύτην: Δὲν θὰ ἔλθῃς ἐδῶ νὰ ἴδῃς; Ἐλθὲ ἂν τολμᾷς! Συνάδει δὲ ταύτη καὶ ἡ ἐρμηνεία: «Καὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἄδης ἀτενίσας εἶπεν· Ὡδε ἄς κατέλθῃ καὶ ἐγὼ δείξω ὑμῖν τί φρονεῖτε» (αὐτ., φ. 74^β - 75^α). Ἀπειλεῖ δηλαδή ὁ Ἄδης τοὺς προφῆτας, σκιρτῶντας διότι ἤκουσαν εὐαγγελιζομένην τὴν τοῦ Σωτῆρος κατάβασιν, καὶ λέγει: Ἄς κατέλθῃ ἂν τολμᾷ καὶ θὰ σᾶς δείξω ἐγὼ ὅποσον κεναὶ εἶναι αἱ ἐλπίδες ὑμῶν, ἐννοῶν ὅτι θὰ κατασυντρίψῃ τὸν Χριστόν. Ἄλλ' ὁ Χριστὸς κατῆλθε, καὶ τοὺς μοχλοὺς συνέτριψε καὶ τὸν Ἄδην ὑπτιον κατέρριψεν⁹. Οὗτος δ' εἶπε τὸ δεύτερον τῆς παροιμίας κῶλον, ὥς ἀπειλὴν δῆθεν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ λεχθεῖσαν καὶ ἐπαληθεύσαν. Ὅθεν ἐν τῇ παροιμίᾳ ἔχομεν δύο ἀπειλητικὰς φράσεις, τὴν μίαν συμπληροῦσαν τὴν ἑτέραν. Πιθανώτερον ὁμοῦς μοὶ φαίνεται ὅτι εἶναι διαλογικὴ ἡ παροιμία, ὥς ἐμφαίνει καὶ ἡ ἐρμηνεία. Πρὸς ἀλαζόνα προκαλοῦντα θρασέως, ἀποκρίνεται ἄλλος διὰ τῆς δευτέρας φράσεως, ἥτις ὑποδεικνύει ὅτι αὐτὸς θὰ κατισχύσῃ.

Ὅμοίαν ἀπειλὴν περιέχει τὸ πρῶτον κῶλον καὶ ἐν τῷ β', γ' καὶ δ' τύπῳ.

9. Ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ παρὰ K r., MGS, 94 «καὶ αὐτὸν <ἠττηθέντα> εἰπεῖν τὸν Ἄδην ἐποίησεν» ἀναγνωσθήτω «καὶ αὐτὸν ὑπτιον τὸν Ἀ. ἐποίησεν». Πρβλ. Ἀττ. ἡμερολ., σ. 365.

ἽΩδε νὰ ἰδῆς καὶ μὴ εὖρη· εὐγὴν. Ὁ Κρουμβάχερ διορθώνει, ἂν καὶ οὐχὶ ἄνευ ἐνδοιασμῶν, καὶ μὴ εὖρη(ς) εὐχὴν. Ἀλλ' ἡ ἔννοια οὐδαμῶς εὐοδοῦται. Τὴν ὀρθὴν δὲ γραφὴν δεικνύει ὁ ἄθωνικὸς κῶδιξ, ἐβγεῖν, ἥτοι ἐκβῆναι, ἐξελθεῖν, τοῦ ρήματος βγαίνω, ἐκβαίνω. Ὅθεν = καὶ νὰ μὴ εὖρης διέξοδον, καὶ νὰ μὴ δυνηθῆς νὰ διαφύγης.

Πολλαὶ ἀπειλητικαὶ φράσεις ὅμοιαι πρὸς τὰς τῆς βυζαντινῆς παροιμίας συνηθίζονται σήμερον: Ἄς ἔλθῃ δῶ ἂν τοῦ βασιτᾶ καὶ θὰ ἰδῇ! Κόπιασε νὰ σοῦ δείξω ἐγώ! Δὲν παίρνεις τὰ βρεμένα σου νάρθης ἀπὸ δῶ; Καλαβρυτινὴ δέ τις παροιμία, ἀνακοινωθεῖσά μοι ὑπὸ Α. Κωνσταντινοπούλου ἔχει οὕτω: Ἐκεῖ θὰ ἰδῆς πόσα ἀπίδια βάνει ὁ σάκκος (ἐν κρητικῇ παραλλαγῇ παρὰ Φραντζεσκάκη 109 [Θὰ δῇ πόσα δ.]). Λέγεται δὲ πρὸς τοὺς κομπάζοντας ἐπὶ ἀνδρεία, παρακελευομένους νὰ μεταβῶσιν ἐκεῖ ὅπου εἶναι κίνδυνος καὶ ἐπιδείξωσι ταύτην. Ὁ συνηθέστερος ὅμως τύπος τῆς παροιμίας ταύτης εἶναι: Νὰ σοῦ δείξω γὰρ πόσ' ἀπίδια βάνει ὁ σάκκος. (Δεκιγιάλας, σ. 95. Ἀραβαντινός, ἀρ. 783 [δ. γὰρ νὰ μάθης πόσ' δ.]. — Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 24 [βάζ' ὁ δ.]). — Κορινθίας παρὰ Δ. Χρ. Δουκάκη [Ἐγὼ θὰ σοῦ δ. πόσ' δ. πιάνει]. — Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη [Νὰ σ' δείξου γὰρ πόσ' δ. βάζι ἢ σάκκους]).

Τοῦτα τὰ μὲ συντυχαίνεις, ἐν παλαιῷ οὐρανοῦ ἀποκλάσματα.

Πλὴν τῶν τεσσάρων παρὰ Κρουμβάχερ (MGS, 123, 59. Βλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ Sitzungsber., 1887, σ. 69, 19. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. Ε', σ. 567) κωδίκων, φέρεται ἡ παροιμία καὶ ἐν τῷ ἄθωνικῷ τῶν Ἰβήρων 805 (ἀρ. 32) καὶ ἐν τῷ τοῦ Βουλισμά. Ἀλλ' ἐν τούτῳ μὲν κεῖται (Ἀττ. ἡμερολ. 366, 32) κατὰ τὸν αὐτὸν σχεδὸν τύπον: Ταῦτ' ἂ μὲ συντυχαίνεις, εἶναι π. οὐ. ἀ., ἐν τῷ ἄθωνικῷ ὁμοίως τὸ πρῶτον κῶλον παραλλάσσει: Αὐτὰ τὰ λέγει, ἦν π. οὐ. ἀ. Ἡ παραλλαγή δ' αὕτη δεικνύει ὅτι ἡ εἰσαγωγή τῆς παροιμίας, τὸ πρῶτον τοῦτο κῶλον, εἶναι στοιχεῖον ἐπουσιῶδες αὐτῆς, καίτοι ἀποτελοῦν τροχαϊκὴν τετραποδίαν, κυρίως δὲ παροιμία ἢ ἀκριβέστερον παροιμιακὴ ἔκφρασις εἶναι τὸ δεῦτερον κῶλον, ὅπερ ἐπίσης εἶναι ἐμμέτρως ἐξενηνεγμένον (ιαμβικὴ τετραποδία μετ' ἀφαίρεσιν τοῦ παρέλκοντος συνδετικοῦ ρήματος). Ἡ εἰσαγωγή περιορίζει μόνον τὴν χρῆσιν τῆς παροιμίας εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν ὕθλων, ληρωδῶν λόγων. Αὐτὰ ποῦ μοῦ λέγεις ἢ αὐτὰ ποῦ μοῦ λέγετε (συντυχαίνετε) ἢ αὐτὰ ποῦ μοῦ λές, παπᾶ μου (ταῦτα ἱερεὺς μὲ συντυχαίνετε), εἶναι π. οὐ. ἀ. Ἐν ᾧ ἡ βυζαντινὴ αὕτη παροιμιώδης φράσις ἐλέγετο βεβαίως, ὥς καὶ ἡ τὸ αὐτὸ μέτρον ἔχουσα σημερινὴ Παλιοῦ οὐρανοῦ χαλάσματα (Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη), ἐπὶ παμπάλαιων προσώπων ἢ πραγμάτων καθόλου.

Ὅρθως ἡρμήνευσε τὴν παροιμίαν ὁ Κρουμβάχερ (MGS, σ. 189), μαθὼν παρὰ τοῦ Foy ὅτι σφύζεται παρ' ἡμῖν ἡ φράσις παλιοῦ οὐ. χαλάσματα πρὸς δήλωσιν παλαιῶν καὶ ἀχρήστων πραγμάτων. Πρὸ τούτου δὲ τὴν δημώδη φράσιν ἀκριβέστατα ἐξήγησεν ὁ Δ. Ν. Βερναρδάκης (εἰς Εὐριπ., Φοινίσσας 1549, σ. 172), παρατηρήσας ὅτι δι' αὐτῆς «παριστῶνται πράγματα (ἐνίοτε δὲ καὶ ἄνθρωποι) ἀπηρχαιωμένα καὶ παμπάλαια, ἀχρηστα δὲ ὅλως καὶ

λησμονημένα». Τὴν αὐτὴν δ' ἐννοίαν ἀποδίδει εἰς τὴν βυζαντινὴν παροιμίαν καὶ ἡ θεολογικὴ ἐρμηνεία. Ὅτε κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν φωτισθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἱ Ἀπόστολοι ἐκήρυσσον γλώσσαις ἑτέραις «τὰ ἔθνη ἔλεγον αὐτοῖς οἰνοτευκτὰς (γρ. οἰνοφλύκτους;) μεθύειν καὶ λέγειν παλαιοῦ οὐρανοῦ ἀποκλάσματα καὶ οὐχὶ τὴν ὑμετέραν διάλεκτον». (Πρβλ. καὶ τὴν παρὰ Κ r., MGS, σ. 95 ἐρμηνείαν· ἡ δὲ παρὰ Σάθ α Ε', 567 εἶναι παρεφθαρμένη). Ὅθεν ἡ παροιμία αὕτη λέγει ὅ,τι ἐν ἄλλῃ διατυπώσει ἑτέρα δημώδης: *Τοῦ παλίου καιροῦ πράματα* (Βενιζέλος, σ. 321, 532: «ἐπὶ διηγήσεων ἐώλων καὶ ἐπομένως ἀηδῶν»), ἀντιστοιχοῦσα τῇ ἐπὶ ἀχρήστων πραγμάτων λεγομένη γερμανικῇ: *Das ist eine alte welt* (Wander, τ. V, σ. 179, 57).

Ἀλλὰ καὶ σαφοῦς ὄντος τοῦ νοήματος τῆς παροιμίας, μένει ἡ ἀπορία τί-
νος ἕνεκα τοιαύτης εἰκόνας ἐγένετο χρήσις πρὸς δήλωσιν τούτου. Εἰς λύσιν
δμως τῆς ἀπορίας, νομίζω, ὅτι δύναται νὰ μᾶς καθοδηγήσῃ χωρίον τι τοῦ με-
σαιωνικοῦ ποιήματος Λυβίστρου, ἐν ᾧ ὁ ἦρως ἀπόκομμαν ἐκ τῶν οὐρανῶν λέ-
γει τὴν ἐρωμένην του:

διότι καὶ ἐσὺ ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀπόκομμαν ἐγίνου,
τὰ νέφη σὲ ἐγεννήσασι (στ. 1509, σ. 284 Wagner).

Ἀπόκομμα λοιπὸν ἢ ἀπόκλασμα ἢ κομμάτι τοῦ οὐρανοῦ δύναται νὰ ὀνο-
μασθῇ πᾶν ὡραῖον καὶ πολύτιμον πρᾶγμα. Ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν χρόνου τὸ
ῥῶδον γίνεται βάτος, ἡ περικαλλὴς νεανίς δυσειδὴς γραῖα, καὶ τοῦ οὐρανοῦ τὸ
κομμάτι οὐδὲν ἴχνος διατηρεῖ τοῦ προτέρου κάλλους. Ὅθεν ἀναγνωρίζει ἡ βυ-
ζαντινὴ παροιμία ὅτι εἶχε ποτε ἀξίαν τὸ πρᾶγμα εἰς ὃ ἀναφέρεται, ὅτι ἦτο
ἀπόκλασμα τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ μετ' εἰρωνείας προσθέτει παλαιοῦ οὐρανοῦ, ἐπι-
τείνουσα δὲ τὴν εἰρωνείαν ἡ δημώδης θεωρεῖ αὐτὸ οὐχὶ τεμάχιον πλέον, ἀλλ'
ἐρείπιον παλίου οὐρανοῦ. Εὐστοχώτατα δ' ὁ Βερναρδάκης (ἐνθ' ἂν.) παραβάλ-
λει τὴν εἰκόνα ταύτην πρὸς τὸν Εὐριπίδειον στίχον, ἐν ᾧ ὑποτίθεται λέγων
περὶ ἑαυτοῦ ὁ Οἰδίπους ὅτι εἶναι «πολιὸν αἰθέρος ἀφανὲς εἶδωλον».

Ἄλὶ τὰ σάγματα εἰς τὰ κατάπετρα!

Ἐκ τοῦ 1409 παρισινοῦ κώδικος ἐξέδωκε τὸ πρῶτον τὴν παροιμίαν ὁ
Δουκάγκιος (Glossar. graecit., σ. 612, λ. κατάπετρα), ὁπόθεν τὴν παρέ-
λαβεν ὁ Κοραῆς (Ἄτακτα Ε', σ. 117). Ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ κώδικος ἐξέδωκεν
αὐτὴν καὶ ὁ Κρουμβάχερ (Sitzungsber., 1887, σ. 71, ἀρ. 59), ὅστις ἐν
ταῖς MGS, 123 προσέθηκεν ἐξ ἄλλων δύο κωδίκων καὶ τὰς ἐξῆς παραλλαγάς.

β'. Οὐ εἶλῃ τὰ σάγματα εἰς τὰ κατάπετρα.

γ'. Αὐλητὰ τὰ σάγματα εἰς τὰ κακόπετρα.

Εὐρηνται δὲ παραλλαγαὶ αὐτῆς καὶ ἐν δυσὶν ἄθωνικοῖς κώδιξι καὶ ἐν τῷ
τοῦ Βουλισμά.

δ'. Ἄ ἡλὶ (κῶδ. Δηλεῖ) τὰ συμβάντα εἰς τὴν κατὰ πέτραν (Ἄθων. Ἰβήρων
805, 37. Ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ κάτω πέτραν).

ε'. Εὐρε τὰ σάγματα εἰς κατὰ πέτραν, (Ἀττ. ἡμερολ. 366, 38).

ς'. Ἀλεῖ τὰ σώματα εἰς τὴν κακοπετρίαν! (Ἀθων. κῶδ. ρωσικοῦ 779, 10).

Τὸ προτασσόμενον ἐπιφώνημα εἶναι τὸ σημερινὸν ἀλὶ ἢ ἀλίμονο ἢ ὠηλὶς, οὗ τὴν ἐτυμολογίαν ἐκ τοῦ ἡλί ἡλί ὑπέδειξα ἐν Byz. Zts., τ. VII. Ὅθεν ἐν τῷ β' τύπῳ εἶναι περιττὴ ἡ διόρθωσις τοῦ Κρουμβάχερ εἰς *Οὐ ἀλλοί*, ἀρκεῖ δὲ μόνον νὰ ὀρθογραφηθῇ ἡ λέξις *Οὐ ἡλί*, ὡς ὁμοίως καὶ ἐν τῷ γ' Ἄ ἡλί, ὅπου ἐκ διττογραφίας προσετέθη τὸ ἐπιφερόμενον ἄρθρον. Τὸ δ' ἐν τῷ ς' τύπῳ σώματα ἴσως δὲν προέρχεται ἐκ λάθους τοῦ βιβλιογράφου, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον διαλεκτικὸς τύπος τοῦ *σάγματα*. πρβλ. τὸ κρητικὸν *σομάρι* ἀντὶ *σαμάρι* καὶ τὸ ἰταλ. *somaro*. Ἐκ τοιούτου ὁμοῦς λάθους προῆλθον ἀριδῆλως τὰ *συμβάντα* ἀντὶ τοῦ *σάγματα* ἐν τῷ δ' τύπῳ. *Σάγματα* δὲ κατὰ συνεκδοχὴν ἐννοοῦνται πιθανώτατα ἐνταῦθα τὰ ὑποζύγια. Πρβλ. Σουίδαν: «σαγμάρια τὸ παρ' ἡμῖν λεγόμενον τοῦλδον, τὰ βαστάζοντα τὴν ἀποσκευὴν καὶ τὴν μετακομιδὴν τῶν ἐπιτηδείων». Περί δὲ τῆς λ. *κατάπετρα*, σημαινούσης πετρώδη καὶ δύσβατον τόπον, βλ. Κ ο ρ α ῖ , Ἀτ. Ε', σ. 117· ὅπου προστεθείσθωσαν καὶ τὰ ἐξῆς παραδείγματα τῆς χρήσεως αὐτῆς. Ἀκρίτας, ἐκδ. Μηλιαράκη, στ. 3107: εἰς ταῦτα τὰ *κατάπετρα* καὶ *Θεοδοσίου τοῦ Βυζαντ.*, Ἐγκ. εἰς τὸν δσ. Χριστόδουλον 25 (Ἀκολουθία τοῦ ὁσ. Χριστοῦ, ἐκδ. Βοΐνη, σ. 190): «πρὸς κρημνώδεις τόπους καὶ ἀποκρότους καὶ *κατάπετρους*». Παραφθορὰ τοῦ *κατάπετρα* εἶναι τὰ *κατάπετρα* τοῦ β' τύπου καὶ τὸ *κατάπετρα* τοῦ δ' καὶ ε'. Τούναντίον δὲ δὲν πρέπει νὰ μεταβληθῶσι τὰ *κακοπετρα* καὶ *κακοπετρία*. Σήμερον γενικώτερον ὀνομάζομεν *κακοτοπιάν* τὸν δύσβατον τόπον.

Τὸ νόημα τῆς παροιμίας εἶναι σαφές. Ἀλλοιμονον εἰς τὸν ἀτυχῇ, ὅταν περιπέσῃ ἐν ταῖς ἐπιχειρήσεσιν αὐτοῦ εἰς ἐμπόδια, ἂν προσκρούσῃ λόγου χάριν εἰς τὰ συμφέροντα ἰσχυροῦ τινος, ἢ περιπλακῇ εἰς δίκας ἢ ἄλλα τοιαυτά. Πάντως δὲν θὰ ἐκφύγῃ ἀνευ μεγάλης βλάβης. Τὴν αὐτὴν ιδέαν δι' ἄλλης εἰκόνης ἐκφέρει ἡ δημώδης παροιμία: Ἡ *προβάτ' ἂν πάῃ στὸ λόγγο ἢ μαλλὶ θ' ἀφήσ' ἢ κέρατο* (Βερέττας, σ. 75, 41 καὶ ἐν Βύρωνι Γ', 284, 34. Βενιζέλ., σ. 106, 206 [Ἡ *προβατίνα ἂν πάγῃ*]) καὶ αἱ ἀντίστοιχοι γερμανικαὶ καὶ ὀλλανδικαὶ παρὰ Wander, τ. IV, στ. 58, 106· 63, 209· 76, 6.

«Ποῖον ἄγουρον πομπεύουσιν;» — «Οὗτος ἀπὸ μιᾶς πομπῆς ἐνι».

Καὶ ἡ παροιμία αὕτη ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ 1409 παρισινοῦ κώδικος ὑπὸ τοῦ Δ ο υ κ α γ κ ί ο υ (Glossar., στ. 7, λ. ἄγουρος), ὁπόθεν παρελήφθη ὑπὸ τοῦ Sanders (103 [*Ποῖον-πομπεύουσι*]). Ὁ δὲ Κρουμβάχερ τὸ πρῶτον καὶ οὗτος ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος ἐκδούς αὐτήν (Sitzungsber., 1887, σ. 69, ἀρ. 28) ἀνεδημοσίευσεν ἐν MGS, σ. 123 ὡς καὶ τὴν προηγουμένην μετὰ δύο παραλλαγῶν ἐκ τοῦ βατικανοῦ καὶ τοῦ ταυρινικοῦ κώδικος. Εἰς ταύτας προστίθενται νῦν καὶ δύο ἐτι παραλλαγαὶ ἐξ ἀθωνικῶν κωδίκων καὶ μία ἐκ τοῦ Βουλισμᾶ, ὥστε ἐν ὅλῳ ἔχομεν ἑξ παραλλαγὰς τῆς παροιμίας, τὰς δε:

β'. «*Ε! Ποῖον*¹⁰ ἄγουρον πομπεύουσι;» Καὶ λέγει· «*Τοῦτος ἀπὸ μίας πομ-*

10. Τὸ *Αἰποῖον* τοῦ κώδικος νομίζει ὁ Κρουμβάχερ ὅτι εἶναι αὕτη ἡ ἀντωνυμία *ποῖος* τῇ

πῆς ἐνι». (Κτ., MGS, σ. 123, 64).

γ'. Ἄϊ! Ποιὸν ἄγουρον πομπεύουν καὶ οὐκ ἐνι μιᾷς πομπῆς! (αὐτ.).

δ'. Τὸν ἄγουρον τὸν ἐπόμπευαν, ἀπὸ μιᾷς πομπῆς οὐκ ἦτον. (Ἀθων. κῶδ. Ρωσικοῦ 779, 11).

ε'. Ἰδὲ ποιὸν ἄγουρον πομπεύουν, οὕτινος ἀτιμία πομπῆς οὐκ ἐνι. (Ἰβήρων 875, ἀρ. 38).

ς'. Ἀφ' οὗ τὸν ἄγουρον πομπεύουσι, πάλιν ταύτην κατορθώνει τὴν πομπὴν νὰ τοῦ ἀπομείνῃ. (Ἀττ. ἡμερολ., σ. 366, 39).

Αἰνιγματώδη λέγει τὴν παροιμίαν ταύτην ὁ Κρουμβάχερ ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει αὐτῆς, ἐν δὲ ταῖς MGS, σ. 191, παρατηρῶν ὅτι καὶ αἱ ἄλλαι δύο παραλλαγαὶ δὲν συντελοῦσιν εἰς διαφώτισιν τῆς ἐννοίας αὐτῆς, ὡς εἰκασίαν προτείνει τοιαύτην τινὰ ἐρμηνείαν: Κάποιον ἄγουρον πομπεύουσι καὶ αὐτὸς (ὁ ἄγουρος) λέγει, οὗτος εἶναι ἀπὸ τῆς αὐτῆς πομπῆς, δηλ. παρηγορεῖται ἀναφέρων καὶ ἄλλον ταῦτά ὑποστάντα. Ὁ δὲ G. Meyer ἐν Byzant. Zeitschrift, τ. III, σ. 404 ἐρμηνεύει ἄλλως, ὅτι ὁ πομπευθεὶς κατὰ τὴν νεότητά του δὲν θὰ μείνῃ εἰς μίαν πομπήν, ἦτοι πολλάκις καὶ ἐν τῷ μέλλοντι θὰ τιμωρηθῇ διὰ παρομοίας πράξεις.

Ἐν πρώτοις παρατηρητέον ὅτι ἐν οἷσι τύποις ἡ παροιμία εἶναι διαλογική· τοῦτο ἀριδῆλως μαρτυρεῖ καὶ τὸ μεταξὺ τῆς ἐρωτήσεως καὶ τῆς ἀποκρίσεως παρεντιθέμενον καὶ λέγει, διότι τοῦ σηματοῦ τούτου ὑποκείμενον πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ὁ ἐρωτώμενος καὶ οὐχὶ ὁ ἄγουρος, ὡς ἐπέθεσεν ὁ Κρουμβάχερ. Δὲν εἶναι δὲ ἀσυνήθης ἐν ταῖς διαλογικαῖς βυζαντιναῖς παροιμίαις ἡ τοιαύτη παρεμβολή. Βλ. Κτ., σ. 118, ἀρ. 1 «Κηπουρέ, συνέπαρε». Λέγει· «Νὰ ψηψί». «Κηπουρέ, συνέπαρε». Λέγει· «Λύσαι τὸν σκυλόν», σ. 125, 79 καὶ πάλιν λέγει· «Κῦρι, κτλ.» Βλ. καὶ σ. 125, 85. Ἐπειτα τὸ ἀπὸ μιᾷς πομπῆς ὅπερ ἐν πᾶσι τοῖς τύποις ἐπαναλαμβάνεται δὲν εἶναι ἐφθαρμένον, ὡς φαίνεται παραδεχόμενος ὁ Κρουμβάχερ (Sitzungsber., 1887, σ. 83), ἀλλ' ἔχει ὀρθῶς. Ἡ σημασία τῶν λέξεων πομπεύω, πομπή, ἡ τε κυρία καὶ ἡ μεταφορική, εἶναι γνωστοτάτη· ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν χρόνων μέχρι τοῦ πέρατος τῆς τουρκοκρατίας ἡ ποινὴ αὕτη ἦτο συνήθης ἐν Ἑλλάδι, ὡς θ' ἀναπτύξω ἐν τῷ περὶ δικαστικῶν ἐθίμων κεφαλαίῳ προσεχῶς ἐκδοθησομένων μελετῶν μου περὶ τοῦ βίου τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ. Ἀπὸ μιᾷς πομπῆς λοιπὸν εἶναι ὁ πομπευθεὶς, ὁ πομπιεμένος, ὁ γιβεντισμένος, ἄνθρωπος ἐξώλης καὶ προώλης. Καὶ παροιμία συνηθεστάτη φέρεται ἐπὶ συνόδου πονηρῶν:

Κι αὐτὸς τῆς πομπῆς κ' ἐκεῖνος τῆς γάνας. (Κρομμύδη, Διατριβὴ 46. Ἀκολουθία β' τῆς διατριβῆς 26. Negris, σ. 61, 373 [Καὶ αὐ.-καὶ κεῖνος τῆς κάννας]. Ἀραβαντινός, ἀρ. 635 [κι ὁ ἄλλος τῆς γ.]. Βενιζέλος, σ. 141, 370. Βύρων Γ', 438, 32). Ἀλβανιστὶ δέ: Τσ' ἴσ'τε μουντζε, ἴσ'τ' ἔδε σ'τροῦντζε (Reinhold, Πελασγικά, σ. 39). Γάνα δ' ἡ ἀσβόλη δι' ἧς ἐχρίοντο

προσθήκη τοῦ ε κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἐγώ, ἐκεῖνος, ὡς ἐν τοῖς ἐτοῦτος, ἐτέτοιος. Ἀλλὰ προδήλως εἶναι τὸ ἐπιφώνημα ε ἢ αἶ, ὡς δεικνύουσι καὶ τὰ ἐν τῷ γ' καὶ ε' τύπῳ Ἀοιποιὸν καὶ Ἰδὲ ποιὸν.

συνήθως τὰ πρόσωπα τῶν πομπευομένων· τὸ αὐτὸ καὶ *μουντζα* (μουζα), ὅπερ μετέπεσε σήμερον εἰς τὴν σημασίαν τοῦ φασκελώματος, διότι διὰ τῆς παλάμης ἐγίνετο ἡ τοιαύτη ἐπίχρισις.

Ὅθεν ὁ νοῦς τῆς παροιμίας εἶναι ὅτι ὁ διαπράξας ἐγκλημα, καταστήσαν ἀναγκαίαν τὴν ποινὴν τῆς διαπομπεύσεως, εἶναι κακοῦργος ἀδιόρθωτος. Ἐν λοιπὸν ὁ φύσει πονηρὸς δεῖξῃ ποτὲ τυχὸν μετάνοιαν, αὕτη εἶναι προσποιητή, συνήθως ὁμως τοῦναντίον οὐ μόνον δὲν κρύπτει τὴν κακίαν του, ἀλλὰ καὶ ἐναβρύνεται εἰς αὐτήν. Τοιαῦταί τινες αἱ διατυπούμεναι ἰδέαι ἐν ταῖς διαφόροις παραλλαγαῖς τῆς βυζαντινῆς παροιμίας.

Ἐν τῇ πρώτῃ καὶ τῇ δευτέρᾳ ὁ ἐρωτώμενος τίς ὁ πομπευόμενος ἀποκρίνεται, πάντως ἀχρεῖός τις, καὶ τοιοῦτος θὰ μείνῃ καθ' ὅλον τὸν βίον του. Ἐν τῇ τρίτῃ ἐκφράζεται ἡ ἰδέα ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν ὁ καταδικασθεὶς δι' ἀτιμωτικὴν πρᾶξιν νὰ θεωρηθῇ ἀγνός καὶ ἄμωμος. Ἡ τετάρτη ἐλέγετο βεβαίως ἐπὶ τῶν προσπαθούντων νὰ πείσωσι τοὺς ἄλλους ὅτι εἶναι χρηστοί, ἐν ᾧ προφανεῖς ὑπάρχουσιν ἀποδείξεις τῆς κακίας των. Ἡ πέμπτη ὅτι ὁ κριθεὶς ἄξιος ἀτιμωτικῆς ποινῆς δὲν συναισθάνεται τὴν ἀτίμωσιν. Ἡ δ' ἕκτη (ἐκ τριῶν ἀπαρτιζομένη τροχαϊκῶν τετραποδιῶν, μὲ μικρὰν μεταβολὴν τοῦ πρώτου στίχου: Ὅποιον ἄ. πομπεύουν ἢ Ἄ τὸν ἄ) ὅτι καὶ καύχημα θὰ ἔχῃ τὴν πομπὴν ἐν τῷ βίῳ του. Ἀντίστοιχοι ταύταις εἶναι αἱ ἐξῆς σημεριναί:

— Τὴν ἔχει τὴν πομπή τῆς γὰ γὰρ. (Βρεσθένων Λακεδαιμόνος παρὰ Λ. Κωνσταντοπούλου).

— Ἡ πορτικὴ τὰ γέβεντα γιὰ πανηγύρι τὸ 'χει (Νεοελλ. Ἀνάλ., 29). Πορτικὴ ἢ καὶ παρὰ Βυζαντινοῖς καὶ σήμερον ἐτι ἐνιαχοῦ πολιτικὴ λεγομένη.

— Αἱ κοῦρβα τὸ γεβέντισμαν πανηγύρι τὸ 'σ'ει. (Μεγίστης. Ὁ ἐν ΚΠ. Σύλλογος, τ. ΚΒ' 317, 131).

— Ἡ σκρόφα τὸ γεβέντισμα γιὰ παναῦρι τὸ 'χει. (Νάξου παρὰ Μ. Ι. Μαρκόπου).

— Ὁ κλέφτης τὸ γιβέντισμα γιὰ πανηγύρι τὸ 'χει. (Νεοελλ. ἀνάλ., 216.

— Σίφνου παρὰ Σ. Δουκάκη [γεβέντισμα γιὰ πανηγύρι]. — Θήρας παρὰ Πυργιανοῦ [κιβέντισμα]. — Μυκόνου παρὰ Κας Ἀργ. Παπαβασιλείου [πανηγύρι].

— Ὁ κλέφτης τὸ γεβέντισμα γιὰ λεβεντιά τὸ 'χει. (Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη [ἦ: γιὰ νταηλίκι τὸ 'χει]).

— Ὁ ψεύτης τὸ γεβέντισμα γιὰ καύχημα τὸ 'χει. (Βενιζέλος, σ. 246, 1013).

Καὶ ἡ θεολογικὴ ἐρμηνεία ἐκ τοιαύτης ἐννοίας τῆς παροιμίας ἀφορμᾶται. Ἄγουρος κατ' αὐτὴν ἀλληγορεῖται ὁ διάβολος, ὅστις καίπερ πομπευόμενος διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, δὲν καταισχύνεται, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ τὸ πονηρὸν ἔργον του: «Καὶ οὕτως θεατριζόμενος ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας ἄγουρος οὐκ αἰσχύνεται, ἀλλὰ σπεύδει παντοίως ὥρα τε καὶ ἡμέρα τὸ πῶς παγιδεύσῃ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων».

Οἰκονομήθη ἡ ἀγία Σοφία μετ' τῆς φόλλης τὸ λᾶδιν.

Διάφοροι γραφαὶ ἐκ δύο κωδίκων παρὰ Κ ρ ο υ μ β ᾶ χ ε ρ (MGS, 123), ἐκ δύο ἄθωνικῶν καὶ ἐκ τοῦ τοῦ Βουλισμᾶ. Μετ' τῆς φολλέου τὸ λᾶδιν (Κτ.). Σοφία-τὸ ἐλάδι τῆς φόλλης (Ἀττ. ἡμερολ. 366,41). Ὅπου οἱ. ἡ ἀ. Σ. μετ' τῆς φολλέου τὸ ἐλάδιν (Ἰβήρων 805, ἀρ. 40). Οἰκοδομήθη-τὸ ἐλάδιν (Ρωσικοῦ 779, 13). Ἐξωογονήθη ἡ ἀ. Σ. μετὰ τῆς φότηος τοῦ ἐλαίου (παρισινὸς κῶδ. 1409 παρὰ Κτ.).

Τὸ οἰκοδομήθη τοῦ ἄθωνικοῦ κώδικος εἶναι ψυχρὰ ὑπερβολή, ἄτοπος καὶ ἀκατάλληλος, ἀφοῦ πρόκειται περὶ ἐλαίου, ἀπαραιτήτου μὲν πρὸς συντήρησιν ἐκκλησίας, ἀλλὰ παντελῶς ἀχρήστου πρὸς οἰκοδομὴν αὐτῆς. Τοῦναντίον δὲ τὸ ἐξωογονήθη τοῦ παρισινοῦ εἶναι ἐμφαντικώτερον καὶ ἐναργεστέραν καθιστᾷ τὴν εἰρωνείαν. Διότι εἰρωνικῶς ἐλέγετο βεβαίως ἡ παροιμία, ἐπὶ ἐκείνων πιθανῶς, οἵτινες ἐλάχιστα παρέχοντες, ἀξιοῦσιν ὅτι μέγιστα διὰ τῆς συνδρομῆς των κατώρθωσαν. Μετ' ἐνοῦ παρὰ λᾶδι δὲν θὰ ἐπληροῦντο αἱ πολυάριθμοι τῆς ἀγίας Σοφίας κανδηλαί, καὶ τὴν ἑλλειψιν αὐτοῦ θὰ ἡσθάνετο ὁ ναός, ὅσον καὶ ἡ Βενετία τὴν ἀπώλειαν μιᾶς βελόνης, ὡς λέγει ἄλλη δημώδης παροιμία. Ὅθεν οὐδεμία ἀνάγκη, νομίζω, νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀναφέρεται ἡ προκειμένη παροιμία εἰς ὥρισμένην τινὰ περίστασιν ἣ ὅτι δπαινίσσεται παράδοσιν τινὰ περὶ τῆς ἀγίας Σοφίας, καθὰ εἰκάσει ὁ Κ ρ ο υ μ β ᾶ χ ε ρ (MGS, 192).

Ἄκαδημία

Ἄτυχος νεώτερος τὴν ἰδίαν χώραν κούρσκει. Γράφοντες τὴν χώραν τοῦ κ. ἀποκαθιστῶμεν τὸ μέτρον, διαταραχθὲν ἐκ τῆς μανίας τῶν βυζαντινῶν συλλογέων πρὸς ἀποκαθαρσιν τῶν χυδαῖσμων. Ἡ παροιμία ἀναφέρεται βεβαίως, λέγει ὁ Κρουμβάχερ, εἰς τοὺς βλάπτοντας καὶ καταστρέφοντας τὴν περιουσίαν των ἢ τοὺς συγγενεῖς των. Ἀλλὰ τότε ἀπρόσφορον θὰ ἦτο τὸ ἐπίθετον ἄτυχος περὶ τοῦ φθείροντος τὴν ἰδίαν περιουσίαν λεγόμενον, καὶ ἡ εἰκὼν τῆς ληστρικῆς ἐπιδρομῆς δὲν δύναται ἀναμφιβόλως νὰ θεωρηθῇ προσφυῆς εἰς τοιαύτην περίστασιν. Δυστυχῶς δὲν ἔχομεν ἀντίστοιχόν τινα σημερινὴν παροιμίαν, ὅπως βοηθούμενοι ὑπὸ ταύτης, ἀσφαλῶς ἀποδώσωμεν τὸ νόημα τῆς βυζαντινῆς. Νομίζω ὁμως ὅτι δὲν ἀπομακρυνόμεθα τοῦ ὀρθοῦ, ὑποθέτοντες ὅτι ὑπόκειται μῦθος τις περὶ παλληκαριοῦ, τὸ ὁποῖον «ἐβγῆκεν εἰς τὸ κοῦρσος», ἀλλ' ἀντὶ νὰ δηώσῃ ξένην τινὰ χώραν καὶ ἐπανεῖλθῃ κατάφορτος λαφύρων εἰς τὴν πατρίδα του, ὑπὸ τρικυμίας ἢ ὅπωςδῆποτε ἄλλως νύκτα εἰς αὐτὴν προσοκείλαντος τοῦ πλοίου του, ἀγνοῶν ἐπέδραμεν ὡς ἐπὶ ἀλλοτρίαν· παθὼν δηλ. ὅτι καὶ οἱ Ἀχαιοὶ τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ μύθου, οἵτινες ἐπέδραμον ἐπὶ τὴν χώραν τοῦ Ἡρακλείδου Τηλέφου, νομίζοντες ὅτι δηοῦσι τὴν τῶν Τρώων. Ἄν δ' εἰς τοιοῦτόν τινα μῦθον ἀναφέρεται ἡ παροιμία, θὰ ἐλέγετο ἐπὶ ἐκείνων οἵτινες μὴ εὐδοκιμοῦντες ἄλλως καὶ δι' ἀδίκων πράξεων ἐπιχειροῦντες νὰ ὠφεληθῶσιν, ἐπισύρουσι κατὰ τῆς κεφαλῆς των νέα κακά. Διότι οἱ λησταὶ καὶ οἱ κούρσαροι φεῖδονται τῆς ἰδίας χώρας, ὅπως διωκόμενοι εὐρίσκωσι καταφύγιον ἐν αὐτῇ. Ὁ λύκος τὴ φωλιά του δὲν

τὴν μαγαρίζει, ὡς λέγει δημώδης παροιμία ταύτην ἔχουσα τὴν ἔννοιαν¹¹. Κακουργοῦντες δ' ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ἀφανίζουσι τὴν μόνην ἐλπίδα σωτηρίας αὐτῶν ἐν καταδρομῇ.

Σαρακηνὸς σπὶτι σου καὶ σὺ ὅπου θέλῃς γύρευε.

Ἐκ τοῦ παρισινοῦ κώδ. 1409 ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Δουκαγκίου (Glossar. Graec., λ. ὀσπίτιον) καὶ τοῦ Κρουμβάχερ (Sitzungsber., 1887, σ. 70, 41. MGS, 124, 70), ὅστις καὶ ἐκ τοῦ βατικανοῦ καὶ τοῦ ταυρινικοῦ τὴν παρέλαβε. Κεῖται δὲ καὶ ἐν τῷ ἀθωνικῷ κώδ. Ἰβήρων 805, ἀρ. 8 καὶ ἐν τῷ τοῦ Βουλισμᾶ (Ἀττ. ἡμερολ. 367, 54). Ἡ διαφορὰ τῶν γραφῶν εἶναι ἀσήμαντος. Δύο κώδ. παρὰ Κτ. γράφουσι κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν *Σαρακηνοί*, ὁ δὲ τοῦ Βουλισμᾶ *Σαρακηνόν*. Εἰς τῶν παρὰ Κτ. κωδίκων γράφει εἰς τὸ ὀσπήτιν σου καὶ ἕτερος ἡσπήτιν (= ἰσπίτη), ὁ ἀθωνικὸς σπίτιν, οἱ δὲ λοιποὶ σπίτι. Ἀντὶ δὲ τοῦ γύρευε ὁ ἀθωνικὸς γράφει ὀδευε.

Ἡ λέξις γυρεύω κεῖται ἐν τῇ παροιμίᾳ ταύτῃ, κατὰ τὸν Κρουμβάχερ, ἐν τῇ πρώτῃ καὶ κυρία ἐννοίᾳ αὐτῆς, τοῦ γυρίζω, περιπλανῶμαι· ταύτην δὲ τὴν γνώμην νῦν κρατύνει καὶ ἡ γραφὴ ὀδευε τοῦ ἀθωνικοῦ κώδικος. Ἑρμηνεύει δ' οὕτω: «ἂν εἰς τὸ σπίτι σου εἶναι Σαρακηνοί, τὰ πάντα ἀπώλεσας, οὐδὲν ἔχεις νὰ ζητῆς πλέον», καὶ ὑποθέτει ὅτι χαρακτηρίζει ἐν γένει τοὺς Σαρακηνοὺς ἡ παροιμία, ἡ ἀναφέρεται εἰς ὀρισμένην τινὰ περίπτωσιν, εἰς κακοὺς παῖδας ἐν τῷ οἴκῳ κατ' οὐδὲν διαφέροντας τῶν Σαρακηνῶν.

Ἄλλ' ἡ ἐννοία τοῦ γυρίζω, τοῦ περιέρχεσθαι πολλοὺς τόπους, δὲν ἀποκλείει τὸν σκοπὸν τῆς ἀναζητήσεως (πρβλ. καὶ τὰς παροιμιώδεις φράσεις *τρέχα γύρευε, σύρε γύρευε, ἄμε γύρευε κλπ.*). Ὁ ἀγνοῶν ὅτι ἔχει τὸν κακοῦργον εἰς τὸ σπίτι του τρέχει καὶ τὸν ἀναζητεῖ ἀλλαχοῦ ἵνα τὸν συλλάβῃ. Ἐλέγετο δ' ἡ παροιμία ἐπὶ τῶν μακρὰν ἀναζητούντων κακὰ ἐγγύτατα κείμενα, ἐπὶ τῶν μὴ ἐννοούντων ὅτι ἡ κλοπὴ ἢ ἄλλο τι κακὸν ἐν τῷ οἴκῳ προῆλθεν ἐξ οἰκείου, ἀλλ' ἐρευνώντων ἔξω τοῦ οἴκου νὰ εὕρωσι τὸν ἐνοχον. Διδάσκει δ' ὅτι δυσκόλως δύναται τις νὰ φυλαχθῇ ἀπὸ πονηρὸν θεράποντα ἢ συγγενῇ. Τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἐννοίαν φαίνεται ἔχουσα ἡ παρὰ Πλανούδη 67 παροιμία: *Ἐσω κλέπτην καὶ ἔσω πόρνον, ὅποσα βούλει ἐνέδρευε*· τὴν δ' αὐτὴν ἰδέαν ἐν πλατυσμῷ ἐκφράζει ὁ Μανασσῆς (Ἀρίστανδρ. Β', 19 κέ, τ. II, σ. 558 Hercher):

*Ἄν ἐνδον ἔχῃς τὸ κακόν, ἂν τὸν προδότην θάλλῃς,
κᾶν τεῖχος ἔχῃς σιδηροῦν, κᾶν καταχάλκους πύργους,
εὐάλωτον τὸ φρούριον, ἀφύλακτος ἡ πόλις,
οἱ φύλακες οὐ φύλακες, οἱ κόποι κόποι μόνον.*

Ἐπὶ παροιμιῶν δὲ περιστάσεων ἐλέγετο καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ παροιμία ἡ Φανίου θύρα «ἐπὶ τῶν μηδὲν ἀνυόντων ἐν τῷ φυλάττειν» (Ζηνόβ. 324, Διογεν. 405, Διογεν. Βι. 184, Μακάρ. 360, Ἀποστολ. 774)

11. Πρβλ. καὶ τὰς γερμαν. παροιμίας παρὰ Wander I, σ. 586, 71. 587, 105. 107.

ἀπό τινος Φανίου ἢ Φάνου, ὃν ἐκλεπτεν ὁ θεράπων, ἢ ὃν ἡπάτα ὁ μοιχὸς λάθρα εἰσερχόμενος εἰς τὴν οἰκίαν. Ἄλλων λαῶν ὁμοίας παροιμίας βλέπε παρὰ Wander, τ. I, σ. 584, 54. 59· 589, 135· 592, 210· τ. IV, σ. 84, 112. Ἡ δ' ἀνέκδοτος γορτυνιακὴ παροιμία Ὁ παπᾶς σπῖτι σὲ σπῖτι, κι ἄλλος στοῦ παπᾶ τὸ σπῖτι, κατ' ἐπίφασιν μόνον ὁμοιάζουσα, παντελῶς διάφορον ἔχει ἔννοιαν, λεγομένη ἐπὶ ταῦτοχρόνων ἀμοιβαίων ἐπισκέψεων.

Ὁ κακὸς καὶ εἰς τὸ ψωμὶν σου μοῖραν ἔχει.

Ἐκ τῶν τριῶν κωδίκων τῶν περιλαμβανόντων τὴν παροιμίαν ταύτην (παρὰ Kr., MGS, 125, 82), ὁ παρισινὸς 1409 (ὁπόθεν ἐδημοσίευσεν αὐτὴν καὶ ὁ Δουκάγκιος, στ. 1787, λ. ψωμὴ) ἐκφέρει ἀρνητικῶς τὴν πρότασιν: *μοῖραν οὐκ ἔχει*. Τὴν γραφὴν δὲ ταύτην προτιμᾷ καὶ ὁ Κρουμβάχερ μεταφράζων «ὁ κακὸς δὲν ἔχει μερίδιον εἰς τὸ ψωμὶ σου», καὶ παρατηρῶν ὅτι ἡ ἔννοια ἀπαιτεῖ τὴν ἀρνησιν, ἥτις φαίνεται ὅτι διεγράφη ἐκ τοῦ κειμένου ὅπως συμφωνήσῃ τοῦτο πρὸς τὰς θεολογικὰς ἐρμηνείας, μὴ ἐχούσας τὴν ἀρνησιν. Ὅτι ὁμοῦς ὀρθῶς ἔχουσιν αἱ θεολογικαὶ ἐρμηνεῖαι ὡς πρὸς τοῦτο, καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τὸ κείμενον τῆς παροιμίας ἐν τοῖς δυοῖν κώδιξιν, ἀποδεικνύει καὶ τὸ μέτρον αὐτῆς, τρίμετρον τροχαϊκόν, διασθεϊρόμενον διὰ τῆς παρεμβολῆς τοῦ ἀρνητικοῦ μορίου οὐ. Καὶ ἡ ἔννοια οὖν, ὡς ἀντιλαμβάνεται αὐτὴν ὁ Κρουμβάχερ, εἶναι σκοτεινὴ καὶ δύσληπτος· οὐδὲ μοι φαίνεται εὐστοχωτέρα ἢ ἐν Philologus, 1890, τ. III, σ. 458 προταθεῖσα ἐρμηνεῖα ὑπὸ τοῦ Kr. (2), ὅστις μεταβάλλων τὴν ἀντωνυμίαν εἰς τρίτου προσώπου (ψωμὶν του) μεταφράζει «ὁ κ. δὲν ἔχει τύχην μὲ τὸ ψωμὶ του» καὶ νομίζει τὴν παροιμίαν ταυτόσημον τῇ νεοελληνικῇ Ὁ κακὸς κακὰ θὰ φάῃ (Νεοελλ. ἀνάλ. 454).

Ἀλλ' ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας εἶναι ἄλλη: ὁ κακὸς εἶναι ἄρπαξ καὶ πλεονέκτης· δὲν ἀρκεῖται εἰς σφετερισμὸν τῆς ἄλλης περιουσίας σου, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ παρὰίτητα πρὸς συντήρησίν σου ζητεῖ ν' ἄρπάσῃ, ἅτινα καὶ δανειστὴς ἐπιεικὴς δὲν λαμβάνει. Γυρεύει νὰ πάρῃ τὸ ψωμὶ ἀπ' τὸ στόμα σου κατὰ τὴν δημώδη παροιμιακὴν φράσιν¹². Τὴν ἰδέαν ταύτην ἐκφράζουσι δι' ἄλλης εἰκόνης καὶ αἱ βυζαντιναὶ ἐκεῖναι παροιμίαι, αἱ λέγουσαι τὸν κακὸν δανειστὴν ὅλου τοῦ κόσμου. Αὗται δ' εἶναι ἡ ἀνωτέρω ἐν σ. 416-417 ἀναγραφεῖσα καὶ ἡ ἐπομένη:

—Τὸν κακὸν ὅλοι χρεωστοῦν τον (Ἀττικὸν ἡμερ. 366, 35. Krumbacher, Sitzungsber., σ. 69, 23· MGS, 119, 23) ἢ Τοῦ κακοῦ ὅλοι τοῦ χρεωστοῦσιν ἥτις σχεδὸν ἀμετάλλακτος διεσώθη μέχρι τοῦ νῦν.

12. Εἰδικώτερον λέγεται ἡ φράσις αὕτη καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστερούντων τινὰ τῆς ἐργασίας του ἢ ἐπὶ τοῦ προσελκύνοντος τοὺς πελάτας ὁμοτέχνου. Ποιὸς πῆρε τὸ ψωμὶ ἀπ' τὸ στόμα μου; Ὅποιος πῆρε τὴ δουλειά ἀπ' τὰ χέρια μου (Πελοποννήσου) ἢ Ποιὸς πῆρε τὸ φαγεῖ ἀπ' τὸ στόμα μου; κλπ. (Νεοελλ. ἀνάλ. 80) ἢ Ὅποιος κάνει τὴ δουλειά μου, παίρνει καὶ τὴν δακονιά μου (Ἀθηναϊκὴ. Ἑβδομάς Α', 168) ἢ Ὅποιους ἄρπάξ' τ' δ'λειά μ', τρώει καὶ τ' δουντιά μ' (Τρικάλων παρὰ Ν. Βραχνοῦ).

—Στοὺς κακοὺς ὅλοι χρωστοῦν (Κ ρ ε μ μ ὕ δ η, Ἀκολουθία Β' διατριβῆς 21 [εἰς τοὺς κ. χρεωστοῦν]. Negris, σ. 36, 229 [ὅμ.]. Βενιζέλος, σ. 281, 189).

Ἄλλη γραῖα οὐκ ἐγέννησεν.

Ἀκατάληπτος μοι εἶναι, λέγει ὁ Κρουμβάχερ, ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας ταύτης, ἥτις προήλθεν ὡς φαίνεται ἐκ μύθου τινός, ἐκτὸς ἂν ἐκφράζη τὴν ἀπλουστάτην ἰδέαν ὅτι αἱ γραῖαι εἶναι στεῖραι, ἢ ὑποκρύπτει ἴσως εἰρωνείαν πρὸς τοὺς λίαν ὀψὲ δεικνύοντας ἐπιθυμίαν πρὸς γάμον.

Τὴν ἔννοιαν ὁμοῦς αὐτῆς διδασκόμεθα ἐκ σημερινῶν ὁμοίων παροιμιῶν:

—Ἄλλη καμμιά δὲν γέννησε, παρ' ἡ Φαραώνισσα. (Τρικάλων. Παρνασσός, τ. ΙΕ', σ. 948, 98).

—Ἄλλη καμμιά δὲ γέννησε, μόν' ἡ Μαριά τὸ Γιάννη. (Βερέτας, σ. 67, 6 [Ἄ. δὲν ἐ.]. Ἀραβαντινός, ἀρ. 28. Βενιζέλος, σ. 7, 77 [Ἄ. δὲν ἐ.].

—Ἀθηναϊκή. Ἑβδομάς Α', 136 [Κανεῖς καὶ δὲν ἐ.]. Παρνασσός, τ. ΙΕ', σ. 948, 97. —Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 21 [Κανένας δὲν ἐ.]. —Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη [Ἄλλος δὲν ἐ. παρ' ἡ Μ.].

—Ἄλλη μάννα δὲν ἔκαμε, παρ' ἡ Μαριά τὸ Γιάννη. (Καβαδίας, σ. 276).

Ἡ παροιμία ἀναφέρεται εἰς τὰς μητέρας, τὰς φορτικῶς περὶ τοῦ τέκνου τῶν ὁμιλοῦσας, καὶ πάντοτε ἐπαινοῦσας αὐτό, ὥσθι μὴ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι μητέρες εἰς τὸν κόσμον· μεταφορικῶς δ' ἐπὶ τῶν ἐκθειάζοντων ὡς σπάνια καὶ θαυμαστά ἴδια πλεονεκτήματα συνήθη καὶ κοινότατα.

Μικρὸς τὸν μέγαν δύναται.

Μικρὸς τὸν μέγαν δύναται, σκελέαν τοῦ βάνει καὶ αὐτός.

Ἐκ τῶν πέντε παρὰ Κρουμβάχερ κωδίκων καὶ ἐκ τοῦ τοῦ Βουλισμᾶ συνάγονται πέντε τύποι τῆς παροιμίας, μικρὸν ἀλλήλων παραλλάσσοντες.

α'. Μικρὸς τὸν μέγαν δύναται, σκέλος τὸν βάνει καί, ἔ καὶ αὐτός! (Σάθα, Μεσ. βιβλ., τ. Ε', σ. 548, 6. Κ ρ., MGS, 126, 93).

β'. Τὸν μέγαν δύναται, σκελέαν τοῦ βάνει καί, ἔ καὶ αὐτός! (Σάθας καὶ Κ ρ., αὐτ.).

γ'. Μικρὸς τὸν μέγαν δύναται, σκελέαν τοῦ βάλλει καὶ αὐτός. (Ἀττ. ἡμερ. 365, 13).

δ'. Μικρὸς τὸν μέγαν δύναται, σκελέαν τὸν δώσει. (Κ ρ., αὐτ.).

ε'. Μικρὸς τὸν μέγαν δυνάστην· σκελέαν τὸν βάλλει καὶ ἔπεσεν. (Ducangius, Glossar., στ. 1385, λ. σκελαία. Κ ρ., αὐτ.).

Ἐκ τούτων δὲ νομίζω ὅτι ἀποκαθίστανται δύο παροιμιαί, ἡ μία ἐκ τοῦ πρώτου κώλου, ἔχουσα αὐτοτελῆ ἔννοιαν, ὡς θὰ καταδειχθῇ κατωτέρω, ἡ δ' ἑτέρα διάφορον ταύτης προσλαμβάνουσα ἔννοιαν διὰ τῆς προσθήκης τοῦ δευτέρου κώλου. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς λαμβικῆς τετραποδίας, ἡ δὲ δευτέρα ἐκ δύο.

Τὸ δύναιμαι δὲν εἶναι ἐνταῦθα ἀμετάβατον ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ εἶμαι δυνατός, ἔχω δύναμιν, ἰκανότητα πρὸς τι, ἀλλὰ μεταβατικὸν καὶ σημαίνει νικῶ, καταβάλλω τινά, εἶμαι ὑπέρτερός τινος. Οὕτω λέγομεν σήμερον τὸν δύνουμαι ἀντὶ τοῦ εἶμαι ἰσχυρότερος αὐτοῦ, ἢ κατὰ τὴν παροιμιακὴν ἔκφρασιν εἶναι τοῦ *χειριῶ μου*. Ἐκφέρεται δὲ τὸ δύναιμαι ἐνταῦθα ἀπολύτως καὶ οὐχὶ μετ' ἀπαρεμφάτου, ὅθεν δὲν ἔχομεν ἰδιάζουσας συντακτικὴν περίπτωσιν, ἐλλείποντος τοῦ νὰ ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἀπαρεμφάτου, ὡς νομίζει ὁ Κρουμβάχερ, οὐδ' ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν ἐκπεσὸν τὸ νὰ μετὰ τὸ *σκελέαν* ἐξ ἀβλεψίας τῶν βιβλιογράφων, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ G. Meyer ἐν Byz. Zts., τ. III, σ. 405. Τὸ δὲ δυνάστην δὲν εἶναι παραδιόρθωσις τοῦ δύναται, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Κρουμβάχερ, ἀλλὰ τρίτον ἐνικὸν πρόσωπον διαλεκτικοῦ τύπου τοῦ ἀορίστου τοῦ δύναιμαι, ἥτοι αὐτοῦ τοῦ ἰωνικοῦ τύπου ἐδυνάσθην· ὁ τύπος οὗτος οὐ μόνον παρ' Ὀμήρῳ καὶ Ἡροδότῳ ἀπαντῶν, ἀλλὰ καὶ παρὰ Ξενοφῶντι καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ ἐν τισὶ κώδιξι, παρέμεινε καὶ κατὰ τοὺς ὕστερον χρόνους, ὡς μαρτυρεῖ ἡ χρῆσις αὐτοῦ παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα. (Βλ. Veitch, Greek Verbs, λ. δύναιμαι. Πρβλ. Curtius, Das Verbum, τ. II, σ. 374). Καὶ νῦν δ' εἶναι συνηθέστατος πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος: (ἐ)δυνάστηκα, (ἐ)δυνάστηκες ἢ ἐδυνάστης, ἐδυνάστη, -ηκε, (ἐ)δυναστήκαμε, ἐδυναστήκατε, ἢ δυνάστητε, (ἐ)δυνάστηκαν. Οὕτως ἐν τῇ φράσει πῶς τὸν ἐδυνάστηκες· ἐκφράζομεν εἰρωνικῶς τὴν ἀπορίαν μας πρὸς ἰσχυρὸν κακοποιήσαντα ἀσθενέστατον. Τὸ δὲ ν ἐν τῷ κειμένῳ τῆς βυζαντινῆς παροιμίας παρέλκει ἐν τῷ τρίτῳ προσώπῳ ὡς καὶ ἀλλοχοῦ τῶν προκειμένων συλλογῶν παρατηρεῖται: οἷον ἐχρεώσταιν ἀντὶ ἐχρεώσται (Κ γ., MGS, 117, 8), ἀπεστάθην ἀντὶ ἀπεστάθην (αὐτ., 118, 11), εὐρέθην ἀντὶ εὐρέθην (αὐτ., 121, 41), ἐζωογονήθην ἀντὶ ἐζωογονήθην (αὐτ., 123, 65), ἐβοήθην ἀντὶ τοῦ ἐβοήθει (αὐτ., 125, 88)· πάμπολλα δ' ἄλλα τοιαῦτα παραδείγματα εὗρηται ἐν τοῖς ἄλλοις μνημείοις τῆς δημόδους γλώσσης κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

Τὸ σκέλος τοῦ βάνει καὶ τὸ σκελέαν τοῦ β. ἔχουσιν ἀμφότερα ὀρθῶς, οὐδ' εἶναι ἀνάγκη νὰ προκρίνωμεν τὸ δεῦτερον ὡς προτείνει ὁ Κρουμβάχερ. Καὶ σήμερον λέγουσιν ἀδιαφόρως τοῦ βάνει πόδι, ἢ τοῦ βάνει τρικλοποδιά (ἢ τὸν πεδουκλώνει) πρὸς δήλωσιν τοῦ αὐτοῦ παλαιστικοῦ σχήματος. Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ παρὰ τῶν ἀρχαίων καλούμενον ἀγκύρισμα ἢ παρακαταγωγή ἢ μεταπλάσμός, ἥτοι ἢ διὰ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς διὰ πτερνισμού ἐκ τῶν ὀπισθεν ἢ περιπλοκῆς κάμψις τοῦ γόνατος τοῦ ἀντιπάλου καὶ ὑποσκελισμός αὐτοῦ (das Beinunterschlagen τῶν Γερμανῶν). Τέλος τὸ τaráσσον τὸ μέτρον εἰ καὶ τοῦ α' καὶ β' τύπου δύναται νομίζω νὰ διαγραφῇ, προτιμωμένου ἐν τούτῳ τοῦ γ' τύπου σκελέαν τοῦ βάνει καὶ αὐτός.

Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι τὸ πρῶτον κῶλον τῆς προκειμένης παροιμίας θεωρῶ ὡς ἰδίαν αὐτοτελῆ παροιμίαν, τοῦτο δὲ διότι σφύζεται μέχρι τοῦ νῦν, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἐπόμεναι παραλλαγαί:

— Ὁ μικρὸς νικάει τὸν μέγalone. (Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη).

— Ἀνίκισ' οὐ μ'κρὸς τοῦ μέγα. (Ἰωαννίνων παρὰ Δ. Μ. Σάρρου).

Καὶ παρ' Ἀλβανοῖς: J buti θεν τ φορτιν = ὁ ἀδύνατος σπάζει τὸν δυνατὸν (Byz. Zts. III, 405).

Πιθανῶς καὶ ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον *Δυνάστη ὁ μικρὸς τὸν μέγαν* ἐφέρετο κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τοῦ ε' τύπου τῆς βυζαντινῆς παροιμίας.

Ὡς δ' ἐκ τῆς σημερινῆς χρήσεως διδασκόμεθα, καὶ οὐδὲν κωλύει ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ τοιαύτη χρῆσις εἶναι παλαιά, *μέγαν* ἔννοεῖ ἡ παροιμία τὴν ἔγκυον γυναῖκα, *μικρὸν* δὲ τὸ ἐν τῇ γαστρὶ αὐτῆς ἔμβρυον. Λέγεται δ' ἐπὶ τῶν καταβαλλομένων ὑπὸ τῆς ἐγκυμοσύνης γυναικῶν, ἰδίᾳ ἐπὶ νόσων ἢ θανάτων αἰτίαν ἔχόντων τὴν ἐγκυμοσύνην.

Προστιθεμένου δὲ τοῦ δευτέρου κώλου παράγεται ἄλλη παροιμία, διάφορον ἔχουσα ἔννοιαν· ὅτι καὶ ὁ ἀσθενὴς δύναται πολλάκις νὰ βλάψῃ τὸν ἰσχυρόν, διότι καὶ ὁ ἀδύνατος καταπαλαίει ἐνίοτε ρωμαλέον ἀνταγωνιστὴν διὰ μεταπλασμοῦ. Ταυτόσημος εἶναι ἡ γερμανικὴ παροιμία: Oft kann ein kleiner Feind dem Grossen schädlich sein (D ü r i n g s f e l d, I, ἀρ. 922), καὶ ἄλλαι διδάσκουσαι ὅτι δὲν εἶναι περιφρονητέος ὁ ἀδύνατος ἐχθρὸς (W a n d e r, τ. I, σ. 970, 114. 125).

*Ὁ Ἐρις καὶ ὁ Τιβέρις οἶκον ἔκλεισαν,
καὶ ἐγὼ καὶ ἡ πενθερά μου τὸν ἡμέτερον.*

Τὴν παροιμίαν γινώσκουμεν ἐκ τριῶν παρὰ τῷ Κρουμβάχερ κωδικῶν, ἐξ ἑνὸς Ἀθωνικοῦ καὶ ἐκ τοῦ τοῦ Βουλισμά. Διαφόρως δ' ἀναγράφονται ἐν ἐκάστῳ τούτων τὰ αἰνιγματώδη φαινόμενα κύρια ὀνόματα ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ, διὸ καταλέγομεν ὧδε πάσας τὰς παραλλαγὰς:

β'. *Ὁ ἔρης καὶ ὁ ἐρημέρις οἶκους ἔκλεισαν, καὶ ἐγὼ-τὸν ὑμέτερον.*

γ'. *Ἡ ἔρις (ἡέρις) καὶ ὁ κυριέρης οἶκον κλπ.* (Κ γ., MGS, 126,96).

δ'. *Ὁ σῆέρις καὶ ὁ σύβερις οἶκον ἔκλεισαν, κάγῳ δὲ καὶ ἡ πενθερά μου τὸ ἡ.* (Ἀθωνικοῦ κώδ. Ἰβήρων 805, 1).

ε'. *Ὁ ἔρις καὶ ὁ ὕβερις οἶκον-πεθερά μου κ.λ.π.* (Ἀττ. ἡμερ. 365, 17).

Περὶ τῆς παροιμίας ταύτης γράφει ὁ Κρουμβάχερ (Sitzungsber., 1887, σ. 73): «Ἐρις καὶ Τιβέρις εἶναι προδήλως πεπλασμένα ὀνόματα. Τὸ πρῶτον φαίνεται προελθὸν ἐκ τῆς ὁμοίας καταλήξεως τοῦ δευτέρου, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ πεπλασμένα ζεύγη ὀνομάτων, σχηματιζόμενα συνήθως κατὰ παρήχησιν (ἰσοσύλλαβα ἢ ὁμοιόαρκτα, λ.χ. Πέτρος καὶ Παῦλος)... Ἡ παροιμία εἶναι ἀσαφής· πιθανωτέρα φαίνεται τοιαύτη τις ἔννοια: Φίλοι καὶ γνώριμοι μᾶς ἔκλεισαν τὸν οἶκόν των (δὲν μᾶς πλησιάζουσι πλέον)· ἐγὼ δὲ καὶ οἱ οἰκεῖοί μου (ὧν κορυφή εἶναι ἡ πενθερά) τοῖς ἀνταπεδώκαμεν τὰ ἴσα». Ἐν δὲ ταῖς MGS, σ. 212 παρατηρεῖ ὅτι ἄλλην ἐρμηνείαν καλυτέραν δὲν ἐδυνήθη νὰ εὑρῇ, περὶ δὲ τῆς διαφορᾶς τοῦ ὀνόματος ἦν παρουσιάζουσιν οἱ ἄλλοι δύο τύποι, λέγει ὅτι ὁ διασκευαστὴς ἀντικατέστησεν ἄλλο ὁμοιον ἄγνωστον ἢ σπανιώτερον ὄνομα διὰ τοῦ γνωστοτέρου Τιβέρις.

Τὸν Κρουμβάχερ φαίνεται ὅτι παρεπλάνησε τὸ ρῆμα, ὅπερ ἐνταῦθα κεῖται εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἐρημῶ. *Κλεισμένο σπίτι* λέγεται ὁ ἐρημωθεὶς οἶκος,

ἐνεκα θανάτου τοῦ οἰκοδεσπότου ἢ πτωχεύσεως, κλεισοσπίτης δ' ἐν Ἡπείρῳ καλεῖται ὑπὸ τῆς χήρας συζύγου του καὶ τῶν οἰκείων ὁ ἀποθανὼν οἰκοδεσπότης, ὁ διὰ τοῦ θανάτου του ἐρημώσας τὸν οἶκον. Σαφέστατα δὲ καταφαίνεται ἡ σημασία αὕτη τοῦ κλείνω ἐν τῇ ἐπομένῃ παροιμίᾳ καὶ ἐν ταῖς παραλλαγαῖς αὐτῆς:

— Ἀντὶ νὰ κλείσῃ ὁ θεὸς δύο σπίτια, ἐσφάλισε τὸ ἓνα. (Γορτυνίας).

— Τὸ τί νὰ κλείσῃ δύο πόρτες, ἐκλείσε μία. (Δημητσάνης Γορτυνίας παρὰ Κ. Κασιμάτη).

— Θέλῃσι ἡ θὸς νὰ κάψῃ δυὸ σπιτ'κά, τσί 'καψε ἓνα. (Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

— Ὁ θεὸς ἤθελε νὰ χαλάσῃ δυὸ σπίτια καὶ χάλασε τὸ ἓνα. (Βενιζέλος, σ. 182, 93).

— Αἱ θεὸς δέχ' χαλᾷ δυὸ σπῖδια. (Μεγίστης. Ὁ ἐν ΚΠ Σύλλογος, τ. ΚΒ', σ. 317, 130).

Ἡ παροιμία λέγεται ἐπὶ γάμου πονηροῦ ἀνδρὸς μετὰ πονηρᾶς γυναικός. Ἄν ἐνυμφεύοντο αὕτη μὲν ἀγαθὸν ἄνδρα, ἐκεῖνος δ' ἀγαθὴν γυναῖκα, ἡ ἐρήμωσις ἀμφοτέρων τῶν οἴκων ἦτο βεβαία· συνέζησε λοιπὸν αὐτοὺς ὁ θεός, ὅπως μετριώτερον καταστήσῃ τὸ κακόν, διὰ τῆς ἐρημώσεως ἑνὸς μόνου οἴκου.

Ἀλλὰ τίς ἐκλείσε τὸν οἶκον; Τὰ κύρια ὀνόματα ἀδύνατον νὰ παράσχωσιν ὕγιαι νόημα, διότι ἀμφοτέρω εἶναι παρεφθαρμένα, ἀντικαταστήσαντα ἀφηρημένα ὀνόματα. Τὸ πρῶτον τούτων κεῖται σχεδὸν ἀλώβητον ἐν τῷ γ' τύπῳ ἡέρις (= ἡ ἔρις), ὑποδεικνύεται δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ δ' τύπου (ὁ σηέρις) κατὰ τίνα τρόπον ἐγένετο ἡ παραφθορά. Ἐν τοῖς λοιποῖς τύποις μόνον τὸ ἄρθρον μετεβλήθη ἀπὸ τοῦ θηλυκοῦ εἰς ἀρσενικόν. Ἡ δ' ἔρις δὲν εἶναι λέξις ἄγνωστος εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν. Ἐν Πόντῳ λέγουσιν: Ἐριν καὶ ἀντέριν ἔχουν ἦτοι πεισματώδη ἔριν (διαφοράν, φιλονεικίαν) ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους (Βαλαβάνης ἐν Ἀρχ. νεωτ. ἑλλην. Α', γ', σ. 100). εἶναι δὲ τὸ ἀντέρη (ἡ) ἐσχηματισμένον ἐκ τοῦ ἔρη, ὡς τὸ ἀντέρως ἐκ τοῦ ἔρω. Τὸ δὲ δεύτερον ὄνομα φαίνεται ὅτι παρεφθάρη, διότι ἦτο ἀκατάληπτος ἡ παλαιὰ σημασία αὐτοῦ εἰς τὸν λαόν· ἐκ τοῦ δ' τύπου (σύβερις) καὶ τοῦ ε' (ὕβερις) συνάγω ὅτι ὑποκρύπτεται ἐν αὐτῷ ἡ ὕβρις.

Τὴν ἐν τῷ β' τύπῳ γραφὴν οἶκους ἀναγνωρίζει ὡς ὀρθοτέραν καὶ ὁ Κρουμβάχερ, ἀπορρίπτει ὁμῶς αὐτήν, διότι ἐν τοῖς δυσὶν ἄλλοις κώδιξι φέρεται εἰς ἐνικὸν ἀριθμὸν ἢ λέξις. Καίτοι ὁμῶς καὶ ἄλλοι δύο κώδικες προστίθενται νῦν τὴν γραφὴν οἶκον ἔχοντες, τοῦτο δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ προκρίνωμεν τὴν κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν ἐκφοράν, διότι, ὡς εἶπομεν, καὶ πάντων τῶν ἄλλων κωδίκων ἡ ὁμοφωνία ἐναντίον ἑνός, οὐδὲν μαρτυρεῖ, προκειμένου περὶ κειμένων τῆς δημώδους.

Ὁ δεῦτερος στίχος τῆς παροιμίας ἐπάγεται εἰδικὴν περίπτωσιν, φέρει τὸ παράδειγμα πρὸς βεβαίωσιν τοῦ ἐν τῷ πρώτῳ διατυπουμενοῦ ἀξιώματος. Τὴν παροιμίαν ὑποτίθεται ὅτι λέγει νύμφη, διότι ταύτην ἐννοεῖ πάντοτε ὁ ἑλληνικὸς λαὸς διαφερομένην πρὸς τὴν πενθεράν, οὐδέποτε δὲ τὸν γαμβρόν, ὡς

ἀποδεικνύουσι πολυπληθεῖς δημώδεις παροιμῖαι. Ὅθεν κυρίως εἰπεῖν τὸ κέντρον τῆς παροιμίας κεῖται ἐν τούτῳ τῷ δευτέρῳ στίχῳ, παιγνιωδῶς συμπληροῦντι καθολικώτερόν τι γνωμικόν. Ἄν δὲ παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ γνωμικόν τοῦτο ἦτο ἀρχαῖον, ἔχον καὶ λέξεις ἀχρήστους ἢ δυσνοήτους, θὰ εὕρωμεν τὸν λόγον, δι' ὃν ὁ μὲν πρῶτος στίχος ποικιλοτρόπως παρεφθάρη ἐν τοῖς χειρογράφοις, βεβαίως δὲ καὶ ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ, ἐνῷ ὁ δεῦτερος φέρεται ἐν πᾶσιν ἀμετάλλακτος καὶ ὀρθός. Νομίζω δ' ὅτι τὸ γνωμικόν τοῦτο εἶναι ἡ ρῆσις τῆς Σοφίας Σειράχ κα', 4: «Καταπληγμός καὶ ὕβρις ἐρημώσουσι πλοῦτον, οὕτως οἶκος ὑπερηφάνου ἐρημωθήσεται». Ἡ ἔννοια δὲν εἶναι βεβαίως ἀκριβῶς ἡ αὐτή, ἡ διατύπωσις ὁμως εἶναι ὁμοιοτάτη.

Ὅθεν κατὰ ταῦτα ἡ παροιμία πρέπει ν' ἀποκατασταθῇ ὡς ἐξῆς εἰς τονικά ἱαμβεῖα:

*Ἡ ἔρις καὶ ἡ ὕβρις οἶκους ἐκλείσαν,
καὶ ἐγὼ καὶ ἡ πενθερά μου τὸν ἡμέτερον*

ἦτοι ἡ ἔρις καὶ ἡ ἀδίκος βία ἠρήμωσαν οἶκους, τὸ αὐτὸ δ' ἔπαθε καὶ ὁ ἡμέτερος ἔνεκα τῶν ἀδιαλείπτων λογομαχιῶν ἐμοῦ καὶ τῆς πενθερᾶς μου. Θὰ ἐλέγετο δ', ὡς εἰκός, ἐπὶ τῆς ἀσυμφωνίας ἐμῆς καὶ πενθερᾶς.

Ἰδέ, οὐ ρέει· ἀλλὰ ἔχει τρύπαν.

Οὗτος ἔγραψα ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ ταυριτικῷ κώδικι φερομένου: *Εἰ δέον ρέει ἀλλὰ ἔχει τρύπαν*, μετὰ διαφόρου γραφῆς ἐν τῇ ἔρμηνει: *Εἰ δὲ οὐ ρέει*. Ὁ Κρουμβάχερ (MGS, σ. 216) σημειώνει περὶ τῆς παροιμίας ταύτης τὰ ἐξῆς: «Αἱ προσπάθειαι μου πρὸς κριτικὴν ἀποκατάστασιν καὶ ἔρμηνειαν τῆς παροιμίας ταύτης ἀπέβησαν μάταιαι. Τὸ παραδεδομένον κείμενον μετ' ἀποκάθαρσιν τῶν ἀνορθογραφιῶν ἔχει: *Εἰ δέον, ρέει, ἀλλὰ ἔχει τρύπαν*. Τοῦναντίον δὲ κατὰ τὴν ἔρμηνειαν ἔπρεπε νὰ γραφῇ: *Εἰ δὲ οὐ ρέει, ἀλλὰ ἔχει τρύπαν*, ὅπερ ὁμως εἶναι τερατῶδες. Προχειροτέρα θὰ ἦτο ἡ ἀνάγνωσις: *Ἡδεῖον ρέει, ἀλλὰ ἔχει τρύπαν*, καὶ τότε ἡ παροιμία θ' ἀνεφέρετο εἰς ἀκάρπους προσπάθειας (οἶος ὁ Δαναΐδων πίθος κτλ.). Περί τοῦ τύπου *ἡδεῖον* πρβλ. Χατζιδάκι, *Einleitung*, σ. 381. Ὅπως δὲ μηδὲν τοῦλάχιστον τῶν εἰς ἔρμηνειαν συντελούντων παραλίπω, σημειῶ καὶ τὴν πιθανῶς συγγενῇ τὴν ἔννοιαν ἀρχαίαν παροιμίαν παρὰ Ζηνοβίῳ Α', 75: *Ἀλλην μὲν ἐξαντλοῦμεν, ἡ δ' ἐπεισρέει*.

Ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωσις ἀποκαθίσταται δι' ἀπλῆς διορθώσεως τοῦ ἐν τῇ ἔρμηνειᾳ ἀνορθογράφως φερομένου *Εἰ δέ*. Οὕτω δ' ἔχομεν ἔννοιαν παραπλησίαν ἐκείνης, ἣν ἀναπτύσσει ὁ Γάλλος ποιητὴς Sully Prudhomme ἐν τῷ ποιηματίῳ του *Le vase brisé*. Διότι ἡ παροιμία ἐλέγετο ἐπὶ ἐκείνων, οὓς διαβιβρῶσκει ἐνδόμυχος πόνος, μὴ ἐκδηλούμενος ἐξωτερικῶς.

Ἐν δυσὶν ἀθωνικοῖς κώδιξι (Δοχειαρίου 243 καὶ Καυσοκαλυβίτου 14) εὕρηται ἡ παροιμία κατ' ἄλλον τύπον: *Ἐβραῖοι [Εὐραῖοι ἐν τῷ Κ.] τὸ ἀγγεῖό σας μὴ ἔχον τρύπα ὃ διορθωτέον ἴσως: Ἐκρέει τὸ ἀγγεῖό σας, μὴ ἔχον τρύπα*.

Ἀντίστοιχον σημερινὴν παροιμίαν δὲν ἠξεύρω ἄλλην πλὴν τῆς ἀνεκδότου κεφαλληνιακῆς: *Ποῦθε ρέει τὸ βουτσί;* (παρὰ Σπ. Παγώνη), λεγομένης ἐπὶ κακῶν, ὧν ἀναζητεῖται ἡ ἄγνωστος αἰτία.

Ἄλλ' αὐτὴ ἡ βυζαντινὴ παροιμία, εὐρηταὶ ἀπαράλλακτος παρὰ Τούρκους καὶ Βουλγάρους. Οἱ μὲν Τούρκοι λέγουσιν: «Ἀκμάζ-σα δαμλάρ» = ἂν δὲν τρέχη, στάζει (Βυζαντιοῦ, Κωνσταντινούπολις, τ. Γ', σ. 612)· οἱ δὲ Βούλγαροι, κατὰ τὴν χειρόγραφον συλλογὴν, ἦν ὀφείλω εἰς τὴν φιλόφρονα προθυμίαν τοῦ κ. Π. Θ. Τσίλεφ: «Ако не тече, то се капе» = ἂν δὲν ρέη, ὁμως στάζει. Πιθανῶς δ' ἀμφοτέρω οἱ λαοὶ οὗτοι παρέλαβον τὴν παροιμίαν ἐκ τῶν Ἑλλήνων.

*Ἡ γραῖα εἶδε ὄραμαν καὶ οὐκ ἔλεγεν ὥς τὸ εἶδεν,
ἀλλὰ ὥς τὴν ἐσυνήρχετο.*

Ἡ αἰτιατικὴ τοῦ ἄρθρου εἶναι ἐν τῷ παρὰ Κρουμβάχερ ταυρινικῷ κώδικι ἄρ-
σενικοῦ γένους. Δύο ὁμως ἄθωνικοὶ κώδικες, ὁ τοῦ Δοχειαρίου καὶ τοῦ Καυ-
σοκαλυβίτου ἔχουσιν ὥς τὴν, καὶ ἡ ὅλη παροιμία παρουσιάζει διαφορὰς τινάς:
Ἡ γραῖα εἶδεν ὄνειρον καὶ οὐδὲν τὸ εἶπεν ὥς τὸ εἶδεν, ἀλλ' ὥς τὴν ἔδοξεν.

Ὁ Κρουμβάχερ μεταφράζει (MGS, 217, 105): «Ἡ γραῖα εἶδε ἓνα καθ' ὅ-
πνους καὶ δὲν εἶπεν ὅτι τὸν εἶδεν, ἀλλ' ὅτι ὠμίλει μετ' αὐτοῦ». Ἡ ἔννοια ὁμως
τῆς παροιμίας μένει οὕτω σκοτεινὴ. Ἄλλως δὲ τὸ συνέρχομαι δὲν ἔχει τὴν ση-
μασίαν τοῦ ὁμιλῶ, οὐδ' ἡ μόνη σημασία αὐτοῦ ἐν τῇ σημερινῇ γλώσσῃ, εἶναι
ὥς νομίζει ὁ Κρουμβάχερ, ἡ τοῦ ἀναλαμβάνει τὰς αἰσθήσεις, ἀνανήφω· ὥς
τὴν ἐσυνήρχετο σημαίνει ἐνταῦθα ὥς τῆς ἤρχετο εἰς τὸν νοῦν, ὥς ἐνόμιζε κα-
ταλληλότερον. Τοῦτο δὲ δεικνύει καὶ ἡ γραφή τῶν ἄθωνικῶν κωδίκων ὥς τὴν
ἔδοξεν. Ὅθεν ἐλέγετο πιθανώτατα ἡ παροιμία ἐπὶ τῶν μὴ λεγόντων πλήρη τὴν
ἀλήθειαν, ἀλλὰ μεταπλασσόντων τὴν διήγησιν κατὰ τὸ ἴδιον συμφέρον. Συμ-
φωνεῖ δὲ τῇ ἐρμηνείᾳ ταύτῃ καὶ ἡ ἀλληγορικὴ λύσις ἐν τοῖς ἄθωνικοῖς κώδιξι.
«Περὶ τοὺς Ἰουδαίους λέγει· ὅτι οἱ προφῆται ἐπροεῖπαν περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ
αὐτοὶ οὐδὲν τὸ λέγουσιν ὥς τὸ ἤκουσαν, ἀλλὰ καθὼς τοὺς ἔδοξεν». Ὁμοίως καὶ ἐν
τῷ ταυρινικῷ (Κ γ., MGS, 111): «Γραῖαν τὴν Παλαιάν Διαθήκην λέγει· εἶδε
γὰρ ὄραμα τὸ διὰ τῶν προφητῶν λαληθέν, καὶ οὐκ ἔλεγον οἱ Ἰουδαῖοι ὥς τὸ
ἤκουσαν ἀπὸ τῶν προφητῶν, ἀλλὰ ὥς τοὺς ἐσυνήρχετο, οὕτως καὶ ἐλάλουν».
Ἐλάλουν δηλ. ὥς τοὺς ἤρχετο εἰς τὸν νοῦν, ὥς ἔκρινον συμφερότερον, δια-
στρέφοντες τοὺς λόγους τῶν προφητῶν, ὥς ἡ γραῖα διεσκεύαζε τὴν διήγησιν
τοῦ ὄνειρου τῆς.

Ἡ παροιμία ἐν τῷ ταυρινικῷ κώδικι εἶναι ἑμμετρος, ἀποτελουμένη ἐκ
τριῶν ἱαμβικῶν τετραποδιῶν.

Ὡς ἐνὶ ἡ θάλασσα ἀλμυρά, διατί οἱ ἰχθύες εἰσὶ γλυκεῖς;

(Σάθα, Μεσ. Βιβλ., τ. Ε', σ. 560, 18. Κ γ., MGS, 127, 112).

Ἄν τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἦτο παροιμία, ἡ ἔννοια θὰ ἦτο σαφής, ὅτι ἐκ πονηρῶν
γονέων γεννῶνται ἀγαθὰ τέκνα. Ἄλλ' εὐλόγως ὁ Κρουμβάχερ καὶ ὁ G. Meyer
(Byz. Zts., τ. III, σ. 406) ἐξέφρασαν δισταγμοὺς ἐπὶ τούτου «ὁ πρῶτος μάλιστα πα-
ρετήρησεν ὅτι πολλὴν ὁμοιότητα παρουσιάζει πρὸς τὰ ἐν τῷ Φυσιολόγῳ φυσικὰ
προβλήματα, καίτοι τοιοῦτο πρόβλημα οὐδαμῶς ἀπαντᾷ ἐν ταῖς πολυαριθμοῖς
διασκευαῖς τοῦ Φυσιολόγου.

Ἡ γνώμη αὕτη μοι φαίνεται ὀρθή, οὐδὲ νομίζω ἀναγκαῖον ν' ἀνατρέξωμεν εἰς τὸν Φυσιολόγον, πρὸς βεβαίωσιν αὐτῆς. Αἱ πλεῖσται τῶν μετὰ θεολογικῆς ἐρμηνείας συλλογῶν τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν ἐπισυνάπτουσι μετὰ τὰς παροιμίας καὶ ποικίλα ἄλλα ἐρωτήματα φυσικὰ ἢ θεολογικά, ἅτινα κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον ἐπιλύουσιν. Ὁ Κρομβάχερ ἐν MGS, σ. 115 παραθετεῖ τοιαῦτα ἐκ τοῦ Μαρκιανοῦ κώδικος τῶν παροιμιῶν καὶ ἐκ τῆς ἐν τῷ 228 παρισινῷ κώδικι τῆς εἰς πεζὸν λόγον ἐρμηνείας τῶν παροιμιῶν, πάντες δ' οἱ ἀθωνικοὶ κώδικες περιέχουσιν ὅμοια προβλήματα καὶ αἰνίγματα, μὴ διακρινόμενα τῶν παροιμιῶν ἄλλως ἢ ἐκ τῆς μετὰ τὸ τέλος αὐτῶν κατατάξεώς των. Ἀλλὰ καὶ τὸ προκείμενον ἐρώτημα κεῖται τελευταῖον ἐν τῇ ἐμμέτρῳ ἐρμηνείᾳ τῶν παροιμιῶν τοῦ 228 παρισινοῦ κώδικος. Ὅθεν οὐδεμίαν ἔχω ἀμφιβολίαν ὅτι εἶναι φυσικὸν πρόβλημα καὶ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς παροιμία.

Ὑπὸ τὸν τύπον παροιμίας παρ' Ἰταλοῖς: Dal mar salato nasce il pesce fresco (τοσκανικὴ παροιμία παρὰ Duringsfeld I, ἀρ. 408). Ἀλλ' ὁ καθ' ἡμᾶς λαὸς ἡσχολήθη μὲν καὶ οὗτος περὶ τὸ φυσικὸν τοῦτο πρόβλημα καὶ ἐξέφρασε πολλάκις τὴν ἀπορίαν του διὰ τὴν ὑπαρξιν ἀναλάτων ἰχθύων ἐν τῇ ἄλμυρᾳ θαλάσσῃ, πάντοτε ὁμῶς ἐν ᾠσμασι δημοτικοῖς καὶ οὐδέποτε ἐν παροιμίαις. Τῶν τοιούτων ᾠσμάτων παραθέτω τινὰ ὧδε.

Στέκω καὶ συλλογίζομαι μὲ συλλογὴ μεγάλη,

πῶς εἶν' ἡ θάλασσ' ἄρμυρῃ κι ἀνάλατο τὸ ψάρι.

(Κρήτης. Γεωργαγκακί, σ. 283, ἀρ. 203. Φραντζεσκάκη, Ἡ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΔΟΧΗΝΩΝ Ἀριάνδη, σ. 34).

Στέκουμαι, διαλοῖζομαι, διαβάζω συναξάριν,

πῶς ἐν' ἡ θάλασσ' ἄρμυρῃ, ἀνάλατον τὸ ψάριν.

(Κύπρου. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Γ', σ. 224, 259).

Στέκω καὶ διαλογίζομαι, ὥσάν τὸ συναξάρι,

πῶς εἶν' ἡ θάλασσ' ἄρμυριά, κι ἀνάλατο τὸ ψάρι.

(Ἀνέκδοτον μοιρολόγιον Του παρὰ Κ. Κασιμάτη).

Μήπως τὸ συναξάρι τῶν δύο τούτων παραλλαγῶν ὑποδεικνύη, ὅτι ἐκ πηγῆς τινος ὁμοίας ταῖς ἡμετέραις συλλογαῖς τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν παρέλαβεν ὁ λαὸς τὸ ἀπόρημα;

Ἀφὸν ἐκαβαλλίκευσε, κῦρ ἦλιε, μὴ τὸν κλαίης.

Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Κρομβάχερ (MGS, 127, 117) ἐκ τοῦ κώδικος τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης καὶ ἐκ τοῦ παρισινοῦ 228, ὁπόθεν εἶχε προδημοσιευθῇ καὶ ὑπὸ τοῦ Σάθα (Μεσ. Βιβλ., τ. Ε', σ. 563). Προστίθεται νῦν καὶ ἄλλη παραλλαγή ἐκ τοῦ ἀθωνικοῦ κώδικος τοῦ ρωσικοῦ μοναστηρίου 779, ἀρ. 77: «Ἀπότις ἐκαβαλλίκευσα, κῦρ ἦλιε, μὴ τὸν κλαύσης». Καὶ ἐν ταύτῃ μὲν τὸ ρῆμα πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς γ' πρόσωπον, ὥς καὶ ἐκ τῆς ἐρμηνείας συνάγεται. Τὸ δ' ἐν τοῖς ἄλλοις κώδιξιν ἀφῶν ἢ ἀφ' ὧν, εἶναι ὁ τῆς δημώδους σύνδεσμος ἀφόντας, φόντας (ἀπὸ δταν) = ἀφ' οὗ χρόνου, ἀφ' οὗ, τὸ ἀπότις τοῦ ἀθωνικοῦ.

Ὁ Κρουμβάχερ περιορίζεται (MGS, 221) εἰς μετάφρασιν τῆς παροιμίας, παραπέμπων διὰ τὴν ἐρμηνείαν εἰς ὅσα λέγει ὁ Κρούσιος (K r u m b . ἐν Sitzungs b ., 1887, σ. 87). Οὗτος δὲ ὑπολαμβάνων ὅτι πρόκειται περὶ θρήνων τοῦ Ἡλίου, εἰκάζει ὅτι ἀναφέρεται ἡ παροιμία εἰς δημοτικὸν τι ἄσμα, ἐν ᾧ θὰ παρίστατο ὁ ἥλιος συμπάσχων, ἢ τοῦλάχιστον ὅτι ἐκ τοιαύτης τινὸς ἐμπνεύσεως προῆλθεν. Ἀναφέρει δὲ καὶ τὸν ὄρκον εἰς τὸν κῦρ Ἡλίον ἐν τῷ μεσαιωνικῷ ἄσματι τοῦ Ἀρμούρη· ὁ δὲ Κρουμβάχερ ἐπιπροσθέτει (MGS, 221) καὶ ἄλλην μαρτυρίαν χρήσεως τοῦ κῦρ Ἡλίου ἐν τῇ *Ριμάτα κόρης καὶ νέου*, στ. 29.

Τὸ ἐπίθετον κύριος ἀπεδίδετο εἰς τὸν Ἡλίον καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ὡς φαίνεται ἐκ δύο ἐπιγραφῶν τῶν ὑστέρων χρόνων καὶ ἐκ τῶν μαγικῶν παπύρων (βλ. R o s c h e r ' s , Lexikon d. Mythol., τ. II, στ. 1760. 1768). Νῦν δὲ τὸ κῦρ Ἡλιε εἶναι σύνηθες ἐν ἐπικλήσεσι τοῦ ἡλίου καὶ ἐν ἐπωδαῖς¹³ καὶ ἐν παραμυθίαις καὶ δημοτικοῖς ἄσμασιν (βλ. τὴν ἐμὴν πραγματείαν Ὁ Ἡλιος, σ. 37 - 38). Ἀλλ' ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος παροιμία δὲν πρόκειται περὶ τοῦ οὐρανίου σώματος ἢ τῆς προσωποποιίας αὐτοῦ, οὐδὲ προσκαλεῖται ὁ ἥλιος νὰ παύσῃ θρηνῶν τὸν καβαλλάρην. Ἐκ τῆς συχνοτάτης ἐπικλήσεως τοῦ ἡλίου, ὅπως ἐπίδη γινόμενα κακά, ἢ προσαγόρευσις κῦρ Ἡλιε ἀπώλεσε τὴν κυρίαν σημασίαν αὐτῆς, χρησιμεύει δ' ἐν τῷ λόγῳ ὡς ἀπλὴ κλητική τοῦ πρὸς ὃν διαλεγόμεθα. Τοῦτο καταφανὲς γίνεται ἐν τῷ ἐπιτάφιῳ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου εἰς τὸν Λέοντα Τζικανδήλην, στ. 7 (ἐν Βυζαντ. Χρονικοῖς, τ. Γ', σ. 580): «ὁσὸς γὰρ ἀνὴρ, ἦλιε τὴν στρατείαν», ὅπου τὸ ἦλιε κεῖται ἀντὶ τοῦ παροδῖτα. Ὁμοίως καὶ ἐν τοῖς στίχοις τοῦ Γλυκά 210, σ. 25 Legrand: «ἔχεις, ἦλιε μου, παιδὶν» ἐνῷ ὁ λόγος πρὸς πατέρα.

Ὅθεν οὐδὲν κοινὸν ἔχοντος τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν παροιμίαν, αὕτη σημαίνει τοῦτο μόνον ὅτι ὁ καβαλλικεύσας δὲν εἶναι ἄξιος οἰκτιρμῶν, ὅτι δηλ. δὲν πρέπει νὰ τὸν εὐσπλαγχνίζώμεθα πλέον, διότι οὐδὲν κακὸν πάσχει· τῶν κακῶν ἀπηλλάγη ἀφ' οὗτου ἐκαβαλλίκευσε.

Τίς δ' ὁ ὑπονοούμενος ἱππεύς, φανερόνουνσι πλεῖσται ἄλλαι παροιμίαι. Ἡ γνωστοτάτη ἀρχαία παροιμία Ἀφ' ἱππων ἐπ' ὄνους (Ζ η ν ό β . 133, Δ ι ο γ ε ν . 96, Β . 56, Μ α κ ά ρ . 528, Γ ρ η γ . Κ ύ π ρ . Μ . 134, Ἀ π ο σ τ ό λ . 353, App. pron. 38, Π λ ο υ τ . Παροιμ. Ἀλεξ. 19, σ. 12, Crusius Otto 189. 1163), λεγομένη ἐπὶ τῶν ἀπὸ τῶν σεμνῶν εἰς τὰ εὐτελεῆ μεταβαινόντων, παρομοιάζει τὴν εὐδαιμονεστέραν τοῦ βίου κατάστασιν πρὸς ἱππασίαν.

13. Ὡς λ.χ. ἐν ἀνεκδότῳ κορινθιακῇ, ἐπαδομένη κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου μετὰ βροχὴν:

Ἡλιε μου, κῦρ Ἡλιε μου,
βάρ' τὰ σημαντήρια σου,
ν' ἀνάψουν τὰ καντήλια σου,
νὰ πυρωθοῦν οἱ ζένοι κλπ.

Ἐν ἄλλοις δὲ δημοτικοῖς ἄσμασιν ὁ ἥλιος λέγεται ἀφέντης.

Ἡ παροιμία αὕτη φέρεται καὶ παρὰ πολλοῖς ἄλλοις λαοῖς καὶ παρὰ τῷ ἡμετέρῳ, ἐκ τῶν πολλῶν δὲ παραλλαγῶν αὐτῆς ἀναφέρω μίαν μόνην τὴν βαρναϊκὴν παρὰ Κράχτογλου, σ. 13: Ἀπὸ καβάλλα πεζός. Ὁμοία εἶναι καὶ ἡ παροιμία: Ὁ Λυδὸς τὸν ὄνον ἐλαύνει (Append. ρρον. 318, Μακάρ. 528, Ἀποστόλ. 1166^a), λεγομένη «ἐπὶ τοῦ παρ' ἀξίαν τι πράττοντος, παρ' ὅσον ἱππικώτατοι οἱ Λυδοί». Σαφέστατα δὲ παρομοιάζει πρὸς ἱππασίαν τὸν πλοῦτον ἢ παρ' Ἀποστολίῳ 1135 δημώδης παροιμία: Ὁ ἔχων ἵππου (γρ. ἵππον) χρήματα ταχύτατα ἱππεύει· ἥς νῦν εἶναι γνωστὰ αἱ ἐξῆς παραλλαγαί:

— Ὅποιος ἔχει πολλὰ χρήματα, καλὰ καβαλλικεύει. (Βενιζέλος, σ. 211, 495).

— Ὅπῳχει καλὰ χρήματα, καλὰ καβαλλικεύει. (Μανάρης, σ. 29 [ὁ ἔχων]).

— Ὅπῳχει γοργὰ στάμενα, γοργὰ καβαλλικεύει. (Κρομμύδη, Διατριβή, σ. 181 [γ. καὶ καβαλλ'κεύει]. Τοῦ αὐτοῦ, Ἀκολουθία β' τῆς διατρ., σ. 42 [Ὁ ἔχων-γ. καὶ καβαλλ'κεύει]. Negris, σ. 87, 551 [Ὁ ἔχων γ. στ. γοργὸς καὶ ἵπποβάτης]. Ἀραβαντινός, ἀρ. 1122 [Ποιὸς ἔχει γ.]. Βενιζέλος, σ. 211, 499 [Ὅποιος ἔχει τὰ γ.]). Στάμενα δὲ τὰ χρυσὰ νομίσματα.

Ἐν ἄλλαις παροιμίαις τοῦ λαοῦ ὁ καβαλλάρης εἶναι εἰκὼν τοῦ πλουσίου, τοῦ δὲ πένητος ὁ πεζός.

— Γιὺ καβαλλάρης δὲν ἱρῶντᾶ τοῦ περπατάμενου. (Πολιχνίτου τῆς Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βαρναρδάκη). Παροιμία ταυτοσημίας τῇ ἑτέρᾳ ὁ χορτάσμενός τοῦ νηστικού δὲν παταύει, περὶ ἧς ἐπραγματεύθημεν ἐν Byz. Zts. τ. VII.

— Ὁ καβελλάρης δὲν πιστεύει τοῦ ἀπεζοῦ. (Βρεσθένων Λακεδαιμόνος παρὰ Λ. Κωνσταντοπούλου). Ὁμοία τῇ ἀνωτέρῳ.

— Ὅταν εἶσαι καβαλλάρης, ἔβλεπ' ὄχιον περπατεῖ. (Χίου. Κανελλάκης, σ. 277, 493), ἣν ὁ ἐκδότης ἐρμηνεύει: «Οἱ εὐποροῦντες καὶ οἱ κατέχοντες ἀξιώματα ὀφείλουσι νὰ μὴ περιφρονῶσι τοὺς ὑποδεεστέρους αὐτῶν».

— Ὅντεν εἶσαι καβαλλάρης, χαιρέτα καὶ τοῖ πεζοῦς. (Κρήτης. Παρνασσός ΙΣΤ', 636, 73).

— Ὡσὰν εἶσαι κααλλάρης, χαιρέτα καὶ τὸν πεζό. (Καρπάθου. Ζωγρ. ἀγ. Α', 363, 424 [τὸν π.]).

Ἀλλὰ καὶ ὁ Πρόδρομος ἀσμενίζει εἰς τοιαύτας εἰκόνας, καὶ συνηθέστατα τὴν ἀντίθεσιν τοῦ πτωχοῦ καὶ τοῦ πένητος καταδεικνύει, τοῦτον μὲν πεζὸν ἐκεῖνον δὲ καβαλλάριον παριστῶν.

Σὺ παρατρέχεις τὴν ὁδὸν πεζὸς μετὰ τζαγγίων,
αὐτὸς δὲ καβαλλάριος διηνεκῶς ὁδεύει

βουτουλωμένας τοῖς ποσὶν φέρων τὰς φτερνιστήρας.

(Γ', 67 κέ, σ. 54 Legrand· Δ', 67 κέ, σ. 78).

Ἀλλαχοῦ δ' ὁ γέρων πατὴρ τοῦ τῷ ὑποδεικνύει τὸ παράδειγμα ἀνδρὸς ἐκ μικρῶν ὀρμηθέντος καὶ πλουτήσαντος (ΣΤ', 58 κέ, σ. 109 Legrand· Ε', 3 κέ, σ. 101).

Βλέπεις τὸν δεῖνα, τέκνον μου; Πεζὸς ἐπεριπάτει,

καὶ τῶρα, βλέπεις, γέγονεν χρυσοφτερνιστηράτος,
ἀλογοτριπλοντέλιнос καὶ παχυμουλαράτος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω κατεδείχθη, νομίζω, ὅτι ἡ βυζαντινὴ παροιμία ἐλέγετο ἐπὶ τῶν ἀτόπως οἰκτιρόντων τὴν τύχην ἀνδρῶν πλουτησάντων ἢ καταλαβόντων ὑψηλά ἀξιώματα. Διότι ἡ τύχη τούτων ἐξ ὅτου ἐπλούτησαν ἢ ἀνυψώθησαν εἶναι ἐπιφθονος, ἂν δ' ὑπέμειναν ἄλλοτε συμφορὰς ἢ καὶ νῦν ἐπισκοτιζοῦσι τὸν βίον τῶν παροδικαὶ θλίψεις, ὁ παρὼν ὄλβος συγκαλύπτει τὰ πάντα καὶ φέρει ταχεῖαν λήθην τῶν δεινῶν.

Ὅμοία εἶναι ἡ σημερινὴ παροιμία:

—Μὴν τονε κλαῖς τὸν ἀητό, ὅπου πετᾷ στὰ νέφη (Νεοελλ. ἀνάλ. 307) καὶ αἱ ἐπόμεναι, αἵτινες καὶ δι' εἰκόνων παραπλησίων τῇ τῆς βυζαντινῆς ἐκφράζουσι τὴν αὐτὴν ιδέαν.

—Μὴ λυπᾶσαι τὸν καβαλλάρη γιατί κρέμονται τὰ πόδια του. (Κ ρ ο μ μ ὕ δ η, Ἀκολουθία β' τῆς διατριβῆς, σ. 32 [Μὴ λυπῆσαι τὸν καβαλλάρην, ὅτι κρ.]. Negris, σ. 79, 499 [Μὴ λυπῆσαι τὸν ἵππέα ὅτι κρ.]. Βενιζέλος, σ. 161, 159 [κρέμονται τὰ ποδάρια του]).

—Βλαστήμα τὸν καβαλλάρι, ποῦ κρέμονται τὰ πόδια του! (Δημητσάνης παρὰ Κ.Κασιμάτη. —Ἠλείας παρὰ Α. Καραβίτσα).

—Φοβέρισ' τὸν καβελλάρη, ποῦ κρεμῶνται τὰ πόδια του! (Παπαζαφειρόπουλος, σ. 306, 1100).

—Μὴ βλέπης τὸν καβαλλάρη, ὅπου καθέται καὶ τινάζει τὰ ποδάρια. (Μανταρῆς, σ. 26). Μὴ ἐκλαμβάνης δηλ. ὡς ἀγωνίαν ἀπαγχονιζομένου τὰς κινήσεις τοῦ κατέχοντος ἐν συγκρίσει πρὸς σέ θέντιν ὑπέροχον· μὴ νομίξης κινδυνεύοντα τὸν ἐξασφαλισθέντα ἀπὸ παντός κινδύνου.

«Πῶς ὀρχεῖται ὁ γαιίδaros;» — «Ὡς θεωρεῖ τὸν κυρὶν του».

Ἡ παροιμία εἶναι ἑμμετρος, ἀποτελουμένη ἐκ δύο τροχαϊκῶν διμέτρων καταληκτικῶν, διότι τὸ μὲν γ. πρέπει ν' ἀναγνώσωμεν τρισύλλαβον, ὡς προφέρεται σήμερον, δισύλλαβον δὲ τὸ θεωρεῖ. Εἶναι δέ, ὡς νομίζω, καὶ διαλογικῶς διατετυπωμένη, περιέχουσα ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν.

Ὁ Κρουμβάχερ (MGS, σ. 221, ἀρ. 118) ὑπολαμβάνων τὸν σύνδεσμον ὡς χρονικόν καὶ διὰ τοῦ ὅταν μεταφράζων, ἐπάγεται ταῦτα περὶ τῆς παροιμίας: «Διὰ τοῦ ὀρχεῖσθαι ἐννοεῖται ἡ προθυμία τοῦ γαδάρου πρὸς ἐργασίαν. Ὅθεν ἀναφέρεται πιθανῶς ἡ παροιμία εἰς ὀκνηροὺς, οἵτινες προσποιοῦνται ἐπιμέλειαν, ὡςάκις παρίσταται καὶ ἄλλος, μάλιστα οἱ προϊστάμενοι αὐτῶν».

Τὸ ὀρχοῦμαι ὁμοῦς ἐνταῦθα ἔχει κυριολεκτικῶς τὴν σημασίαν ἣν τὸ χοροπηδᾷ ἐν τῇ δημῳδῇ, λεγόμενον ἐπὶ τῶν ἀτάκτων κινήσεων τοῦ ὄνου ἢ τοῦ ἵππου. Ἐννοεῖ δ' ἡ παροιμία ὅτι κατὰ τὸν ἀναβάτην κανονίζει τὰς κινήσεις τοῦ ὄνου, καὶ ἂν ἐκεῖνος τύχῃ ὢν ἄπειρος καὶ ἀνίκανος νὰ τὸν χαλιναγωγῇ, ὁ γάδαρος ἀδεῶς λακτίζει καὶ πεδᾷ.

Ὁμοιοτάτῃ τῇ προκειμένη εἶναι καὶ ἄλλη βυζαντινὴ παροιμία ἐν τοῖς ἄθωνικοῖς κώδιξι Δοχειαρίου 243 καὶ Καυσοκαλυβίτου 14: Πῶς ὑπάγει τὸ φα-

ρίν σου; — Ὡς θεωρεῖ τὸν καβαλλάριν. Ἀμφότεροι οἱ κώδικες ἔχουσι θεωρεῖς (θο-
ρίς), ἀλλ' ἐκ τῆς ἐρμηνείας φαίνεται ὅτι προσήκει τὸ τρίτον πρόσωπον. Εἶναι
δ' ἡ ἐρμηνεία ὀρθή, καὶ ὅπερ σπανιώτατον ἀπλῆ: «Καθὼς βλέπει (ἐβλέπει Κ.)
ὁ ὑποτακτικὸς τὸν κύριον, οὕτω πολιτεύεται καὶ ἐκεῖνος». Ὅμοίως καὶ ὁ τὴν
θεολογικὴν ἐρμηνείαν γράψας ἐν τοῖς παρὰ Κρουμβάχερ δυσὶ κώδιξι (MGS,
σ. 112) ὀρθῶς ἀντελήφθη τὴν ἔννοιαν τῆς παροιμίας: «Τὸ ἄλογον ἡμῶν σῶμα
καὶ τὸν αὐτοῦ κυριεύοντα νοῦν ὁ λόγος οὗτος ἀριδῆλως παρίστησι. Καθάπερ
γὰρ ἡ ἄτακτος τοῦ ὑποζυγίου ὁρμὴ κατὰ τοσοῦτον εἴωθε κροαίνειν καὶ ἄλλε-
σθαι, καθόσον ὁ ἐπιβάτης αὐτοῦ τὰς ἡνίας ἐνδίδωσιν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ σώμα-
τος ἡμῶν καὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ νοὸς διανοεῖσθαι σε ἄξιον». Ὅθεν καὶ κατὰ τὴν
ἐρμηνείαν λόγος γίνεται ἐν τῇ παροιμίᾳ περὶ ὑποζυγίου χοροπηδῶντος, ἂν ὁ
ἀναβάτης εἶναι ἀδέξιος.

Κατὰ ταῦτα ἀμφότεραι αἱ βυζαντιναὶ αὗται παροιμίαι εἶναι συγγενεῖς τὴν
ἐννοιαν τῆς ἀρχαίας: *οἶα περ ἡ δέσποινα τοῖα χή κύων* (Διογ. Βι. 251) καὶ τῶν
πολυπληθῶν ὁμοίων ταύτῃ νεοελληνικῶν καὶ ξένων. Προσέτι δὲ καὶ τῆς παρὰ
Πλανοῦδη 221: *Τοσαῦτα παῖει ὁ δοῦλος, ὅσα βούλεται ὁ δεσπότης*. ὅπου ἀντὶ
τοῦ παῖει ἢ πτύει τῶν κωδίκων, καὶ τῆς διορθώσεως τοῦ Κρουμβάχερ εἰς
πταῖει καὶ τοῦ Timoschenk εἰς ποιεῖ, γραφῶ παῖζει, ὁδηγούμενος ὑπὸ πολλῶν
νεοελληνικῶν παροιμιῶν· ἀλλὰ περὶ τῆς παροιμίας ταύτης θὰ διαλάβω ἄλλα-
χοῦ πλατύτερον.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΡΟΣΘΗΚΗ εἰς σ. 424-426. Μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῶν ἀνωτέρω ἤκουσα τὴν
ἐπομένην γορτυνιακὴν παραλλαγὴν τῆς βυζαντινῆς παροιμίας, ἐνισχύουσαν
τὴν ὑπ' ἐμοῦ προτεινομένην ἐρμηνείαν: *Τῆς χήρας καὶ τῆς ὀρφανῆς ὅσο τῆς
λένε κλαίει*. Ἦτοι ἡ χήρα καὶ ἡ ὀρφανὴ ἔχουσιν ἑτοιμα τὰ δάκρυα καὶ εἰς τὸν
ἐλάχιστον λόγον, τὸν ὑπενθυμίζοντα αὐτὰς τὴν δυστυχίαν των· εἰς δὲ τὰ πέν-
θη τῶν ἄλλων εἶναι αἱ μάλιστα εὐεπίφοροι εἰς θρήνους, τὰς οἰκείας ἐνθυμού-
μεναι συμφοράς, «Πάτροκλον πρόφασιν, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἐκάστη», κατὰ
τὸ ὁμηρικὸν ἔπος.